

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΩΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς πάσας σχεδὸν τὰς κοινωνίας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἀρτιώτερον ὀργανωμένας, οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν συναλλαγῶν, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων μετρικῶν μονάδων καὶ μέσων μετρήσεως, καὶ πολλὰ ἄλλα μέτρα, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν καθιερωμένα ἢ ἐπινοούμενα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων καὶ τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένων λαϊκῶν μέτρων καὶ σταθμῶν συμβάλλει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τρόπου τῶν συναλλαγῶν, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ γενικώτερον τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ.

Ἐνιαῖον σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν προσυποθέτει κοινωνικὴν συνοχὴν στερεάν καὶ στενὴν ἐξάρτησιν ἐκ μιᾶς ἰσχυροῦς κεντρικῆς ἀρχῆς. Ἀντιθέτως ἡ χρῆσις διαφόρων μετρικῶν μονάδων καὶ μέσων μετρήσεως μὲ ἀξίαν ποικίλλουσαν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ πολλάκις μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς αὐτῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς ἀποδεικνύει χαλαρὰν συνοχὴν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἡ ποικιλία ἐξ ἄλλου καὶ ἡ μὴ ἀκριβὴς ἀξία τῶν μέτρων ἀποτελεῖ αἰτίαν ἀνισότητος καὶ ἀδικίας. Τοιοῦτου εἵδους ἀδικία, συχνοτάτη εἰς κοινωνίας παλαιότερων χρόνων, καυτηριάζεται δριμύτατα ἤδη παρὰ τῆς Γραφῆς, ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τοὺς θείους νόμους καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς θρησκείας: *Στάθμιον μέγα καὶ μικρὸν καὶ μέτρα δις ἀκάθαρτα ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀμφοτέρω καὶ ὁ ποιῶν αὐτά. ...*¹⁾ Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι, ὅτι αἱ προοδευτικὸν χαρακτήρος κοινωνικαὶ ἐπαναστάσεις μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπιδιώξεών των ἔταξαν τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ μετρικοῦ συστήματος. Παράδειγμα αἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι μεταρρυθμίσεις, ὡς ἡ εἰσαγωγή τοῦ καλουμένου μετρικοῦ συστήματος Αἰγίνης καὶ τῆς σεισαρχείας τοῦ Σόλωνος, καθὼς καὶ ἡ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταρρυθμίσις τοῦ μετρικοῦ συστήματος παρὰ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, εἰσαγαγούσης τὸ δεκαδικὸν μετρικὸν σύστημα ἀντὶ τῶν μέχρι τότε κρατούντων, προερχομένων ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ διαφόρων ἄλλων συστημάτων, παραληφθέντων παρ' ἄλλων λαῶν.

¹⁾ Παροιμίαι Σολομ. Κ', 10. Πρβλ. αὐτόθι ΙΑ', 1. Λευιτ. ΙΘ', 36.

Συστηματική μελέτη τῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι χρησιμοποιουμένων μέτρων καὶ σταθμῶν θὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἐξετάσῃ τὴν σύγχρονον, ὥς καὶ τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀξίαν των, καὶ εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ ποῖα ἐκ τούτων εἶναι παλαιά, ποῖα εἰσῆχθησαν μεταγενεστέρως εἰς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν καὶ ἐκ τίνων τυχὸν πολιτικῶν, ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων μετ' ἄλλων λαῶν.

Ἡ παροῦσα ἐργασία, συμβολὴν μόνον εἰς τὴν τοιούτου εἵδους ἔρευναν ἀποτελοῦσα, περιλαμβάνει κυρίως μέτρα ἐν πρακτικῇ χρῆσει ὄντα σήμερον ἢ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ὥς καὶ ὄρους μετρικούς, γνωστοὺς ἐκ παλαιότερων χρόνων, οἵτινες δὲν ἀνταποκρίνονται μὲν πλεόν εἰς πρακτικοὺς τρόπους μετρήσεων, εἶναι ὅμως οἱ ἐπιζῶντες μάρτυρες τῶν ἄλλοτε χρησιμοποιουμένων μέτρων. Ἱστορικὴ ἔρευνα γίνεται μόνον ὅπου καθιστοῦν τοῦτο δυνατὸν ὑπάρχουσai παλαιαὶ μαρτυρίαι καὶ ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν καὶ χρῆσιν ἐκάστου μέτρου, ἄνευ ποσοτικῶν προσδιορισμῶν, καθόσον ὁ καθορισμὸς τῆς ἀξίας τῶν μέτρων κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ διαφόρους τόπους εἶναι λίαν δυσχερὴς. Ὁμοιωτῶν εἰδικὴν ἔρευναν δι' ἕκαστον τούτων.

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως ἡ μελέτη αὕτη εἶναι ἐπίσης περιορισμένη, περιλαμβάνουσα κυρίως τὰ ὑπὸ τῶν κατοικούντων εἰς τὴν Ἑπαιθρον χρησιμοποιούμενα μέσα μετρήσεως καὶ μετρίκας μονάδας. Οὕτω μένουσιν ἐκτὸς τῆς παρούσης ἔρευνῆς πολλὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα μέτρα, ὥς τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων, τῶν ναυτικῶν, αἱ μονάδες νομισμάτων, χρόνου κλπ.

Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς ὕλης ἠκολούθησα τὴν συνήθη διάκρισιν τῶν μέτρων κατὰ τὸ εἶδος τῆς μετρήσεως (μῆκος, χωρητικότης καὶ βάρος, ἐπιφάνεια) καὶ οὕτως ἡ ὅλη πραγματεία διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους κεφάλαια: Α'. Μέτρα μῆκους. Β'. Μέτρα χωρητικότητος, διακρινόμενα εἰς τὰ περισσότερον κοινὰ καὶ εἰς τὰ περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιούμενα. Ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν μέτρων ἀκολουθεῖ μικρὸν κεφάλαιον, ἀναφερόμενον εἰς τὰ ὄργανα σταθμίσεως. Γ'. Μέτρα ἐπιφανείας. Ἀκολουθεῖ τέλος Δ' κεφάλαιον περὶ τῶν λέξεων καὶ φράσεων, αἵτινες δηλώνουν διάφορα μέτρα κατὰ προσέγγισιν.

Α'. ΜΕΤΡΑ ΜΗΚΟΥΣ

Τὰ βασικώτερα ἐκ τῶν μέτρων μῆκους, τῶν δηλούντων ἰδίᾳ μικρὰς ἀποστάσεις, ἔχουν καθορισθῇ, ὥς γνωστόν, κατὰ τὰς διαστάσεις τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Μαρτυρίαι παλαιῶν συγγραφέων, ὥς καὶ εἰδήσεις ἐκ τῆς ζωῆς τῶν κατὰ φύσιν ζώντων λαῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ καθορισμοῦ μέτρων εἶναι παγκόσμιος. Ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τοῦ μετρικοῦ

συστήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων¹⁾ καὶ ἐξακολουθεῖ ἐν πολλοῖς νὰ ἐπιζητῇ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν. Οἱ βραχίονες, πρόχειρον μέσον εἰς τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν μέτρησιν, χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ὁ ἀρχαῖος μετρικὸς ὅρος πῆχυς εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει²⁾ μὲ διαφόρους τύπους: Λέγουν π.χ. ἓνας πῆχυς, μιὰ πῆχη ἢ ἓνα χεροπήχι πανί, πρὸς προσδιορισμὸν ὕψους, μήκους ἴσου πρὸς τὸ τῆς χειρὸς ἐκτεταμένης, ἀπὸ τῆς μασχάλης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου³⁾. Τὸ αὐτὸ μῆκος διατυπώνεται συνεκδοχικῶς καὶ διὰ τῶν ὄρων ἀγκῶνας, διαλεκτικῶς ἀγκῶνα⁴⁾ ἀγκονόχερο⁵⁾ καὶ μπράτσο ἢ μπράτσου⁶⁾.

Ἡ ὀργυιὰ, παλαιότατον ἐπίσης μέτρον, δηλώνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τῶν χειρῶν ἐκτεταμένων πλαγίως. Λίαν ἀκριβῶς καθορίζεται τὸ μέτρον τοῦτο διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκους (Ὀνομ. 2, 158) δοθέντος ὁρισμοῦ: εἰ δ' ἄμφω τὰς χεῖρας ἐκτείνας, ὥς καὶ τὸ στέρονον αὐταῖς συμμετρεῖν, ὀργυιὰ καλεῖται τὸ μέτρον⁷⁾. Σημειωτέον ὅτι ἡ ὀργυιὰ, καθὼς καὶ ὁ πῆχυς, ἀναφέρονται πολλάκις ὡς μέτρα μήκους εἰς ἔργα τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων χρόνων⁸⁾.

Τὰ δὲ μέτρα ἐκτιμῶνται ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, πλῆθος, δακτύλου, καλκιάτης, σπιθαμῆς, λιχάδος, ποδόος, πῆχεως, βήματος, ὀργυιᾶς (Ἡρόδοτος Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικά 4, 1. Ἐκδ. Heiberg, Lipsiae 1912, τ. IV). Βλ. καὶ Πολυδεύκης, Ὀνομαστικὸν 2, 157. Πρβλ. Paul Tannery, ἄρθρ. mensura, ἐν Daremberg - Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines. Κων. Μαλιέζου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ παρ' ἡμῖν παλαιοῦ συστήματος μέτρων καὶ σταθμῶν. Πραγματεῖαι Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Ζ' ἀριθ. 2 (1939) σ. 1.

²⁾ Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ γνωστὴ παροιμιακὴ ἐκφρασις: Καθένας μὲ τὴν πῆχην του, μὲ τὴν ἔννοιαν: ὁ καθένας κρίνει μὲ δικό του κριτήριον.

³⁾ Πρβλ. τὸν παρὰ τοῦ Πολυδεύκους, ἔνθ' ἀν. 2, 158, διδόμενον ὁρισμὸν: Ἀπὸ τοῦ ὀλεοκράνου πρὸς τὸν μέσον δάκτυλον ἄκρον τὸ διάστημα πῆχυς. Βλ. καὶ Ἡρώνα Ἀλεξ. ἔνθ' ἀν. 4, 2.

⁴⁾ Πρβλ. τὴν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου τούτου παροιμίαν: σὴν ἀγκῶνα σου κορὰ παννὶν τζ' ὁ δῖτον σε, δηλαδή τὰ πράγματα δὲν γίνονται πάντοτε ὅπως ἐπιθυμεῖ κανεὶς. (N. Ἀνδριώτη, Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φαράσων. Ἀθήνα 1948 σ. 59).

⁵⁾ ΛΑ (=Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον χειρὸς) ἀρ. 446 σ. 45 (Νεστορίδης, Λακωνία 1895).

⁶⁾ ΛΑ 1121 σ. 96 (Σιγάλας, Νάξος 1924).

⁷⁾ Πρβλ. Ἡρώνα Ἀλεξανδρέα, ἔνθ' ἀν. 4, 1. F. Preisigke, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden, III. Berlin 1931, 18 ἐν λ. ὀργυιὰ.

⁸⁾ Βλ. Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges. München 1948, 66]7, 430, 436 B. 68]9, 566. 70]1, 554. 93, 15 B.—K. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα. Ἀθήναι 1890 σ. 411 σημ. 2.—I. T. Βισβίζη, Περιουσιακαὶ σχέσεις συζύγων. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 1 (1948) σ. 79. 81. 82. 83. 84. 85 κλπ. Τοῦ ἰδίου, Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα αὐτόθι 4 (1951) σ. 96 ἀρ. 78, 31 σ. 95. ἀριθ. 77, 19.

Διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς μετρήσεως ἀγρῶν ἢ ἀμπελώνων μεγάλης ἐκτάσεως προσδιορίζεται κατὰ πρῶτον τὸ μήκος σχοινίου εἰς ὀργυιάς καὶ τὸ οὕτω καταμετρηθὲν σχοινίον χρησιμεύει ὡς μετρικὴ μονὰς διὰ τὴν ὅλην καταμέτρησιν¹⁾. 'Ο τρόπος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν παρὰ τοῦ Ἡρώου²⁾ Ἀλεξανδρέως μαρτυρούμενον: *οφείλεις ποιῆσαι σχοινίον, ἡγουν σωκάριον δεκαὸργυριον καὶ οὕτως μετρεῖν, ὃν μέλλεις μετρεῖσαι τόπον· τὸ γὰρ σωκάριον τῆς σπορίμου γῆς δέκα ὀργυιάς οφείλει ἔχειν, τοῦ δὲ λιβαδίου καὶ τῶν περιορισμῶν ἰβ'³⁾*.

Τοιούτου εἶδους σχοινίον χρησιμοποιοῦμενον πρὸς μέτρησιν ἦτο γνωστὸν ἄλλοτε εἰς τὰς νήσους μὲ τὸν ἰταλικὸν ὄρον *σπράγκα*⁴⁾, εἰσαχθέντα παρὰ τῶν Δυτικῶν.

Πρὸς προσδιορισμὸν μικροῦ μήκους εἶναι ἐν χρήσει ἐπίσης ὁ ὄρος *σπιθαμή* ἢ *πιθαμή*, δηλῶν τὴν ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου (Ὀνομ. 2, 157) ὀρισθεῖσαν διάστασιν: *Εἰ δὲ τοὺς δακτύλους ἀποτεῖνας ἀπὸ τοῦ μεγάλου πρὸς τὸν μικρότατον μετρεῖς, σπιθαμὴ τὸ μέτρον*. Περὶ τοῦ μετρικοῦ τούτου ὄρου, ὡς καὶ περὶ τοῦ δακτύλου, ὡς μεταφορικῶν ἐκφράσεων, σημεινουσῶν ἐλάχιστόν τι μήκος ἢ ἀπόστασιν, θὰ διαλάβωμεν καὶ κατωτέρω εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον.

Οἱ περισσότερον γνωστοὶ ἐκ τῶν πρὸς ἡμᾶς⁵⁾ μήκους χρησιμοποιοῦμένων μετρικῶν ὄρων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ κινήσεων τῶν ποδῶν, εἶναι οἱ ἑξῆς: *ποδάριον* ἢ *πατούσα*, δι' ὧν δηλοῦται μήκος ἴσον πρὸς τὸ πέλμα τοῦ ποδός. Διὰ τοῦ ὄρου *τσαγγάρι* δηλοῦται ἀπόστασις ἴση πρὸς τὸ πλάτος τοῦ πέλματος. Μετροῦν π.χ. ἀποστάσιν τινα, τοποθετοῦντες ἐναλλάξ τὸν ἓνα πόδα ἔμπροσθεν τοῦ ἄλλου καὶ οὕτως ὑπολογίζεται εἰς ποδάρια ἢ πατούσας τὸ μετρούμενον διάστημα. Ἐὰν μετὰ ταῦτα ἀπομένῃ εἰσέτι ἀπόστασις τις πρὸς μέτρησιν, μικροτέρα τῆς πατούσας, τοποθετοῦν καθέτως τὸν ἓνα πόδα ἔμπροσθεν τοῦ ἄλλου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο διάστημα, τὸ προσδιοριζόμενον διὰ τοῦ καθέτως τοποθετουμένου ποδός, ὀνομάζεται *τσαγγάρι*. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τοιούτου εἶδους μέτρησις ἀποστάσεων εἶναι συχνὴ εἰς τὰ παίγνια.

Ὁ ὄρος *ἀχνάρι* ἢ *χνάρι* σημαίνει ἄλλοτε μὲν ὅ,τι ὁ ὄρος ποδάρι⁶⁾, ἄλλοτε

¹⁾ Συνήθως χρησιμοποιεῖται πρὸς τοῦτο ἢ πρὸς φόρτωσιν *τριχιά*, ἴση πρὸς 12 ὀργυῖες.

²⁾ Ἡρώου Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικά 4,11. Βλ. καὶ Ἰωάννου τοῦ Πεδισάμου, Γεωμετρία ἢ σύνοψις περὶ μετρήσεως καὶ μερισμῶς τῆς γῆς. Ἐκδ. G. Friedlein, Berlin 1866 σ. 14. Πρβλ. A. Dain, Métrologie byzantine, calcul de la superficie des terres. Mémoires Louis Petit, Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines. Bucarest 1948 σ. 57.

³⁾ Βλ. Κοραῖ, Ἀτακτα 4, 537. Ἐν χιακῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1695 (Κ. Κανελλάκη, ἐνθ' ἂν σ. 421) ἀναφέρεται: *ἦλθεν ὁ μισὲρ λεονῆς Πετροκόκκινος γεωμέτρης καὶ νοταριος Χίου νὰ βάλῃ εἰς τὴν σπράγκα καὶ νὰ μετρίσῃ τὰ ὑποστατικά τοῦ μοναστηρίου...*

⁴⁾ ὁχτὼ ἀχνάρια τζαί ν'αν τσαγγάριν (ΛΑ 693 σ. 78, Φαρακίδης, Κύπρος 1917). Πρβλ. ΛΑ 1524 σ. 193 (Ζευγώλη, Ἀπύρανθος 1928).

δὲ δηλώνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῶν σκελῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόστασις δηλοῦται ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ ὅρου *διάσκελο* καὶ διαλεκτικῶς *ἀδράσκελο*¹⁾, *δρασκέλια*, *γρασκελιά*, *ἀγρασκελιά*, *ασκελιά*, *δρασκελιά*²⁾.

Β'. ΜΕΤΡΑ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

Τὰ μέτρα ταῦτα εἶναι γνωστά ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀγγείων καὶ σκευῶν τῶν χρησιμοποιοιμένων πρὸς μέτρησιν, δι' ἐλάχιστα δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν εὐρίσκομεν ὅρους μὴ ἔχοντας τοιαύτην ἀρχήν.

Ἡ χωρητικότης τῶν ἀγγείων καὶ σκευῶν μετρήσεως δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε σταθερὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀξία τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν μέτρων παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τοῦτο παρέχει δυσχερείας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, τὴν ὁποίαν δέον νὰ χαρακτηρίῃ ἀντικειμενικότης καὶ ἀκρίβεια. Παρὰ τὴν δυσκολίαν ὅμως ταύτην, νομίζω ὅτι τὸ θέμα ἀξίζει ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐιδικῆς ἐρεῦνης.

Ἡ γνώσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν τῆς ποσότητος καὶ ἀσταθείας τῶν μέτρων μᾶς εἶναι χρήσιμος, διότι μᾶς φανερώνει τὸν περιβάλλοντα χαρακτῆρα τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ὡς καὶ τὰς περὶ οἰκονομικῶν πρᾶξεων ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ τῶν κατοικοῦντων τὴν ὑπαίθρου χώραν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἐπιδράσει ἀκόμη τὸ πνεῦμα τοῦ κέρδους καὶ τῆς ἀπληστίας, ὡς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων. Διαφορὰ ὀλίγων δραμίων ἢ καὶ ὀκάδων, εἰς τινὰς περιπτώσεις, ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν συναλλασσομένων, δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τοὺς ζῶντας τὴν ἀπλοϊκὴν ζωὴν τῆς ὑπαίθρου, καὶ μάλιστα ὁσάκις πρόκειται περὶ εἰδῶν ἢ ἀντικειμένων οὐχὶ ἀξιολόγου δι' αὐτοὺς ἐμπορικῆς ἀξίας. Ἡ ἔρευνα τῶν μέτρων χωρητικότητος, ὡς καὶ τῶν ἄλλων συναφῶν, συμβάλλει ἐξ ἄλλου εἰς τὴν κατανόησιν χαρακτηριστικῶν λεπτομερειῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως διὰ μέσου τῶν αἰώνων, κατὰ τοὺς ὁποίους υἱοθετοῦντο ἐκάστοτε καὶ μονάδες ἢ μέσα μετρήσεως ξένων λαῶν, εἰσβαλόντων εἰς τὴν χώραν μας ἢ ὁπωσδήποτε ἐλθόντων εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτήν.

Εἰς τὴν κατωτέρω ἔρευναν προτάσσονται τὰ πλέον κοινὰ μέτρα, τὰ εἰς περισσότερους τόπους χρησιμοποιούμενα καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνα μέτρων περιορισμένης τοπικῶς χρήσεως, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι δάνεια ἐκ ξένων λαῶν. Εἰς ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἐξετάζονται τὰ μέτρα, τὰ χρησιμοποιούμενα ἀποκλειστικῶς ἢ κυ-

¹⁾ ΛΑ 446 σ. 45 (*Νεστορίδης*, Λακωνία 1895).

²⁾ Συγχῆ ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου πρὸς δήλωσιν μικρᾶς ἀποστάσεως: *Μιὰ δρασκελιά λοιπὸ μὲ χωρίζει μόνο ἀπὸ κεῖνο τὸ ζωντανὸ θάνατο* (*Φιλήντας*, Βουνὰ Χαλκιδικῆς σ. 48. Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν ἑλληνικῆς γλώσσης, λ. *δρασκειλιά*).

ρίως διὰ τὰ ὑγρά. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῶν μέτρων χωρητικότητος γίνεται πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ὁκάν, μονάδα τοῦ τουρκικοῦ μετρικοῦ συστήματος, ὁρισθεῖσαν ἐπισήμως εἰς 1280 γραμμάρια διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τοῦ 1836 καὶ ἰσχύουσαν ἀκόμη εἰς τὴν χώραν μας.

α) Μέτρα γενικωτέρας χρήσεως

Μετρικὴ μονὰς διὰ τοὺς ξηροὺς καρπούς, καὶ ἰδίως διὰ τὰ δημητριακά, γνωστὴ σήμερον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἶναι τὸ λεγόμενον *κοιλόν*, ἀντιστοιχοῦν γενικῶς πρὸς 20-24 ὁκάδας, ἀναλόγως τοῦ μετρουμένου εἵδους. Πλὴν τῆς γενικῆς ὅμως ταύτης ἀξίας εὐρίσκομεν κατὰ τόπους καὶ ἄλλας: Ἐν Πόντῳ ἦτο ἄλλοτε ἐν χρήσει τὸ καλούμενον *κοιλὸν Νικοπόλεως*¹⁾, ἴσον πρὸς 16 *κότια* (βλ. κατωτέρω σ. 75). Ἐν Κύπρῳ διὰ τοῦ κοιλοῦ ἐννοοῦν 22-24 ὁκάδας ὁρόβου, 21-23 ὁκάδας φάβας, 20-22 ὁκάδας φακῆς, 18-20 ὁκάδας βίκου, 17-20 ὁκάδας κνάμω, 15-16 ὁκάδας καννάβεως, 11-14 ὁκάδας βρώτης²⁾.

Πρὸς δήλωσιν τοῦ ἡμίσεος κοιλοῦ εἶναι γνωστοὶ οἱ ὄροι *μισόκοιλο*, *μισοκοίλι*³⁾, *μίκκοιλο*⁴⁾, ὑπῆρχε δὲ ἄλλοτε ἐν χρήσει, ὡς καὶ διὰ τὸ κοιλόν⁵⁾, *δοχεῖον ἀναλόγου χωρητικότητος*⁶⁾. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι παρακρίνονται δύο τρόποι μετρήσεως διὰ τοῦ κοιλοῦ: ὁ διὰ τοῦ δοχείου ὑπερπλήρους ἡμισοῦ καὶ σχηματίζοντος εἶδος τρούλλου, *κούμουλον*⁷⁾, *κουμούλι*, *σουρουτό* (σουρωτό⁸⁾), καὶ ὁ διὰ πληρώσεως τοῦ δοχείου μέχρι τῶν χειλέων μόνον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, *ρίγλο*, *εῖρίγλο*⁹⁾, *κουφτό* (κοφτό¹⁰⁾).

¹⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. κοιλόν.

²⁾ Ἀ. Παναρέτου, Μέτρα καὶ σταθμά, μονάδες χρόνου καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰ λέξεις. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8 (Λευκωσία 1940) σ. 63, 67. Ὁμοίως περίπου ἀναλογίας ἐν Κῷ βλ. Ἀναστ. Καραναστάση, Οἱ ζευγᾶδες τῆς Κῷ. Λαογραφία 14, 296.

³⁾ ΛΑ 779 σ. 338 (Βογιατζίδης, Κίμωλος 1920): ὁ σάκκος = πέντε μισοκοίλια. Πρβλ. Π. Λορεντζάτου, Τὰ σύνθετα ἐν τῷ κεφαλληνιακῷ ἰδιώματι. Ἀθηνᾶ 25 σ. 241.

⁴⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἶνονυντιακά. Χανιά 1908 σ. 81.

⁵⁾ Βλ. περιγραφὴν ἐν Ἑγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἑλευθερουδάκη, λ. κοιλόν.

⁶⁾ Βλ. Ἀν. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγᾶδες τῆς Ρόδου. Λαογραφία 12 σ. 122: Ὁ δεκατιστὴς μὲ τὸ μισοκοίλι μετρᾷ τὸ σιτάρι, φωνάζοντας κάθε δέκα μισοκοίλια «τάλια».

⁷⁾ Δ. Πασχάλη, Ἀνδριακὸν Γλωσσάριον. Ἀθῆναι 1933 σ. 63. Πρβλ. Ἀν. Γ. Τσοπανάκη, Συμβολὴ στὴν ἐρευνα τῶν ποιητικῶν λέξεων «Αἱ γλῶτται». Ρόδος 1949 σ. 50.

⁸⁾ ΛΑ. 1421 σ. 795 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).

⁹⁾ Δ. Πασχάλης, ἐνθ' ἄν.

¹⁰⁾ ΛΑ 1421, σ. 795 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).

Τὸ κοιλόν, καθὼς καὶ ἄλλα μέτρα χωρητικότητος δημητριακῶν, χρησιμοποιεῖται καὶ πρὸς προσδιορισμὸν ἐπιφανείας καλλιεργουμένης γῆς. Οὕτω λέγοντες π. χ. *χωράφι πέντε κοιλῶν*, ἐννοοῦν ἑκτασιν ἀγροῦ, διὰ τὴν σπορὰν τοῦ ὁποίου ἀπαιτοῦνται πέντε κοιλὰ δημητριακῶν.

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ μέτρου τούτου εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα εἰς λεπτομερεῇ ἔρευναν. Σημειῶνω μόνον, ὅτι εὐρίσκουμεν τοῦτο ἐν χρήσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος¹⁾. Διὰ τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν τῆς λέξεως πιθανὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ D. C. Hesseling²⁾, ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ Keijle(t), θηλυκὸν τοῦ Kejl.

Ὡς ὑποδιαίρεσις τοῦ κοιλοῦ φέρεται εἰς πολλοὺς τόπους τὸ λεγόμενον *σοινίκι*, μέτρον τῶν ξηρῶν καρπῶν ἐπίσης. Κατὰ μαρτυρίας ἐκ Πελοποννήσου, ἔνθα παλαιότερον ἦτο ἐν χρήσει δοχεῖον χωρητικότητος 10 περίπου ὀκάδων καλούμενον *σοινίκι*³⁾, καὶ ἐκ Δωδεκανήσου, τὸ *σοινίκι* εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἥτοι πρὸς 11 - 12 ὀκάδας⁴⁾. Κατ' ἄλλας εἰδήσεις διὰ τοῦ μετρικοῦ ὅρου *σοινίκι* ἐννοοῦν ἐν Κοζάνῃ τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ κοιλοῦ⁵⁾. Τὸ μέτρον εὐρίσκουμεν συνήθως εἰς διάφορα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας⁶⁾, κατὰ δὲ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν εἶναι γνωστὸν τὸ *χοινίκιν* ἢ *σοινίκιν*, δοχεῖον χωρητικότητος $1\frac{1}{4}$ κοιλοῦ, βάρους ἕξον

¹⁾ Fr. Dölger, ἐνθ' ἀν. 102, 48 ... *ἀνεκαίρισαν, ἀνέκτισαν δὲ πάντ(α) ταῦτα...* καὶ ἀσβέστον κοιλ(ῶν) ἐπὶ καὶ ὀσπράκου κοιλ(ῶν) τοῖσιν... Bl. καὶ 45]6, IV Bem. 4. S. Kugéas, Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike ἐν Byz. Zeits. 23 (1920), 145, 16. Περὶ καὶ τὰ παρὰ Du Cange, Gloss. gr. ἐν λ. κοιλὸν μνημονευόμενα χωρία: *κριθῆς πίνακα δύο*, αἵτινα φέρονται εἰς σύγκρισιν τοῦ ἐνὸς τετάρτου τοῦ αὐτοῦ τῆς πόλεως κοιλοῦ (ἀπόσπ. ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης παρὰ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας πρὸς τὸν Θεόδ. Ζυγομαλάν). Ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος ὅρος *πίνακα*, ἐσφαλμένη γραφὴ ἴσως τῆς γνωστῆς λέξεως *πινάκια*, εἶναι ὑποδιαίρεσις τοῦ κοιλοῦ (βλ. κατωτ. σ. 66). Καὶ ἄλλο χωρίον: *Εἰς κάθε δύο κοιλὰ ἢ μουζούρια σιτάρι* (**Αγαπίου*, Γεωπονικὸν 6).

²⁾ Les mots maritimes empruntés par le grec aux langues romanes, ἐν Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde Nieuwe reeks Deel. v. No 2. Amsterdam 1903 σ. 38.

³⁾ ΙΛ (=Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας χειρόγρ.) ἀρ. 485 Γ' σ. 187 (*Γιαννακοῦρος*, Γέρμα Μάνης 1929).

⁴⁾ ΛΑ 1568 σ. 280 (*Παπαχριστοδοῦλου*, Ρόδος 1932). Κατὰ πληροφορίαν ἐκ Κῶ τὸ *σοινίκιν* μεγαλύτερον τοῦ κοιλοῦ κατὰ 10% (**Α. Καραναστάση*, Οἱ ζευγᾶδες τῆς Κῶ. Λαογραφία 14, 296).

⁵⁾ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λέξει *σοινίκι*.

⁶⁾ *Νὰ δίδῃ τὸ μοναστήρι...* δύο *σοινίκια* σιτάρι (συμφωνητικὸν τοῦ 1664). Βλ. *Τάσων Γριτισοπούλου*, Πωλητήρια ἔγγραφα τῆς μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 126 ἀρ. 12.

δέκα λιτρῶν, καὶ τὸ ἡμιχοίνικον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἡμισυ τῆς ἀξίας τούτου¹⁾.

Ὁ ὄρος σοινίκι προέρχεται προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ χοίνιξ²⁾, διὰ τροπῆς τοῦ ἀρχικοῦ δασέος χ εἰς σ ἢ σ' ³⁾. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱπαρξίς εἰσέτι τοῦ ἀρχικοῦ τούτου τύπου εἰς τινὰς διαλέκτους, αἵτινες διασώζουν πολλὰ ἀρχαιοπινῇ στοιχεῖα. Οὕτως ἐν Ἀραβανίῳ Καππαδοκίας εὐρίσκομεν τὸν ὄρον ὁ χοινίκος⁴⁾, ἐν Σκύρῳ λέγουν ἡ χοινίκα⁵⁾· ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ ἡ χοινίκα εἶναι λεκάνη μεγάλη καὶ ὑψηλή, κατεσκευασμένη ἀπὸ ἐκκοιλανθὲν τεμάχιον κορμοῦ βελανιδιάς ἢ πλατάνου, ὕψους 20-25 πόντων, διαμέτρου, κάτω 30 πόντων, ἄνω 40 πόντων, χωρητικότητος 6-8 ὀκάδων⁶⁾. Κατὰ ταῦτα πρὸς ἐξήγησιν τοῦ διαλεκτικοῦ ὄρου σοινίκι δὲν εἶναι ἀνάγκη, νομίζω, νὰ καταφύγωμεν εἰς ὑπόθεσιν περὶ ἀντιδανείου ἐκ τῆς τουρκικῆς, ὥς τοῦτο ἤδη ἐγένετο⁷⁾.

Ἰση πρὸς τὸ σοινίκι, ἦτοι 11-12 ὀκάδας, φέρεται ἐπίσης πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ μετρικὴ μονὰς καυκί⁸⁾. Παλαιότερον, πιθανῶς καὶ σήμερον, εἰς τινὰς τόπους ἦτο ἐν χρῆσει ξύλινον δοχεῖον, καλούμενον καυκί, χρησιμοποιούμενον πρὸς μέτρησιν⁹⁾. Ἐν ἀνατολικῇ Κωνσταντινίᾳ καὶ ἡ καυκί ὀνομάζουν ἀγγεῖον

¹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτεία, Β. I. Ἀθῆναι 1948 σ. 249 καὶ Ε' σ. 251. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Θεσσαλονίκης ἐκστὰς ἐν τοῖς Λαογραφικὰ Δ' σ. 263. Εἰς ἔργα τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰ. τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα πόλεως τῆς Βαζελῶνος εὐρίσκομεν συχνὰ τὸ μέτρον, χρησιμοποιούμενον πρὸς προσδιορισμὸν ἐκτάσεως ἀγροῦ, ἀπαιτούσης ἀνάλογον ποσότητα δημητριακῶν πρὸς σποράν: Ἀφίμα εἰς τὴν μονὴν γῆν κομμάτια β', τὸ μὲν ἐν εἰς τὴν Ποταμίαν χοινικός μέγανος ἐνὸς τραπεζοῦντακοῦ, τὸ δὲ ἕτερον τὸ Ἀπιδόνην καὶ αὐτὸ πάλιν χοινικός μέγανος μονοκόμματου. Th. Ouspensky — V. Bénéchévitch, Actes de Vazelon. Matériaux pour servir à l'histoire de la propriété rurale et monastique à Byzance au XIII—XV siècles. (Orientalia n° 2). Leningrad 1927 σ. 83, ἀρ. ἔγγρ. 112. Χωράφιον χοινικῶν τεσσάρων. Ἐνθ' ἀν. σ. 27 ἀρ. ἔγγρ. 50. Τόπον τὸν ἐπιλεγόμενον Χαλία, κατασπορὰν χοινικός μέγανος. Ἐνθ' ἀν. σ. 30 ἀρ. 54. Βλ. καὶ σ. 42 ἀρ. 70 σ. 84 ἀρ. 115 κλπ.

²⁾ Περὶ τοῦ χοίνικος, ὥς μέτρον ξηρῶν καρπῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. βλ. Margaret Crosby, An Athenian fruit measure. Περιοδ. Hesperia, Journal of the American School of classical studies at Athens, XVIII (1949) σ. 108-113.

³⁾ Περὶ τῆς φωνητικῆς ταύτης τροπῆς βλ. Karl Foy, Lautsystem der griechischen Vulgärsprache. Leipzig 1879 σ. 51-52. Πρβλ. Karl Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden. Wien 1908 σ. 60.

⁴⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέν, ἔνθ' ἀν. Ε' σ. 252.

⁵⁾ Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Πάτραι 1909 σ. 189.

⁶⁾ Μ. Δέφνερ, Λεξικὸν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου. Ἀθῆναι 1923 σ. 410.

⁷⁾ Βλ. R. Dawkins, The modern greek in Asia minor. Cambridge 1916 σ. 661.

⁸⁾ Δ. Α. Πετροπούλου, Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 5 - 6 (1943-44) σ. 65 σημ. 2.

⁹⁾ Δ. Πασχάλης, ἔνθ' ἀν. σ. 62.

χωρητικότητα 100 δραμίων ἕως δύο ὀκάδων, κατασκευαζόμενον ἐκ ξηροῦ φλασκίου καὶ χρησιμοποιούμενον συνήθως ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν ὡς ποτήριον¹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι γνωστὸς ὁ ὄρος *καυκιά*: ἔδωκε τοῦ παπᾶ μιὰ *καυκιά* *σιτᾶρι* τὸ *κανονικὸ* του (περὶ τὰς 12 ὀκάδας σίτου). Γενικώτερον ὁ ὄρος *καυκιά* σημαίνει ἐν Πελοποννήσῳ κοίλωμα μικρὸν ἢ μέγα εἰς πέτραν ἢ ξύλον (*πετροκαυκιά*, *ξύλοκαυκιά*). Ἐν Καρπάθῳ διὰ τοῦ ὄρου *μυλοκαύκι* ἐννοοῦν κοτύλην, δι' ἧς μετρεῖται τὸ ἄλεσμα καὶ ὁ μυλωθρὸς λαμβάνει ἀνάλογον ποσὸν ὡς ἄλεστικόν²⁾.

Πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἡμίσεος *καυκίου* εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *μισόκανκο*. Σημειωτέον ὅτι τὸ *καυκί*, ὥς καὶ τὰ προηγούμενα μέτρα χωρητικότητος, λαμβάνεται ὡς μέτρον ἐκτάσεως· δύο *καυκίων* *χωράφι* π.χ. σημαίνει ἀγρὸν ἀπαιτοῦντα δύο *καυκιά* δημητριακῶν πρὸς σποράν.

Ὁ ὄρος *καυκί* εἶναι παλαιότατος, ἀναφερόμενος ἤδη εἰς κείμενα τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς μὲ τὴν σημασίαν κοῖλον δοχεῖον, ποτήριον κ.τ.δ.³⁾.

Ἐκτὸς τοῦ *καυκίου* εὐρίσκομεν ἐν Πελοποννήσῳ μονάδα μετρήσεως δημητριακῶν, ἴσης πρὸς τοῦτο ἀξίας, τὴν *σιδερίαν*⁴⁾. Ὁ ὄρος ἀπέμεινε ἐκ παλαιότερας χρήσεως μεταλλίνου δοχείου μετρήσεως (ἔδος *κουβᾶ*), καλουμένου ἐπίσης *σιδεριά*.

Ἄλλη μετοχὴν μονάδα διὰ τῆς ξηρῆς καὶ τοῦ εὐρίσκοντος εἰς τινὰς τόπους τὸ *καφίσι* ἢ *καφίσιν*, *καφίτσι*, *καφίσι*. Προσδιοριζόμενον συνήθως τοῦτο ἐν ἀναλογία πρὸς τὸ κοῖλον ἀντιστοιχεῖ ἐν Δωδεκανήσῳ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ αὐτοῦ, ἥτοι πρὸς 3 ὀκάδας⁵⁾, ἐν Ἀμοργῷ πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ κοιλοῦ⁶⁾, ἐν Ἰκαρίᾳ πρὸς τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ κοιλοῦ, ἥτοι $15\frac{1}{2}$ περίπου ὀκάδας⁷⁾, ἐν Κύπρῳ δὲ ὑπολογίζεται εἰς 16 ὀκάδας⁸⁾. Ἐν Πόντῳ ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸν διαλεκτικὸν τύπον *καπίτ*⁹⁾ καὶ ἰσοδου-

¹⁾ ΙΑ 118 σ. 180 (³ *Αν. Κουκουλέ*, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917).

²⁾ ΛΑ 397 σ. 37 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1890).

³⁾ Σχόλια εἰς Θεοκρίτου Εἰδύλλια, I, 27: *Κισσίβιον καυκίον ξύλινον ποιμενικόν*. Πρβλ. σχόλια εἰς Νικάνδρου, Θηραϊκά 527. *Θεοφάνους*, Χρονογρ. 457, 20 (ἐκδ. Βόννης): *Πάλιν εἰς τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσες*.

⁴⁾ ΙΑ 580 σ. 66 (³ *Α. Τσέλαλης*, Ὀλυμπία 1917).

⁵⁾ ³ *Αν. Γ. Βρόντη*, Οἱ ξευγαῖδες τῆς Ρόδου. Λαογραφία 12, 122, Πρβλ. *Ν. Καζαβῆ*, Νισύρου Λαογραφικά. Νέα Ὑόρκη σ. 188. ΛΑ 1568 σ. 147 (*Παπαχριστοδούλου*, Ρόδος 1932). ΛΑ. 898 σ. 86 (³ *Εαρινός*, Σύμη 1895).

⁶⁾ ΛΑ 1146 σ. 46 (*Πουλάκης*, Ἀμοργὸς 1924).

⁷⁾ ΛΑ 598 σ. 262 (*Μυριανθόπουλος*, Ἰκαρία 1938).

⁸⁾ *Γ. Λουκά*, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν ἀρχαίων. Ἀθῆναι 1874 σ. 187. Πρβλ. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8, (Λευκωσία 1944) σ. 63. ΛΑ 1150 σ. 12 (*Περιστιάνης*, Κύπρος 1925). *Λεοντίου Μαχαίρα*, Χρονικὸν Κύπρου σ. 436 (ἐκδ. Dawkins 1932).

ναμει με 6 δακάδας¹⁾). Σημειωτέον ότι παλαιότερον ἦτο ἐν χρήσει δομώνυμον δοχεῖον πρὸς μέτρησιν²⁾).

Κατὰ τὸν Γ. Ν. Χατζιδάκιν³⁾), ὁ ὕρος καφίσι πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὴν παρ' ἀρχαίων συγγραφέων μαρτυρουμένην *καπίθην*, ἀγγεῖον χωρητικότητος δύο κοτυλῶν ἀττικῶν. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ *kafiz*, σημαίνοντος μέτρον γεννημάτων ἢ ἔκτασιν γῆς 144 πήχεων⁴⁾).

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν μετρικῶν μονάδων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ κοιλόν, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὸ πολλαχού τῆς Ἑλλάδος γνωστὸν *πινάκι*. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο κοιλὰ, ἐν Ἰκαρίᾳ⁵⁾ καὶ Κρήτῃ⁶⁾ πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἀπαντᾷ δὲ μετὰ διαφορὰς ἄλλας ἀξίας κατὰ τόπους, ἀναλόγως τοῦ μετρούμενου εἵδους. Οὕτως ἐν Νάξῳ πινάκιον καρυδίων εἶναι ἴσον πρὸς 4 δακάδας, ἐρεβίνθων πρὸς 7 δακάδας⁷⁾. Ἐν Σύρῳ τὸ πινάκι εἶναι ἴσον πρὸς 4 νάπους (βλ. κατωτ. σ. 70) ἤτοι 8 δακάδας⁸⁾. Ἄλλοτε ἦτο ἐν χρήσει δοχεῖον καλούμενον πινάκιον, χρησιμοποιούμενον πρὸς μέτρησιν⁹⁾).

Πολλὰς μαρτυρίας ἔχομεν ἐκ παλαιῶν βυζαντινῶν κειμένων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας περὶ τῆς τότε χρήσεως τοῦ πινάκιον ὡς μέτρον χωρητικότητος¹⁰⁾ καὶ πρὸς προσδιορισμὸν ἐκτάσεως καλλιεργουμένης (ἢ ἀνάλογος τοῦ πρὸς σπορὰν ἀπαιτούμενου σπόρου¹¹⁾).

¹⁾ ΛΑ 160 σ. 61 (*Βαλαβάνης*, Πόντος 1920). Καὶ πάλι τὸ ὀνομάζετο ἐπίσης τὸ δικαίωμα τοῦ μυλωθοροῦ, τὸ ἀλλαχού λεγόμενον ξαί. ΛΑ 959 σ. 14 (ἀνώνυμος, Περίχωρα Τριπόλεως Πόντου).

²⁾ Πρβλ. τὴν παροιμίαν : *Τὸν ἄνεμο ξεχυριστὸ καὶ τὸ καφίσι κούπα*. Δι' ἐκείνους πού τάζουν πολλὰ καὶ δὲν δίδουν τίποτα. (Λαογραφία 12, 128). Πρβλ. καὶ Ἀ. Βρόντη, Ροδιακά σ. 112.

³⁾ Ἀθηνά 4, 472.

⁴⁾ Βλ. Ἰ. Χλωροῦ, Λεξικὸν τουρκοελληνικὸν τόμ. 2ος. Κωνσταντινούπολις 1900 σ. 1300. Ἀπίθανος φαίνεται ἡ ἐτυμολογία τοῦ G. Meyer (Neugr. Studien IV, 1895 σ. 35) ἐκ τοῦ ἰταλ. *cafisso*.

⁵⁾ Δ. Πουλᾶκη, Λεξιλόγιον Ἰκαρίας, Κρήνης κτλ. Ζωγράφειος Ἀγών Α' (1891) σ. 431.

⁶⁾ ΛΑ 1841 Α' σ. 289 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

⁷⁾ ΛΑ 1441 σ. 5 (Δ. Ζευγώλη, Ἀπύρανθος 1925).

⁸⁾ Ἀνδρέου Δρακάκη, Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας Α'. Ἐρμούπολις Σύρου 1948 σ. 104.

⁹⁾ ...καὶ τὰ πινάκια καὶ ζῆα νὰ εἶναι ὅποιοι θέλει νὰ πουλῇ, νὰ πιαίνῃ νὰ τὰ βουλώνῃ ἢ κρίσις... (ἀπόφαισις τοῦ Κοινοῦ Σύρου τοῦ 1729. Βλ. Ἀ. Δρακάκη, ἔνθ' ἀν. σ. 108).

¹⁰⁾ ...τάζει ἐνὸς πινάκιον ἐλιές (προικοσύμφωνον τοῦ 1548. Βλ. Ἀ. Δρακάκη, ἔνθ' ἀν. σ. 124 καὶ 104). Κατὰ τὸν Du Cange, Gloss. gr. l. πινάκιον, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, τὸ πινάκιον ἦτο ἴσον πρὸς τὸ 1/4 τοῦ μεδύμνου.

¹¹⁾ Βλ. Ἰακ. Τ. Βισβίζη, Ναξιακά νοταριακά ἔγγραφα. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 (1951) σ. 54, ἀρ. 36, 6. 11.

Τὸ *μόδι*, μετρικὴ μονὰς μακροτάτης παραδόσεως, εἶναι γνωστὸν πανταχοῦ ἀκόμη καὶ σήμερον, περισσότερον ὅμως ὥς ἔκφρασις ἀπαντῶσα εἰς λαϊκὰ μνημεῖα λόγου, εὐχάς¹⁾, δημῶδη ἄσματα²⁾, καὶ ὀλιγώτερον ὥς μονὰς ἀντιπροσωπεύουσα ὀρισμένην καὶ σταθεράν τινα ποσότητα. Μὲ ποικίλῃν πάντως ἀξίαν φέρεται κατὰ τόπους συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις: Ἐν Νάξῳ διὰ τοῦ ὄρου μῶδιν ἐννοοῦν ποσότητα δημητριακῶν ἑξ πινακίων³⁾, ἐν Καρπάθῳ ποσότητα ἴσην πρὸς τὸ ἡμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἥτοι 11-12 ὀκάδας⁴⁾. Ἐν Κῷ ὁ *μόις*, τὸ *μόιν* ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο κοιλά⁵⁾. Ὁ Ἀλ. Πασπάτης⁶⁾ ἀναφέρειν τοὺς στίχους ἀκριτικοῦ ἄσματος:

*Πάλιν ἤρχισεν ὁ Γιάννης νὰ κάμνῃ τὸ ζευγάρι
νὰ σπέρνῃ τὴν ἡμέραν του ἐννιά μόδια σιτάρι,*

ἐξηγεῖ, ὅτι τὸ μῶδιον εἶναι ἴσον πρὸς τὸ κοιλόν. Ἐν Λέσβῳ διὰ τοῦ μωδίου ἐννοοῦν ποσὸν 500 ὀκάδων⁷⁾. Ἐν Λιβισίῳ τὸ μῶδιν ἀντεστοίχει ἄλλοτε πρὸς 9 1/4 κοιλά Κωνσταντινουπόλεως⁸⁾.

Περὶ τῆς παλαιοτάτης χρήσεως τοῦ μωδίου ὡς δοχείου πρὸς μέτρησιν καὶ ὡς μονάδος μετρήσεως, εὐρίσκομεν εἰδήσεις εἰς τὴν Γραφήν καὶ εἰς πολλὰ μεσαιωνικὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα⁹⁾. Ἀξιοσημειώτως εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ

¹⁾ Πολὺ γνωστὴ εἶναι ἡ εὐχή: *χίλια μόδια καὶ ὀσπύριος χώρια*.

²⁾ Χάριν παραδείγματος ἀναφέρω τοὺς ἑξῆς στίχους ἐκ χειρογράφου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ἀρ. 1514 σ. 333, *Ξανθοῦδιδης*, Κρήτη 1919):

*....Πολυποτιὰ στὸ σπῖτι καὶ μῶιν ὀσπύριον
καὶ ἀπὸ τὸ μῶιν νὰ χροστοῇ ἀνάμιον πινάκι
καὶ τοῦ παπᾶ μιὰ λουτροῦνὰ καὶ τοῦ ὀσποῦ μιὰ πίττα.*

³⁾ ΛΑ 1441 σ. 5 (*Δ. Ζευγώλη*, Ἀπύρανθος 1925). ΛΑ 1121 σ. 70 (*Σιγάλας*, Νάξος 1924).

⁴⁾ *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά. Ἀθῆναι 1896 σ. 203.

⁵⁾ Ἀ. Καρανασάση, Οἱ Ζευγᾶδες τῆς Κῷ. Λαογραφία 14, 296.

⁶⁾ Χιακὸν Γλωσσάριον σ. 400.

⁷⁾ ΛΑ 1525 σ. 19 (*Κοττάρας*, Πάμφυλα Μυτιλήνης 1929).

⁸⁾ Μ. Ἰ. Μουσαῖον, Βατταρισμοί, ἥτοι λεξιλόγιον τῆς λειβησιανῆς διαλέκτου. Ἀθῆναι 1884 σ. 86. Κατὰ τὸν Π. Ἀραβαντινὸν (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1856, τ. 1 σ. 233, σημ. 1) τὸ μῶδιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς 5 κοιλά Κωνσταντινουπόλεως.

⁹⁾ Θεοφάνους, Χρονογρ. 646, 17 (ἔκδ. Βόννης). *Th. Oyspensky - V. Bénéchévitch*, Actes de Vazélon (εἰς διάφορα ἔγγραφα τοῦ 13ου, 14ου αἰ.). *F. Dölger*, Aus den Schatzkammern d. heil. Berges 13, 13B. 21, 11B. 26, 9. 43]4, 168 κ.ά. *Κ. Σάθα*, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη 6. 244 στίχ. 15. *Λεοντίου Μαχαιρά*, Χρον. Κύπρου σ. 436. (ἔκδ. Dawkins 1932), *Jean Darroutés*, Un obituaire chypriote, Le Parisinus graecus 1588 (ἀνάτ. ἐκ τῶν Κυπρ. Σπουδῶν ΙΕ') f. 186, 190, 201. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β', Ι, σ. 241. 249. Ε' σ. 251. 252. 361. 364. Τοῦ ἰδίου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά Α' σ. 263. Ἰ. Τ. Βισβίζη, Ναξιακά

*Επιφανείου, επισκόπου Κύπρου (4ος αἰ.) περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὐρέσεως τοῦ μοδίου¹⁾.

*Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ μοδίου ὡς μονάδος ἐπιφανείας, γνωστῆς ἤδη ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων²⁾ καὶ ἀναφερομένης συχνὰ εἰς βυζαντινὰ καὶ νεώτερα ἔγγραφα³⁾, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοιούτου εἵδους ἐκφράσεις εὐρίσκει κανεὶς καὶ σήμερον ἐκεῖ ἔνθα ἡ ἔννοια τοῦ μοδίου ὡς μετρικῆς μονάδος ἐπιζῇ⁴⁾.

Εἰς Κυκλάδας καὶ Κρήτην μεταχειρίζονται ὡς μονάδα μετρήσεως τῶν δημητριακῶν τὸ λεγόμενον *μ ο υ ζ ο ύ ρ ι*, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία κυμαίνεται κατὰ τόπους καὶ ἀναλόγως τοῦ μετρούμενου εἵδους. *Ἐν Κρήτῃ μουζούρι σίτου ἢ ροβίου εἶναι ἴσον πρὸς 20 ὀκάδας, σμιγαδίου ἴσον πρὸς 15 ὀκάδας, κριθῆς ἴσον πρὸς 12 ὀκάδας, βρώμης ἴσον πρὸς 10 ὀκάδας⁵⁾. *Ἐν Νάξῳ μουζούρι ἀσβέστου εἶναι ἴσον πρὸς 10 ὀκάδας⁶⁾. Τὸν ὅρον εὐρίσκομεν εἰς παλαιότερα ἔγγραφα, χρησιμοποιούμενον συχνά,

νοταριακά ἔγγραφα. *Ἐπ. *Ἀρχ. *Ἱστορ. *Ἑλλ. Δικ. (1951) σ. 11 ἀρ. 3, 11. 12. 14. 27. 33. ἀρ. 5, 36 κλπ. *Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Νομικὰ Ἑλληνικά Δωδεκανήσου. Ἀθῆναι 1926 σ. 149. Περὶ τῆς τιμῆς μοδίου δημητριακῶν κατὰ τοὺς βυζαντινούς χρόνους βλ. *G. Ostrogorsky*, *Löhne und Preise in Byzanz*. *Byz. Zeits.* 32 (1932) σ. 321 κέ.

*Ὁ ὅρος *κούμουλον*, *κουμουλάτον* (*μόδιον*), λεγόμενος σιμάκοον περὶ τοῦ καιροῦ 131, ἀπὸ τοῦ 62) εἶναι συχνὸς εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα. Βλ. **Ἡρόνος Ἀλεξανδρείας*, Περὶ μέτρων 64, 7 (*Ἐκδ. Heiberg Lipsiae 1914, τ. V.). Παρὰ *Die Ganges Gloss.* gr. λ. κούμουλον.

¹⁾ *Migne*, P.G. 43 σ. 276-280: Τοῦ δὲ μοδίου τὸ ὄνομα διὰ πολλῆς ἀκριβείας ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὐρέθῃ εἴκοσι δύο ξέστων ὑπόρχον... ὁ γὰρ ὁ καιὸς μόδιος, καθὼς εἰώθεν ὀνόματος λέγειν, κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον ἐμετρήθη. Τὸ δὲ ἅγιον μέτρον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὰ κβ' ἔργα, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις τῆς ἐβδομάδος... καλεῖται παρ' Ἑβραίοις μόδη, παρ' Ἑλλῆσι δὲ μόδια διὰ τὴν τρανότητά· παραπλησίως δὲ καὶ Αἰγύπτιοι μέντοι τοῦτο καλοῦσιν· ὁμοίως δὲ καὶ Σύριοι καὶ Ἀραβες μόδια λέγουσιν, ὃ ἐρμηνεύεται ὁμολογία. Πλησθεὶς γὰρ ὁ μόδιος ὁμολογεῖ ὅτι πεπληρωμαι, καλεῖται δὲ καὶ γνώμων.

²⁾ *Ἡρόνος Ἀλεξανδρείας, Γεωμετρικά 4, 14: Χρὴ δὲ γινώσκειν καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ σπόριμος μόδιος ἔχει λίτρας τεσσαράκοντα· μία δὲ ἐκάστη λίτρα σπεῖρει γῆν ὀργυῶν πέντε.

³⁾ *Ἀπὸ αὐτοῦ χωράφιον μόδια εἰκῶσοι (*Ἐγγρ. διαθήκης τοῦ 1198, ἐν *Trinchera*, *Syllabus* σ. 333 ἀρ. CCXLVI). Βλ. καὶ *Ouspensky - Bénédiktitch*, *Actes de Vazelon* σ. 7. 13. 24 κλπ., Νέον Ἑλληνομνήμονα 16 σ. 79 κείμενον κώδ. Pal. Vatic. 367 φ.94^b. Ἀθηνᾶ, 35 σ. 87. Εἰς στίχον ἀκριτ. ἡσματος τὸ ἄλογο τοῦ Διγενῆ εἶχε *ποκάτω σίτις πατοῦνης του ἐννιά μοδιῶν χωράφι* (Λαογραφία 6, 582, 2 στίχ. 160).

⁴⁾ Βλ. *Καρααστάση*, ἔνθ' ἀν. σ. 206.

⁵⁾ Π. **Αναγνωστοπούλου*, Κρητικά ιδιώματα. Ἀθηνᾶ 38, 187. Παρὰ. ΛΑ 1413 σ. 121 (**Αναγνωστόπουλος*, *Μονοφάσιον Κρήτης* 1925). Περιόδ. Μύσων 5 (1936) σ. 85. ΛΑ 1841 Α' σ. 294 (*Δ. Πετρόπουλος*, Κρήτη 1953).

⁶⁾ ΛΑ 1459 σ. 638 (*Ζευγώλης*, Νάξος 1927). Κατὰ τὸν Π. Γ. *Ζερλέντην* (**Αρχιεπίσκοποι Σαντορῆνης* 1537-1814, Ἐρμούπολις 1923 σ. 34, σημ. 1) τὸ μουζούρι ἐν Νάξῳ ἰσοδυνα-

ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη, πρὸς δήλωσιν ἐκτάσεως καλλιεργουμένης γῆς: *ἔνα μουζούρι χωράφι, μιὰ μουζουρὲ ἢ μουζουραδιὰ χωράφι*¹⁾. Ἐν Μήλῳ εὐρίσκομεν προσέτι τὸν ὄρον *μουζουριάτικο*, σημαίνοντα τὴν κατ' ἔτος διδομένην παρὰ τῶν ἐνοριτῶν εἰς τὸν ἱερέα ἀμοιβὴν διὰ τὰς ἱεροτελεστίας²⁾.

Ὁ ὄρος προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ *missorium*, ἰταλ. *misura*³⁾, ἀναφέρεται δὲ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἤδη ὑπὸ Κ. Πορφυρογεννήτου⁴⁾. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Δυτικῶν εἰς τὰς νήσους φαίνεται, ὅτι ἦτο ἐν μεγάλῃ χρήσει, ἀντικαταστήσαν ἐν πολλοῖς τὸ κοιλόν. Συχνὰ ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἐντεῦθεν⁵⁾, ὡς καὶ εἰς στίχους παλαιῶν δημοδῶν ἱσμάτων⁶⁾.

Ὡς ὑποδιαίρεσις τοῦ μουζουρίου ἀπαντᾷ τὸ *πρατικό*, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ αὐτοῦ. Εἰς παλαιὰ συμβόλαια εὐρίσκομεν τὸν ὄρον ἀναφερόμενον συχνὰ μετὰ τοῦ μουζουρίου⁷⁾. Ἡ προέλευσις τοῦ ὄρου δὲν εἶναι σαφής⁸⁾. Ὁ Du Cange (*Gloss. gr. ἐν λ. πρατικόν*) δίδει ἀπλῶς τὴν πληροφορίαν *πρατικόν* = *semisextarium*, *ἡμίεκτον*.

Ὁ ὄρος *πρατικά*⁹⁾ χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν ἐκτάσεως γῆς, διὰ τὴν σπορὰν τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖται ποσὸν δημητριακῶν ἑνὸς πρατικοῦ.

μετὰ πρὸς τὸν ὄραν ἀναφέρεται. Τὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἀπὸ τοῦ ὄρου εἰς τὸ μέτρον ἐν τῷ παρὰ τοῦ Ἀγαπίου (Γεωπονικὸν) ἀναφερόμενῳ χωρίῳ: *Ἐτι δὲ ἀσβέστην ἀσβυστον γὰ βάνης ἔνα μουζούρι εἰς τὰ ἑκατὸ μουζουράκια ἔννημα, τὸ φυλάγει θανμασιώτατα*. Βλ. *Du Cange, Gloss. gr. λ. μουζούρι*. Σημειωτέον ὅτι ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ χρησιμοποιοῦν πρὸς μέτρησιν ἐλαίου μικρὸν πῆλινον δοχεῖον, καλούμενον μουζουράκι, χωρητικότητος 100 δραμίων (ΠΔ 118 σ. 178. Ἄν. Κουκουλέ, Γλωσσ. ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917).

¹⁾ Βλ. Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 188, 190, 199, 340, 341 κ. ἄ. II. Γ. Ζερλέντην, ἐνθ' ἄν.

²⁾ II. Γ. Ζερλέντης, ἐνθ' ἄν.

³⁾ Κοραΐ, Ἀτακτα 1, 113. Πρβλ. G. Meyer, Neugr. St. IV σ. 54.

⁴⁾ Ἐκθεσις, 472 στίχ. 8. Πρβλ. Φ. Κουκουλέν, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 152 καὶ 165.

⁵⁾ Βλ. Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 3 κέ. Ἰακ. Τ. Βισβίτζη, Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα. Ἐπ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 (1951) σ. 74, ἀρ. 54, 14. Σπ. Λάμπρου, Ταβουλλαρικὸν γράμμα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3067 ἑλλην. κώδικι τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1326 ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 5 (1900) σ. 159, 160. Πρβλ. Du Cange. *Gloss. gr. λ. μουζούριον*.

⁶⁾ *Μουζούρι σάριν ἡσπεῖρα μετὰ τὸ πλατὺ πινάκι | κ' ἐκεῖ τὸ νεργιαστήκανε λαγούδια καὶ περδίκια | καὶ ἐθήρεῖσα καὶ ἀλώνεψα καὶ ἔκαμα χίλια μόδια*. Ἐπ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν (1941) 4, 213. Πρβλ. Δ. Πασχάλην, ἐνθ' ἄν. σ. 81.

⁷⁾ Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 17.

⁸⁾ Ἀπίθανος φαίνεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἰ. Ν. Ζωγραφάκη (Ἀνάλεκτα τοῦ χωρίου Ρωγδιᾶς τῆς Κρήτης. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 84): *πρατικό* ἐκ τοῦ ρ. *πράττω* = *πολῶ*.

⁹⁾ Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδῶν 4 (1941) σ. 62: *δίδει πρὸς τὸν εἰρημένον καθηγούμενον... τρεῖς κεντράδες καὶ μιὰ πρατικά χωράφι*.

Τὸ *νάπος* ἢ ὁ *νάπος*¹⁾ εἶναι στρογγύλον ξύλινον δοχεῖον²⁾, γνωστὸν εἰς τινες τόπους καὶ χρησιμοποιούμενον ὡς μονὰς μετρήσεως μὲ διάφορον ἀξίαν: Ἐν Σάμῳ ἔχει χωρητικότητα $5\frac{1}{2}$ ὀκάδων³⁾, εἰς Σέριφον, Πάρον, Νάξον ἰσοῦται πρὸς τὸ $\frac{1}{1}$ τοῦ πινακίου, ἦτοι δύο ὀκάδας ἢ τέσσαρα κάρτα, ἐκάστου κάρτου ὑπολογιζομένου εἰς ἡμίσειαν ὀκάν⁴⁾. Γνωστὸς ἐπίσης εἶναι ὁ ὅρος μισόναπος⁵⁾, σημαίνων ἡμισυ νάπος.

Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὅρου ὑπάρχουν διαφωνίαι. Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα 4, 347), ἐρμηνεύων τὴν λέξιν νάπος = κυψέλιον, τὴν συνδέει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν νάπος, οὐδέτ., καὶ νάπη, θηλ., σημαῖνον καθ' Ἡσύχιον κοίλους καὶ φαργαγώδεις τόπους. Οἱ παλαιοί, προσθέτει ὁ Κοραῆς, μὲ τὸ νάπος ἐσήμαινον καὶ τὸ κυψέλιον μελίσσων, ὅχι ὅμως τὸ χειροποίητον, ἀλλὰ τὸ φυσικόν, ἡγουν σχισμὴν ὁρους ἢ πέτρας, ὅπου αἱ μέλισσαι συναθροίζονται ἐργάζονται τὸ μέλι. Ὁ G. Meyer (Neugr. St. IV, 64) ἐξηγεῖ τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *nappo* (Tasse, Schüssel). Ὁ Ἀθ. Σκελλαρίου συνδέει τὴν λέξιν πρὸς τὸ γερμανικὸν *Narf* (λοπάς, γαβάθα)⁶⁾.

¹⁾ Ἐν Κύπρῳ καλεῖται *νάπος* ἢ *νάπος* καὶ *καψογιάνικο*. Εἶναι δὲ ξύλινον δοχεῖον διαρροῦμενον εἰς δύο ἡμισφαίρια ἐφαρμόζοντα πρὸς ἀλλήλα. ΙΑ 363 σ. 70 (Ἐρωτόκριτος, Κόπος 1922). Πρβλ. Ἀθηνᾶ 24 σ. 296, 301 καὶ 25 σ. 289. Ἀ. Σκελλαρίου Κυπριακά 2, 672 καὶ 3, 246, 348. Εἰς ἄλλας νήσους *νάπη* καλεῖται στρογγύλη σκαφή πρὸς ζυμωσιν (Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 10).

²⁾ Δημ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σάμου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Πάτρα 1909 σ. 182. Πρβλ. Ph. Argenti-H. Rose, The Folk-lore of Chios. Cambridge 1942, 2 σ. 1049.

³⁾ Ἀθηνᾶ 25 σ. 281. Βλ. καὶ Ἐ. Ἱ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά. Σάμος 1893 σ. 134.

⁴⁾ ΛΑ 960 σ. 208 (Βογιατζίδης, Σέριφος 1923). ΛΑ 1466 σ. 97 (Κορακίτης, Γαλανάδες 1919). ΛΑ 953 σ. 24 (Κακριδής, Πάρος 1922). Πρβλ. καὶ Ἀ. Δρακάκη, ἔνθ' ἀν. σ. 103, 108. A. Chaghimichali, L'art populaire grec, l'île d'Icarie. Byz. Neugr. Jahrbücher 6 σ. 46.

⁵⁾ ΙΑ 590 σ. 125 (Κοσμή, Σίφνος 1938).

⁶⁾ Ἀθ. Σκελλαρίου, Κυπριακά 3 σ. 348. Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην εὐρίσκομεν συνήθως εἰς ἰταλικά ἐτυμολογικά λεξικά. Βλ. π.χ. Dante Olivieri, Dizionario etimologico italiano concordato coi dialetti le lingue straniere e la topo-onomastica. Milano 1953. Ὁ Δ. Βαγιακάκος (Ἀθηνᾶ 55 σ. 43 κέ.) ὑποστηρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ προταθεῖσαν ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ νάπος. Τὸ γεγονὸς ὅμως, ὅτι εὐρίσκομεν τὴν λέξιν καὶ εἰς τὴν Ἰταλικὴν καὶ ὅτι ἐν Ἑλλάδι χρησιμοποιεῖται ὡς μετρικὸς ὅρος κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας καὶ δὴ εἰς τὰς νήσους, τῶν ὁποίων ἢ μετὰ τῆς Δύσεως ἐπικοινωνία καὶ σχέσις ὑπῆρξε περισσότερο στενὴ καὶ μακροχρόνιος, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ δανείου ἐκ τῆς ἰταλικῆς. Ἐὰν ἀπεδεικνύετο ἐτυμολογικὴ σχέσις τοῦ ἰταλικοῦ *nappo* πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν νάπος, τότε ἡ σημερινὴ λέξις θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιδάνειον ἐκ τῆς ἰταλικῆς. Σχετικὴ ἔρευνα γενομένη ὑπ' ἐμοῦ εἰς οὐδὲν τὸ θετικὸν κατέληξε.

Ἡ μετρικὴ μονὰς $\xi \acute{\alpha} \iota$ ἢ $\xi \acute{\alpha} \gamma \iota$, $\acute{\alpha} \xi \acute{\alpha} \iota$, προερχομένη ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ *exagium*¹⁾, καὶ ἀναφερομένη πολλάκις εἰς μεσαιωνικά καὶ νεώτερα κείμενα, εἶναι λίαν γνωστὴ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μὲ διάφορον κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Εὐβοίᾳ τὸ $\xi \acute{\alpha} \iota$ εἶναι ἴσον πρὸς 10-12 ὀκάδας, ἥτοι πρὸς ἡμισυ κοιλόν²⁾. Ἐν Κρήτῃ εὐρίσκομεν τὸ $\xi \acute{\alpha} \iota$ μὲ μικροτέραν ἀξίαν καὶ ποικίλλουσιν κατὰ περιφερείας, ἥτοι ἄλλοι μὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ τοπικοῦ μέτρου μουζουρίου³⁾ (βλ. ἀνωτέρω σ. 68), ἄλλοι δὲ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ αὐτοῦ⁴⁾. Ἐν Κύπρῳ τὸ $\xi \acute{\alpha} \iota \nu$ ἦτο μέτρον χωρητικότητος 40 ὀκάδων⁵⁾. Παλαιότερον τὸ $\xi \acute{\alpha} \iota$ ἦτο γνωστὸν ἐν Πόντῳ καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ μεταξοσπόρου ἢ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων⁶⁾. Ὅμοίως ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν φαρμακευτικὴν, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 1 $\frac{1}{8}$ δράμια⁷⁾.

Σήμερον εἶναι πανταχοῦ γνωστὸς ὁ ὄρος $\xi \acute{\alpha} \iota$ πρὸς δῆλωσιν τοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ μυλωθρὸς λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὸ ἄλεσμα καὶ τὸ ὁποῖον ποικίλλει κατὰ τόπους⁸⁾. Ἐντεῦθεν προήλθον οἱ ὄροι *ἑξάστα*⁹⁾ (ἄλεις ἀνευ ἀμοιβῆς τοῦ

1) G. Meyer, Neugr. St. III. Wien 1894 σ. 48. Δ. Ἀμάντων, Ποικίλα γλωσσικά. Ἀθηνᾶ 23, 489-90. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὰς καὶ ποικίλους Β' I σ. 251.

2) ΛΑ 62 σ. 38. Α. Λεξιάδης, Εὐβοία 1922. Πρβλ. Εὐδ. Μπαρταλός, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τοῦ ποσοῦ Βελβενδοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ. Ἀθῆναι 1892 σ. 75. Β. Φάβη, Ἐκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ γλωσσικῆς ἐταιρείας Ἀθῆναι 45, 337.

3) Βλ. Σύμμεκτα ἐκ Κρήτης, περιοδ. Μύσων Δ' (1935) σ. 74. Πρβλ. Ἱ. Ζωγραπάκη, Δημοτ. Ἀνάλεκτα Ρωγδιᾶς Κρήτης. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 80.

4) Βλ. Λεξιλόγιον Σητείας, Περιοδ. Μύσων 5 (1936) σ. 85.

5) Γ. Λουκά, Λέξεις τῆς λαλουμένης γλώσσης τῶν Κυπρίων. Λεμησσὸς 1898 σ. 56.

6) Βλ. Κ. Ἀμάντων, ἔνθ' ἀν. Ἱ. Τ. Βισβίζη, Ναξιακὰ νοταρ. ἔγγραφα. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 σ. 15 ἀρ. 6, 42: *μαργαρητάρην ἀξάγιο δύο* (Ἑγγρ. 1538). Πρβλ. αὐτόθι 22, ἀρ. 10, 33. ΛΑ 31 Α' σ. 90 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912). Τοιαύτη χρῆσις τοῦ $\xi \acute{\alpha} \iota$ φαίνεται καὶ εἰς παλαιούς στίχους δημοδῶν ἁσμάτων:

*Ἦπεν τὸ μαντήλι μου σ' ἐξήντα ῥογνιὲς πηγὰδι
καὶ εἶχεν ἐξήντα δυὸ φλορυγὰ καὶ ἐξήντα ξάγια μόσχο* (Ἱ. Α. Πασπάτη,

Γλωσσάριον λ. $\xi \acute{\alpha} \gamma \iota$). Πρβλ. τὸν στίχον ἀκρ. ἔσματος:

καὶ ἐφτὰ σταμνὰ ροδόσταμον καὶ ἐξήντα ξάια μούσκον

(Ἀρχεῖον Πόντου 1, Ἀθῆναι 1928 σ. 51).

7) Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. $\xi \acute{\alpha} \iota$.

8) $\frac{1}{6}$ τοῦ ἄλσματος ἐν Ἱμβρῳ (Ν. Γλύκα, Λεξιλ. Ἱμβροῦ. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 14). $\frac{5}{10}$ ἢ $8 \frac{1}{2} \%$ ἐν Καρπάθῳ (Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογρ. σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 335). 1 ὀκά στίς 30 (Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης, 281. 284) κλπ. Σημειωτέον ὅτι καὶ τὸ πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιούμενον ξύλινον ἢ μετάλλινον ἀγγεῖον καλεῖται ἐπίσης $\xi \acute{\alpha} \iota$ (Πελοπόννησος).

9) Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 302.

μυλωθροῦ), *ξαΐαστρα*¹⁾, *δοχεῖον* δι' οὗ μετρεῖται τὸ ξαί, *ξαγιαζω*²⁾ (ὑπεξαιρῶ, λαμβάνω τι κρυφίως· ἐκ τῆς κακῆς συνηθείας τῶν μυλωθρῶν νὰ ὑπεξαιροῦν ἐνίστε), *καλοξαγιαζω*, *κακοξαγιαζω* κ.τ.δ.

Κατ' ἐπέκτασιν τῆς ἀνωτέρω σημασίας ἡ μετρικὴ αὕτη μονὰς ἐταυτίσθη εἰς τινὰς τόπους πρὸς τὸ πρὸς ἄλλεσιν φορτίον, ἥτοι 70 περίπου ὀκάδας³⁾. Ἡ χρῆσις τοῦ ξαγιοῦ ὥς μονάδος μετρήσεως τῆς καλλιεργουμένης γῆς εἶναι ἐπίσης γνωστή⁴⁾.

β) Μέτρα περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μέτρων, ἅτινα, εἴτε ὡς ἁπλοῖ μετρικοὶ ὄροι, εἴτε ὡς μονάδες μετρήσεως ἐν πρακτικῇ εἰσέτι χρήσει, εἶναι γνωστὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εὐρίσκομεν καὶ ἄλλα, τοπικοῦ ἐντελῶς χαρακτῆρος, προερχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῶν πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιουμένων ἀγγείων καὶ σκευῶν, τῶν ὁποίων ἡ χωρητικότης διαφέρει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Περὶ σσότερον γνωστὰ ἐκ τῶν μετῶν ταύτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Τὸ *ἀιρολόγι*, τὸ κατὰ τόπον λεγόμενον *ἀιρολόγο*, *ἀιρολόος*, *ἀιρίλοος*, *ἀιρίλοος*⁵⁾, *ἀιρίλος*⁶⁾, *ἀιρίλις*⁷⁾, *ἀιρίλιος*⁸⁾, τὸ γινώσκον εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ὡς *ἀιρολόγος*⁹⁾, εἶναι κόσκινον ἀλωνιστικόν, χρησιμοποιούμενον πρὸς χωρισμὸν τῆς αἴρας ἀπὸ τοῦ σίτου καὶ ὡς μέτρον χωρητικότητος 12 ὀκάδων, ἥτοι ἡμίσεος κοιλοῦ.

Τὸ *βατσέλλι*, ἐκ τοῦ λατιν. *vascellum*¹⁰⁾, εἶναι γνωστὸν κυρίως εἰς τὰς

¹⁾ Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 284.

²⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πάτρα 1887, λ. ξάγι.

³⁾ Εἰς χωρία Τσουμέρκων. Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ φιλόλογου Κ. Διαμάντη· ἀμπάρι 10 ξαγιῶν=ἀποθήκη σίτου 700 ὀκάδων.

⁴⁾ ΛΑ 713 σ. 107 (Φάβης, Εὐβοια 1920).

⁵⁾ Ν. Γ. Πεταλᾶ, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1876 σ. 32.

⁶⁾ Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου Β'. Ἀθῆναι 1934 σ. 45.

⁷⁾ ΛΑ 1896 σ. 183 Α' / Δ. Πετρόπουλος, Κύπρος 1953).

⁸⁾ Βλ. λ. ἐν Ἱστορικῷ Λεξικῷ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁹⁾ Φ. Κουνκούε, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε' σ. 266. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α' σ. 261. G. Meyer, Etymologisches, ἐν Byz. Zeits 3 (1894) σ. 161. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγὴ σ. 394.

¹⁰⁾ Βλ. λ. ἐν Ἱστορικῷ Λεξικῷ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Πρβλ. D. C. Hesselring, ἔνθ' ἀν. σ. 15.

Ἰονίους νήσους καὶ Κυκλάδας¹⁾ καὶ σημαίνει λεκάνην συνήθως ἐκ χαλκοῦ, δοχεῖον ὕδατος ἢ δίσκον ἐν γένει.

Λαμβανόμενον ὡς μέτρον χωρητικότητος ξηρῶν καρπῶν, ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸν ἐπίσημον καθορισμόν, πρὸς 44,05 γαλλικὰ λίτρα ἐν Ζακύνθῳ, 42,3 ἐν Κεφαλληνίᾳ, 35,2 ἐν Ἰθάκῃ²⁾. Εὐρίσκομεν ὁμῶς καὶ ἄλλας ἀναλογίας ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατὰ τόπους χρησιμοποιούμενα μέτρα: Οὕτω βατσέλλι ἐλαιῶν εἰς τὴν Πύλῳρον Κεφαλληνίας εἶναι ἴσον πρὸς δέκα ὀκάδας³⁾. Τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἔχει ἐν Λεπενού Αἰτωλίας, ἴσον πρὸς τὸ ἐκεῖ χρησιμοποιούμενον *βεδοῦρι*⁴⁾. Ἐν Ἰθάκῃ εἶναι ἴσον πρὸς τὸ κοιλόν⁵⁾, ἐν Πελοποννήσῳ ἴσον πρὸς 22 ὀκάδας⁶⁾.

Ὡς καὶ τὰ ἄλλα μέτρα χωρητικότητος, τὸ βατσέλλι χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς μέτρον ἐπιφανείας, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 1214 τέτραγ. μέτρα, δηλαδὴ κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ στρέμματος. Συγχὴ εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ βατσελλίου ὡς μέτρου ἐπιφανείας εἰς παλαιὰ ἔγγραφα⁷⁾.

Εἰς τινὰς τόπους εὐρίσκομεν ὡς μετρώμενον πανάδα τὴν *βεδοῦρα* ἢ *βιδοῦρα*, *βεδοῦρι*⁸⁾, ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς 10·42¹/₁ ὀκάδας⁹⁾. Ἡ μονὰς αὕτη προήλθεν ἐκ τοῦ πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιούμενου ὁμωνύμου ξυλίνου δοχείου, γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη διὰ τὴν μέτρησιν ὕδατος καὶ διὰ τοῦ γάλακτος¹⁰⁾.

Κυλινδρικοῦ σκαῦος ἐγγεῖδει κοσμεῖται τὸ *βασίλορι* ἢ *δοτρίρι*, *δοτρίρι* μ.,

¹⁾ Μ. Ἡ. Μαλανδράκη, Ἡθὴ καὶ ἔθνη ἐν Πάμῳ. Δ. Ι. Ε. Ε. 3. Ἀθῆναι 1889 σ. 333.

²⁾ Βλ. λ. βατσέλλι ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη.

³⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἐν λ.

⁴⁾ ΙΑ 293 σ. 19 (Σαλβάνος, Λεπενού 1919).

⁵⁾ ΙΑ 42³. σ. 82 (Μουσούρης, Ἰθάκῃ 1924).

⁶⁾ Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ βατσελλίου εἰς στίχους δημοτικῶν ᾠσμάτων: *κι ἐθέρισ' ἀποθέρισα, ἔκαμα τριά βατσέλλια.* (Μ. Μινώτον. Τραγ. ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο Β' σ. 72).

⁷⁾ Βλ. *Εὐθ. Κουρούκλη*, Ἐγγραφα τῆς ἐνετοκρατίας. Περιοδ. Ἑλληνικά Ε' (1932) σ. 101 κέ. Σημειώτεον ὅτι τὸ *βασέλλι* ἢ *βατσέλλο* εἶναι λίαν γνωστὸν ὡς ὄρος ναυτικός, σημαίνων τὸ *κατάφρακτον*, τρίστηλον πολεμικὸν ἱστιοφόρον, τὸ κοινῶς λεγόμενον *ντελίνι*. Ὁ ὄρος ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς παλαιότερα ναυτικά ἔγγραφα. Βλ. π.χ. *Κ. Νικοδήμον*, Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν Α'. Ἀθῆναι 1862 σ. 188-189.

⁸⁾ Κατὰ τὸν *G. Meyer*, Neugr. St. 2, 16 ἐκ τοῦ σλαβικοῦ *vedro* = ξύλινος κουβάς.

⁹⁾ ΛΑ 1421 σ. 405 (Λουκόπουλος, Μακεδονία 1926). ΙΑ 293 σ. 19 (Σαλβάνος, Λεπενού 1919).

¹⁰⁾ Ἐν Πελοποννήσῳ τὸ δοχεῖον εἶναι ἐν χρήσει κυρίως πρὸς μέτρησιν τοῦ γάλακτος (ΛΑ. 1523 σ. 12. *Γιαννακοῦρος*, Γέγραμμα Μάνης 1929). Τῆς αὐτῆς χρήσεως εἶναι τὸ δοχεῖον *τσ'α νά κα*. (Ἡ λέξις ἀντιδάνειον ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ts'apnak*, ὅπερ ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ *κανάκιον*. Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου Λαογραφικά Α', 221).

¹¹⁾ Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς διαλέκτους τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας μὲ τοὺς

ἔχον ὡς βάσιν πλεκτὸν σύρμα καὶ χρησιμεῦον διὰ τὴν λίξιμιν καὶ καθαρισμὸν τῶν δημητριακῶν, χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς μετρικὴ μονὰς ἐν Πελοποννήσῳ, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 24 περίπου ὀκάδας, ἥτοι ἐν κοιλόν. Φαίνεται ὅτι παλαιότερον εἶχε βάσιν ἐκ δέρματος, ἕξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία¹⁾.

Πολλαχοῦ εἶναι γνωστὸν τὸ δοχεῖον, τὸ καλούμενον *κάδος* διαφόρου κατὰ τόπους χωρητικότητος: Ἐν Τριχωνίᾳ καὶ Ναυπάκτῳ ἔχει χωρητικότητα 30 ὀκάδων περίπου²⁾, δοχεῖον δὲ ἡμισείας ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τοῦτο χωρητικότητος ὀνομάζεται *καρδάρα*³⁾. Εὐρίσκομεν ἐπίσης καὶ τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους τοῦ ὀνόματος *κάβος* (Θήρα) καὶ *γάδος* (Κύθηρα, Χίος)⁴⁾. Ἡ λέξις εἶναι ἀρχαιοτάτη, προερχομένη κατὰ Ε. Boisacq (*Dictionnaire étymol.* ἐν λ.) ἐκ τῆς φοινικικῆς καὶ ἔχουσα τὴν αὐτὴν ρίζαν πρὸς τὸ ἐβραϊκὸν *kad*=κουβάς⁵⁾.

Τὸ *κόσκινον* χρησιμοποιεῖται ἐν Κύπρῳ ὡς μονὰς χωρητικότητος καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἡμισὺν κοιλόν⁶⁾.

Παρὰ τῷ ἑλληνισμῷ τοῦ Πόντου μονὰς μετρήσεως τῶν δημητριακῶν ἦτο ἄλλοτε τὸ *κότι*, τοῦ ὁποίου διέκρινοι δύο εἴδη, τὸ μικρὸν *κότι*, ἴσον πρὸς ἕξ ὀκάδας σιτηρῶν, καὶ τὸ μέγαλον *κότι*, ἴσον πρὸς 12 ὀκάδας. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ μέτρου οὐδὲν τὸ θετικὸν δύνάμει νὰ βεβαιώσῃ. Πάντως νομίζω, ὅτι ὁμοίον μέτρον εἶναι τὸ ἐν Κύπρῳ *κοττοῦ* (= *καλίστο*), ἴσον πρὸς ἡμισὺν κοιλόν⁷⁾. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ μέτρου εἰς ἀρχαῖα ἀσμάτια καὶ παροιμίας:

τύπους *trimoni*, *trimuni*. Βλ. G. Rohlf's, *Etym. Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität*. Halle 1930.

¹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 266. Πρβλ. G. Meyer, *Etymologisches ἐν Byz. Zeits.* 3,160.

²⁾ ΛΑ 785, 181 (*Λουκόπουλος*, Τριχωνία-Ναυπακτία 1921). ΙΑ 293 σ. 19 (*Σαλβάρος*, Λεπενού 1919).

³⁾ ΛΑ 916, 278 (*Λουκόπουλος*, Αἰτωλία 1928).

⁴⁾ Βλ. *Πρωτοδίκιον*, Ἰδιωτικά τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης. Σμύρνη 1866, σ. 31. Πρβλ. Κοραῆ, Ἀτακτα 2, 412.

⁵⁾ Βλ. καὶ Ἡρώδης Ἀλεξανδρέως, Περὶ μέτρων 61,8: Κάβος πῆ μὲν τὸ δ' τοῦ μοδίου, πῆ δὲ τὸ ε', πῆ δὲ τὸ ζ'· καβὰ δ' ἐστὶν ἐβραϊστὶ τὸ ἔτεμεν καὶ διὰ τὸ τέμνεσθαι εἰς μικρὰ τὸ μόδιον οὕτως ὀνομάσθη· παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσιν ἐλέχθη κάβος διὰ τὴν τρανότητα. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ κάδου παρὰ βυζαντινοῖς βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Δ' (1951) σ. 437 καὶ 447. Περὶ τῆς λέξεως γενικώτερον I. Kalitsunakis, *Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathius*. Berlin 1919 σ. 63-64.

⁶⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 63. Κόσκινον βαμβακοσπόρου ἰσοῦται πρὸς $1\frac{1}{3}$ —2 ὀκάδας· αὐτόθι σ. 67.

⁷⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 63. ΛΑ 1896 Α' σ. 183 (*Δ. Πετρόπουλος*, Κύπρος 1953). Πιθανὸν εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιδανείου ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως *kutu*=χυτίον.

Ἀκρίτας ὄντας ἔλαμνε ἀφκά στήν ποταμίαν
ἐπῆγεν κ' ἔρθεν κ' ἔλασεν, ἐποῖκεν πέντ' ἀυλάκια
ἐπῆγεν κ' ἔρθεν κ' ἔσπειρεν ἐννέα κότ' ἀπόρον¹⁾).

Εἰς ἄλλο ἀκριτικὸν ἄσμα ὃ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος ἦρως, διὰ νὰ περιποιηθῇ τὸ ἄλογόν του

βαρὺν ταγὶν ταγίζει ἀτὸν ἐξήντα δύο κότ' ²⁾).

Τὸν ὀκνέα εἶπαν ἀτὸν φέρε τὸ κότ' — καὶ τὸ φέσι μ' ἕναν κότ' παίρ' εἶπε (εἶπαν εἰς τὸν ὀκνηρόν : φέρε τὸ κότι — Καὶ τὸ φέσι μου ἕνα κότι παίρνει, εἶπε ³⁾).

Τὸ κουβέλι, ὡς δοχεῖον καὶ ὡς μετρικὴ μονάς, εἶναι ἀπὸ παλαιότερων χρόνων γνωστόν⁴⁾. Κατὰ τόπους ἀποδίδουν σήμερον εἰς τοῦτο διαφόρους ἀξίας: Ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι χρησιμοποιοῦν κουβέλι χωρητικότητος 20 ὀκάδων⁵⁾, εἰς Βούρβουρα Κυνουρίας χωρητικότητος 40 ὀκάδων, ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ κουβέλι ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 1/2 τοῦ κοιλαῦ⁶⁾, ἐν Μάνῃ πρὸς 24 ὀκάδας⁷⁾.

Ἐν Κρήτῃ χρησιμοποιοῦν τὸ κουβέλι μικρὸν σταμνίον, χωρητικότητος 5-7 ὀκάδων⁸⁾. Ἡ λέξις εἶναι παλαιὰ ἀπαρτίζουσα εἰς βυζαντινὰ κείμενα⁹⁾.

¹⁾ Ἀρχεῖον Πόντου 1 σ. 70. Πρβλ. Π. Γεωργακοπούλου, Οἱ φυγάδες. Ἀθῆναι 1879 σ. 171

²⁾ ΛΑ 31, 15 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912).

³⁾ Ἀρχεῖον Πόντου 6, 188 πρβλ. Πολίτου Παροῖμαι 3, 636 λ. Γιάννης 13 : Καλημέρα, Γιάνν'—ἐγ δὲν πελεκῶ—Ἡ συντέκ'σα ἐντ' ἐφτιάγει:—ἐφτά κότια βάλλει.

⁴⁾ Τὸ παρὰ Βυζαντινοῖς κουβέλιον. Βλ. Κουκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' (1952) σ. 299. Εἰς παλαιὰ ἔγγραφα εὐρίσκωμεν συχνὰ ὡς μέτρον τὸ κουβέλι

...ἀφιέρουσα καὶ ἕνα χοράφιον δέκα κουβέλια

(Ἔγγρ. 1783 τῆς μονῆς Ξενιάς. Βλ. Δ.Ι.Ε.Ε., 4 σ. 662-3)

Δωρεὰ 1733 : κουβέλια σιτάρι δέκα τέσσαρα. Βλ. Στ. Χ. Σκοπετιέα, Ἐγγραφα ἐκ Δ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 83, XXVI⁹⁾.

⁵⁾ ΛΑ 468, 32 (Γ. Καληδόνιος, Στερεὰ καὶ Βόρειος Ἑλλάς 1902).

⁶⁾ ΛΑ 784, 80 (Κ. Ρωμαῖος, Βούρβουρα 1920).

⁷⁾ Στ. Χ. Σκοπετιέα, Ἐγγραφα ἐκ Δυτικῆς Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 110, 9.

⁸⁾ ΛΑ 1413, 96 (Ἀναγνωστόπουλος, Μονοφάτσιον 1925). ΛΑ 1841 Α' σ. 289 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

⁹⁾ Τὰ βάνης μέσα εἰσὲ κουρούπαν ἀλειφτήν. Μερικοὶ ἄνθρωποι τὰ εὐγάνουν ἀπὸ τὴν κουρούπα... Du Cange, Gloss. gr. ἐν λ. Παρὰ Προδρομῷ ἀπαντᾷ ὁ ὄρος κουρούπα = φαλάκρα. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις. Ἀθηνᾶ 29, 214. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι συνήθης ἡ λέξις κουρούπι εἰς τὴν φράσιν: τί λέει τὸ κουρούπι σου! = τί λέει τὸ κεφάλι σου!

Εἷς τινὰς τόπους χρησιμοποιοῦν τὸ κρινί¹⁾, ὅπερ ἐπίσης εἶναι ξύλινον δοχεῖον, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν μέτρησιν τῶν σιτηρῶν. Ἡ χωρητικότης του ποικίλλει: Ἐν Εὐβοίᾳ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ τοῦ κοιλοῦ²⁾ ἢ πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ ἐκεῖ ἑξαγίου διὰ τοὺς ξηροὺς καρπούς³⁾. Ἐν Αἰτωλίᾳ ἔχει χωρητικότητα $7\frac{1}{2}$ ὀκάδων σιτηρῶν⁴⁾.

Ἐν Ἡπείρῳ εὐρίσκομεν τὸ καλούμενον κρομπούρι, δοχεῖον χωρητικότητος 50 λιτρῶν σίτου ἢ ἀραβοσίτου, 33 λιτρῶν βρώμης, $37\frac{1}{2}$ λιτρῶν κριθῆς⁵⁾. Κρομπούρι ἐπίσης καλεῖται δοχεῖον, δι' οὗ ὁ μυλωθρὸς μετροῦ τὸ ἀλεστικόν⁶⁾. Πιθανὴ εἶναι ἡ ἐτυμολογικὴ σχέσις τῆς λέξεως μετὰ τὸ σλαβικῆς προελεύσεως ἐπίθετον κριμπός (=κυρτός, κυφός)⁷⁾.

Ὡς μονὰς μετρήσεως δημητριακῶν τὸ λουτζέκι ἢ λουτσέκι⁸⁾ εἶναι περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως, διαφόρου ἀξίας κατὰ περιφερείας: Ἐν Θεσσαλίᾳ ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν κοιλόν⁹⁾, ἐν Ἀμοργῷ πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦ κοιλοῦ¹⁰⁾, ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς 22 ὀκάδας¹¹⁾, εἰδικώτερον δὲ ἐν Φλωρίνῃ καὶ Μοναστηρίῳ πρὸς 35 ὀκάδας¹²⁾.

Εἷς τινὰς τόπους εἶναι γνωστὸς μετὰ ὀνόματι μπούρδα¹³⁾ (ἐκ τοῦ ἐνετ. burda) σάκος, τοῦ ὁποῦν ἡ χωρητικότης ἐνίοτε εἶναι καθορισμένη¹⁴⁾.

¹⁾ Τὸ σλαβικόν krinu - krina. Βλ. Fr. Miklosich, Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Vindobonae 1862-1865. G. Meyer, Etymologisches. Byz. Zeits. 3 (1894) σ. 158. Τοῦ ἰδίου. Neugr. St. II (Wien 1894) σ. 37. Πρβλ. Κοραῆ, Ἀτακτα 4, 258. Φ. Κουκουλέ, Ἡσυχιάνα. Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον 2 (1915) σ. 90.

²⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορ. Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. κρινί.

³⁾ ΙΑ 549, 81. (Παπασταματίου, Αὐλωνάριον 1934).

⁴⁾ ΛΑ 1421, 795 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926) κρινί κουφτό = $7\frac{1}{2}$ ὀκάδες κρινί σουρουτό = πλεόν τῶν $7\frac{1}{2}$ ὀκάδων δύο κρινιά = 1 καρδάρια. Εἷς παλαιότεραν ἐποχὴν ὁ δεκατιστὴς ἐφορολόγει μετὰ τὸ κρινί ἐμέτρα 9 ὁ νοικοκύρης καὶ 1 ὁ δεκατιστὴς. Βλ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 256.

⁵⁾ ΛΑ 53, 71 (Παναγιωτίδης, Παραμυθιά 1902).

⁶⁾ ΙΑ 236, 215 (Σοφρώνιος, Ἡπειρος 1877).

⁷⁾ Βλ. G. Meyer, Neugr. St. II, Wien 1894 σ. 37.

⁸⁾ Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ölçek = μέτρον, τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ κοιλοῦ. Βλ. Ἱ. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, τόμ. 1ος. Κωνσταντινουπόλις 1899 σ. 265.

⁹⁾ ΛΑ 872 σ. 11 (Παπαπολυδόπουλος, Καρδίτσα 1912). Πρβλ. Κ. Α. Τσοποτοῦ, Γεωργικαὶ σελίδες θεσσαλικῆς ἱστορίας. Ἀθῆναι 1914 σ. 33.

¹⁰⁾ ΛΑ 1146 σ. 6 (Πουλᾶκης, Ἀμοργὸς 1924).

¹¹⁾ ΛΑ 59 σ. 132 (Λουκόπουλος, Μακεδονία 1914). Πρβλ. Ἀ. Βρόντη, Ροδιακά σ. 31.

¹²⁾ Ἐπετηρὶς Ἐταιρ. Μακεδ. Σπουδῶν I (1940) σ. 539.

¹³⁾ Ἀ. Βρόντη, Ροδιακά σ. 31. Πρβλ. ΙΑ 624 σ. 166 (Πέτσος, Μέγαρο 1940).

¹⁴⁾ ΛΑ 1098 σ. 493 (Κακριδῆς, Κορινθία 1924). Ἡ μπούρδα 70 ὀκάδες.

Εἰς ἑλληνικά χωρία τῆς Καππαδοκίας (Ἀνακού, Φλογητά, Ἀραβάνιον, Φά-
ρασα) ἐχρησιμοποιοῦν ἄλλοτε ὥς μετρικὴν μονάδα τὸ τόχτιν ἢ τούχτιν,
ἴσον πρὸς 50 δράμια¹⁾. Κατὰ τὸν Hanes Sköld²⁾, ἡ λέξις τόχτιν προέρχεται ἐκ
τοῦ περσικοῦ tuht, ὅπερ σημαίνει βάρος ἢ ποσὸν ἴσον πρὸς 600 dirhem. Ἡ λέξις
ἦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν διάλεκτον τῆς Ἐρζερούμ³⁾ καὶ ἐκεῖθεν ἕως
μετεδόθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ σίκλα, δοχεῖον μετάλλινον, χρησιμοποιούμενον κυρίως διὰ τὴν μέτρη-
σιν τῶν ὑγρῶν (βλ. κατωτέρω σ. 84), χρησιμεύει ἐνίοτε καὶ διὰ τὴν μέτρησιν ξη-
ρῶν καρπῶν. Οὕτως ἐν Κύπρῳ π.χ. ἡ σίκλα εἶναι σιδηροῦς κάδος, χωρητικότητος
5·6 ὀκάδων ἐλαιοκάρου⁴⁾, ἐν Καρπάθῳ ἔχει χωρητικότητα 2 ὀκάδων⁵⁾. Τὸ
ὄνομα, ἀναφερόμενον ἤδη παρὰ Ἡρώου τοῦ Ἀλεξανδρέως⁶⁾ καὶ ἄλλων συγγρα-
φῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων⁷⁾, προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ situla, sitla⁸⁾.

Τὸ ταγάρι (σάκκος) χρησιμοποιεῖται ἐνίοτε ὥς μετρικὴ μονάς. Ἐν Ἡπείρῳ
π.χ. ἰσοδυναμεῖ πρὸς 100 λίτρας⁹⁾.

γ) Μέτρα χρησιμοποιούμενα εἰδικώτερον διὰ τὴν

μέτρησιν τῶν ἐλαίων

Μετρικὴ μονάς χρησιμοποιουμένη διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ἐλαίων εἶναι ἐν
Μάνῃ τὸ γένναμα ἢ γέννεμα, γέννα, δηλοῦν ποσότητα 300 ὀκάδων
περίπου ἐλαίων¹⁰⁾. Ὁ ὅρος, προσελθὼν κατὰ παρτυμολογικὴν ἀνάμειξιν τῶν θεμα-

¹⁾ ΛΑ 352 γ' σ. 45 (Καρολίδης, Καππαδοκία 1885). ΛΑ 119, 596 (Βαλαβάνης, Πόν-
τος 1912). Πρβ. Π. Καρολίδου, Γλωσσάριον Ἑλληνοκαππαδοκικόν. Ἀθήναι 1885 σ. 217.
R. Dawkins, ἐνθ' ἀν. σ. 652.

²⁾ Βλ. Byz. Neugr. Jahrb. 3 σ. 341.

³⁾ N. Lüdtke, Armeno - graeca ἐν Byz. Neugr. Jahrb. 3 σ. 90.

⁴⁾ Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις σ. 190. Πρβλ. Ἀ. Πανάρετον, ἐνθ' ἀν. σ. 71.

⁵⁾ ΛΑ 431, 220 (Μανωλακάκης, Κάρπαθος 1893). Πρβλ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά.
Ἀθήναι 1896 σ. 212.

⁶⁾ Περὶ μέτρων 60,5: σίκλον ἀπὸ τῆς σεκελ ἐβραΐδος ὃ ἐστὶ ροπή.

⁷⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Δ' σ. 447.

⁸⁾ Κοραΐ, Ἀτακτα 2, 162. Πρβλ. Du Cange, Gloss. gr. l. σίκλα καὶ σίτλα. Kr.
Sandfeld, Linguistique balkanique. Paris 1930 σ. 46.

⁹⁾ ΛΑ 53, 71 (Παραγιωτίδης, Παραμμυθιά 1902). Περὶ τῆς λ. ταγάρι κατὰ τοὺς μεσαι-
ωνικοὺς χρόνους βλ. J. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei
Eustathius. Berlin 1919 σ. 31.

¹⁰⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά σ. 81. Πρβλ. ΛΑ 890 σ. 121 (Πουλάκης, Μάνη 1890).
ΛΑ 485 σ. 30 (Πουλάκης, Μάνη 1893).

τικῶν τῶν ζημάτων ἐγενόμην (γίνομαι) καὶ ἐγεννάσθην (γεννῶ)¹⁾, ἐπεκράτησεν ἐν Μάνη ὡς δηλωτικὸς τοῦ κατ' ἐξοχὴν προϊόντος τοῦ τόπου, τῶν ἐλαιῶν, ὅπως ἀκριβῶς ἐπεκράτησεν εἰς πολλὰς ἄλλας περιφερείας ὁ συνώνυμος καὶ παλαιότατος γνωστός μὲ τὴν σημερινήν του ἔννοιαν ὕρος *γέννημα*²⁾, ὡς δηλωτικὸς τοῦ κατ' ἐξοχὴν προϊόντος, τῶν σιτηρῶν.

Τὸ *στάμα* εἶναι ἐπίσης μετρικὴ μονὰς χρησιμοποιουμένη ἰδιαιτέρως διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ἐλαιῶν καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ διὰ τοῦτο γνωστὴ εἰς ἐλαιοπαράγωγικούς τόπους. Σημαίνει γενικῶς τὸν σωρὸν τῶν ἐλαιῶν, τὸν προοριζόμενον διὰ τὴν πίεσιν εἰς τὸ ἐλαιοπιεστήριον, ὅθεν συνήθως ἡ ἔκφρασις *πατῶ τὸ στάμα*³⁾. Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν συσσωρευμένων ἐλαιῶν κυμαίνεται ἀπὸ 70 - 100 ὀκάδων. Ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Λακωνίᾳ ἀνέρχεται εἰς 80 ὀκάδας⁴⁾, ἐν Αἰγιαλείᾳ εἰς 100 ὀκάδας⁵⁾, ἐν Εὐβοίᾳ εἰς 72⁶⁾. Συνεκδοχικῶς τὸ στάμα σημαίνει τὸ ποσὸν τοῦ ἐλαιολάδου, τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς πίεσεως ἑνὸς σωροῦ, ἴσον πρὸς 20 περίπου ὀκάδας⁷⁾. Τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἀξίας μὲ τὸ *στάμα* εἶναι ἐν Κρήτῃ τὸ λεγόμενον *πάτημα*, ἥτοι σωρὸς ἑξ μουζουριῶν ἐλαιῶν, προοριζόμενον πρὸς σύνθλιψιν. Δύο πατήματα, ἥτοι 12 μουζούρια, ἀποτελοῦν μίαν *μαγκανιάν*. Ἐξ ἐκάστης *μαγκανιάς* ἐξάγονται 35 - 50 ὀκάδες ἐλαίου⁸⁾.

δ) Μέτρα δια τὰ σιτὰ

Διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιοῦνται κατὰ τόπους, ἐκτὸς τῶν κοινῶν μετρικῶν μονάδων, διάφορα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἡ χωρητικότης ποικίλλει.

1) Γ. Ν. Χατζιδάκι, "Ἐκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἀθηνᾶ 25, 292. Πρβλ. τὸ ἐπίθετον *γινάμω*: Ἦσαν τὸ μῆλο γινάμω καὶ τὸ καρὸν κόυφιο (Λελέκου Ἀνθολογία. Ἀθήναι 1868 σ. 157).

2) Ἡ λ. ἀναφέρεται ἤδη εἰς τὴν Γραφήν, εἰς παλαιούς παπύρους καὶ εἰς βυζαντινὰ κείμενα. Βλ. J. Enoch Powell, The Rendel Harris Papyri of Woodbrooke College. Brimingham—Cambridge 1936 σ. 39, 103 κ. ἀ. G. A. Petropoulos, Papyri societatis archeologicae atheniensis. Athenis 1939 σ. 264 κ. ἀ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός Ε' σ. 258.

3) ΙΑ 530 σ. 159 (Α. Γεωργακάς, Μεσσηνία 1933). Ἐν Κρήτῃ *στέμα*. ΛΑ 1841 Α' σ. 296 (Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

4) Φ. Κουλουλέ, Οἶνουτιακά σ. 81. ΙΑ 606 σ. 24 (Βαγιακάκος, Μάνη 1939) ΛΑ 721 σ. 1272 (Νεστορίδης, Λακωνία 1894).

5) ΙΑ 574 σ. 88 (Στεφόπουλος, Αἰγιαλία 1937).

6) ΙΑ 511 σ. 44 (Δαλιάνης, Εὐβοία 1932).

7) ΙΑ 588 σ. 77 (Γ. Κουρμούλης, Θάσος 1937). ΙΑ 578 σ. 151 (Σ. Καρατζῆς, Καρυστία 1937).

8) ΛΑ 1416 σ. 138 (Λιοντάκης, Λατοῖδα Κρήτης 1938). ΛΑ 1841 Α' σ. 296 (Α. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

Κατωτέρω εξετάζονται τὰ συνηθέστερα ἐκ τούτων καὶ παρέχονται εἰδήσεις διὰ τὴν εἰς διαφόρους τόπους χωρητικότητά των.

Ἡ βαρέλα, ξύλινον δοχεῖον, γνωστὸν ἤδη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τὸν τύπον βαρέλιον¹⁾, χρησιμοποιεῖται ἰδίᾳ διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ οἴνου, ἡ δὲ χωρητικότης αὐτῆς κυμαίνεται ἀπὸ 40-60 ὀκάδας. Οὕτως ἐν Κερκύρᾳ π. χ. ὑπολογίζεται εἰς 48 ὀκάδας²⁾, ἐν Μάνῃ εἰς 60 ὀκάδας³⁾.

Ἐν Κύπρῳ χρησιμοποιοῦν πρὸς μέτρησιν τὴν βούταν, ξύλινον δοχεῖον, χωρητικότητος 50-60 ὀκάδων⁴⁾. Μὲ τὴν αὐτὴν περίπου ἀξίαν εὐρίσκομεν τὸ μέτρον ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἐν Ἀρμολίοις Χίου ἐχρησιμοποιοῦν ἄλλοτε τὴν δίκια (κούπαν), ἥτοι πῆλινον ἀγγεῖον χωρητικότητος 100 δραμίων, ἡμισείας ἢ μιᾶς ὀκάς. Ὄνομάζετο δὲ δίκια, διότι διὰ γραμμῆς περιθεούσης τὸ ἀγγεῖον ἐδηλοῦτο ἡ ἀκριβὴς ποσότης τοῦ περιεχομένου ὑγροῦ. Οὕτως ὁ παλαιὸς πρὸς ἔλαιον καὶ χρησιμοποιῶν πρὸς μέτρησιν τὴν ἑκατοστάριχη δίκια, ὥστε νὰ γεμίσῃ αὐτὴν μέχρι τῆς γραμμῆς, διότι, ἂν τὸ ὑγρὸν ὑπερέβαινε τὴν γραμμὴν αὐτήν, θὰ ἐχύνετο ἐκ τοῦ πυθμένος, λόγῳ τῆς εἰδικῆς κατασκευῆς τοῦ πρὸς ταῦτα⁵⁾ χρησιμοποιουμένου τούτου ἀγγείου, πρὸς τὸ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐντὸς καθένης, ἀπετρογγυλωμένου σίφωνα, τὸ ὁποῖον τὸ ἕτερον στόμιον ἠνοίγετο παρὰ τὸν πυθμένα.

Εἰς πολλοὺς τόπους εὐρίσκομεν ὡς μετρίδιον μονάδα τὸ κάρτο, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ quarto, τὸ ἄλλως λεγόμενον κουάρτο, καρτοῦτσο⁶⁾, καρτερόλι ἢ καρτερούλα⁷⁾, ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ὀκάς ἢ τοῦ λίτρου.

Ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ κάρτο ὀνομάζουσι τὸ πρὸς μέτρησιν τοῦ ἐλαίου ἐν τοῖς

¹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε' σ. 293.

²⁾ ΛΑ 524, 18 (Λένδιας, Κέρκυρα 1917).

³⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἶνοντιακά σ. 81.

⁴⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 70.

⁵⁾ Ἡ χρῆσις τῆς δίκιας ὡς μέσου μετρήσεως εἶναι πιθανὴ εἰς παλαιότερους χρόνους· σήμερον χρησιμοποιεῖται ἐν Χίῳ καὶ Σάμῳ μόνον χάριν παιδιᾶς. Βλ. Στυλ. Γ'. Βίον, Ἀγγειοπλαστική. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη 1, 1938 σ. 8-10. Πρβλ. καὶ F. Argenti - H. J. Rose, The Folk-lore of Chios σ. 104 κέ. Περὶ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ἀγγείου τούτου βλ. Κ. Μαλιέζου, Δικαία ἢ Δίκια κούπα. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 1941-1942. Ἀθῆναι 1951 σ. 33-37.

⁶⁾ ΛΑ 524, 65. 81 (Λένδιας, Κέρκυρα 1917).

⁷⁾ ΛΑ 520, 123 (Κανδηλῶρος, Δημητσάνα 1918).

ἐλαιοτριβείοις χρησιμοποιούμενον χαλκοῦν ἀγγεῖον χωρητικότητος 2-3 δακάδων¹⁾. Τὸ μέτρον ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς ἔγγραφα παλαιοτέρων χρόνων²⁾.

Ἡ κοῦζα, εἶδος ἀμφορέως ἐν Κύπρῳ, ἔχει χωρητικότητα 8 δακάδων³⁾. Τέσσαρες κοῦζες ἀποτελοῦν ἓνα μουδοῦριν ἢ ἀσκίν⁴⁾. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ἐν Κύπρῳ τὸν κοῦζον, ὅμοιον δοχεῖον μικρότερον, χωρητικότητος 3-5 δακάδων, καὶ τὸ κουζίν, χωρητικότητος μιᾶς δακάς⁵⁾.

Δοχεῖον πῆλινον ἐπίσης ἐν Κύπρῳ εἶναι ἡ κούμνα, χωρητικότητος 8-12 δακάδων⁶⁾.

Ὁ κουρελλὸς εἶναι στάμνα πλατύστομος, χρησιμοποιουμένη ἐν Κύπρῳ κυρίως διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ γάλακτος, χωρητικότητος 4-6 δακάδων⁷⁾. Ὁμοίας χρήσεως εἶναι τὸ κουτρέλλιν, χωρητικότητος 1-2 δακάδων⁸⁾.

Μὲ τὸ ὄνομα κοῦτλος (δ) ἢ κούτλα (ἦ), κούτουλας (δ), κουτούλι (τὸ) εἶναι γνωστὸν ἐπίσης δοχεῖον ξύλινον ἢ μετάλλινον, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ γάλακτος. Ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τινα πληροφορίαν ὁ κοῦτλος ἔχει χωρητικότητα 11 δακάδων⁹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ κουτούλι ὀνομάζεται δοχεῖον χωρητικότητος μιᾶς περικυλίας, ὅπερ χρησιμοποιοῦν συνήθως οἱ ποιμένες διὰ νὰ μετροῦν τὸ πρὸς τροφοδοσίαν ἀλλοτρουιζόμενον γάλα. Τὸ ὄνομα μίς ἐνθυμίζει τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν κούτλην, ὅκευς ὁμοίας χρήσεως, καὶ νομίζω, ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν προέλευσιν.

Εἰς πολλοὺς τόπους εἶναι γνωστὸν δοχεῖον καλούμενον κρεντήρι ἢ κρον-

¹⁾ ΙΑ 118 σ. 179 (Ἀ. Κονκονιέ, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917). ΛΑ 1841 Α' σ. 295 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

²⁾ Εἰς κατάστιχον τοῦ 1722 μεταξὺ ἄλλων ἡμερησίων ἐξόδων ἀναγράφεται καὶ *πρᾶσι κάρτα δύο...μέλι μισὸ κάρτο*. Βλ. Θεοδ. Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ τουρκοκρατίας Α'. Ἐρμούπολις 1948 σ. 103, 104. Σημειωτέον ὅτι τὸ κάρτον ἀπαντᾷ εἰς τινὰς τόπους καὶ ὡς μέτρον τῶν δημητριακῶν: *να δίνι εἰς τὴν νέαν μονὴν σιτάρην καρτον μισον τον καθεκαστον χρονον* (κώδ. Νενήτων τοῦ 1734. Βλ. Ἀ. Πασπάτη, Γλωσσάριον σ. 177). Ὁ Πασπάτης ἐρμηνεύων λέγει, ὅτι πιθανῶς τὸ κάρτον ἦτο τὸ ἐν χρήσει κοῦλον.

³⁾ ΛΑ 1150 σ. 62 (Περιστιάνης, Κύπρος 1925). ΛΑ 1896 Α' σ. 183 (Δ. Πετρόπουλος, Κύπρος 1953).

⁴⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 70.

⁵⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁶⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁷⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁸⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁹⁾ ΛΑ 708 σ. 44 (Διονυσάτος, Ἀθῶς 1918). Ἐν Βεργοῖα εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *στροφάδι* συνώνυμον πρὸς τὸ κούτλα (ΛΑ 1439, 33. Σταμούλης, Μακεδονία).

τήρι, ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κρατήρος, μὲ διάφορον κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Μάνῃ εὐρίσκομεν τοῦτο μὲ χωρητικότητα 12 ὀκάδων¹⁾. Μὲ τὸν σήμερον γνωστὸν τύπον κρεντήρι ἀπαντᾷ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα²⁾

Τὸ λαϋνι ἢ λαγύνι, γνωστὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα³⁾, χρησιμοποιεῖται ἐπίσης συχνὰ ὡς μονὰς μετρήσεως. Ἐν Νάξῳ δύο λαύνια ἀποτελοῦν ἓνα μίστατον⁴⁾.

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Μακεδονίας μεταχειρίζονται ὡς μετρικὴν μονάδα τοῦ ροδελαίου τὸ μισκάλι (τὸ βουλγαρικὸν mouskal), μικρὸν φιαλίδιον χωρητικότητος 5 περίπου γραμμαρίων. Τὸ μισκάλι μεταχειρίζονται ἐνίοτε καὶ ὡς μετρικὸν ὄρον τῶν πολυτίμων λίθων, διὰ νὰ δηλώσουν βάρος 1 1/2 δραμιῶν⁵⁾.

Εἰς Κρήτην καὶ Κυκλάδας πρὸς μέτρησιν τῶν ὕγρῶν χρησιμοποιοῦν τὸ μίστατον, δοχεῖον πῆλινον χωρητικότητος 6-12 ὀκάδων, ἀναλόγως τοῦ μετρομένου ὕγρου. Οὕτως ἐν Μονοφάτισίῳ καὶ Ἰναχωρίῳ Κρήτης τὸ μίστατον ἔχει χωρητικότητα 10 ὀκάδων οἴνου⁶⁾. Ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ εὐρίσκομεν μικρότερον μίστατον, τὸ μιστατάκι, χωρητικότητος 9 ὀκάδων⁷⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης τὸ μίστατον ἔχει χωρητικότητα 9 ὀκάδων ὕδατος⁸⁾. Ἐν Νάξῳ ἔχει χωρητικότητα 12 ὀκάδων⁹⁾.

Ἀπὸ ἐτυμολογικῆς ἀποψεως νομίζω, ὅτι τὸ μίστατον προεπερὶ νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ ἀμάρτυρον ἡμίστατον, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἐν παλαιαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ παπύροις μαρτυρουμένης λέξεως στατὸν ἢ στατόν¹⁰⁾.

¹⁾ Φ. Κουκουλιέ, Οἶνονντικὰ σ. 81. Ἐν Σκύρῳ τὸ κροντήρι εἶναι μέγα μολύβδινον ἀγγεῖον. Βλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου σ. 179.

²⁾ ...νὰ δίδῃ τὸ μοναστήρι βοηθὸν σὲ κάθε χίλια κλήματα δύο σοινίκια σιτάρι καὶ δέκα κρεντήρια κρασί καὶ ἓνα κρεντήρι λάδι. (Συμφωνητικὸν τοῦ 1664. Βλ. Τ. Γκρισοπούλου, Πωλητήρια ἔγγραφα μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 σ. 126 ἀρ. 12). Πρβλ. Στ. Σκοπιτέα, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Αὐτόθι σ. 82, XXIV¹¹ καὶ 83, XXIV¹¹.

³⁾ ... καὶ ἔδωσέ μας ἀρητῶν λαγίνας β'... (Δωρεὰ τοῦ 1187. Βλ. Trinchera, Syllabus, σ. 293 κεφ. 224). Πρβλ. αὐτόθι σ. 334, 246).

⁴⁾ ΛΑ 525 σ. 34 (Χρηστοβασίλης, Νάξος 1918).

⁵⁾ ΛΑ 1540 σ. 125 (Τσικόπουλος, Μακεδονία 1912).

⁶⁾ ΛΑ 1413 σ. 66-67 (Ἀναγνωστόπουλος, Μονοφάτισιον 1925). ΛΑ 1161 Δ' σ. 28 (Λιονδάκη, Ἰναχωρίον 1938). ΛΑ 1841 Α' σ. 295. 297 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953). Βλ. καὶ Ν. Γ. Πεταλά, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1876 σ. 99.

⁷⁾ Περιοδικὸν Μύσων 1, 191.

⁸⁾ Π. Κριάρη, Κρητικὰ δημώδη ῥήματα. Ἀθῆναι 1921 σ. 306, 346.

⁹⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. μίστατο.

¹⁰⁾ Ψυκτήριον στατόν (Inscr. de Délos [Paris 1926] 320 B, 70). Στατόν κάδον (αὐτόθι

Ἐνδειξιν περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ μέτρου ἀποτελεῖ τὸ ὅτι τοῦτο ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς στίχους δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ παλαιὰ κείμενα¹⁾.

Ἡ μπότσα, ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ *bozza* (ἰταλ. *boccia*), εἶναι λίαν διαδεδομένη μετρικὴ μονὰς τῶν ὑγρῶν, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς δύο ὀκάδας²⁾. Παλαιότερον ἦτο ἐν χρήσει ὁμώνυμον δοχεῖον³⁾. Συχνὰ ἀπαντῶμεν τὸ μέτρον εἰς παλαιότερα ἔγγραφα⁴⁾.

Ὁ νεμπότης⁵⁾ (ἐκ τοῦ ἐμπίνειν), ὁ ἄλλως λεγόμενος μπότης (δ) ἢ μπότι (τὸ), νεμπότι (τό), νέποτας, ἐμπότης (δ) ἢ ἐμποτόπουλλον (τὸ) τῶν Βυζαντινῶν⁶⁾, εἶναι δοχεῖον πῆλινον συνήθως, εἶδος ὕδριος, χωρητικότητος μιᾶς περιῖπου ὀκάς.

Ὁ ξέστις, μέτρον ὑγρῶν λίαν διαδεδομένον ἄλλοτε κυρίως εἰς τὰς νήσους, ἀπαντᾷ κατὰ τόπους μὲ τοὺς τύπους ξέστις, ξίστις (ἦ), ξεστῖον, ξεστάκι (τὸ),

442 B, 93). Στάτος ἱερὸς οὐκ ἐντελής (I. G. 7, 3498, 12)... στατὸν χωροῦντα χάα καὶ μικροῦ πλέον (PCair Zen 59038,8).

1) Νά 'χαμε κ' εἶδα νά 'χαμε σπασά' ἀνὰ σφουγάτο
καὶ ἕναν ἀρόλιθο κρασί. Εἶδα δὲ μίστατα
(Λαϊκάκη, Μαντινάδες σ. 191)
εἶλητα μίστατα κρασί. Εἶδα μισοῦδα στάρι,
νά φερῇ ὀκάδες τὸ πρὶ καὶ μετὰ τὸ χῆδι
καὶ μὲ τὸ πετροκόφινο τ' ὠρενικό λιράκι
(Καμάρης ἐνθ' ἄν.)

Γίνωσκε δὲ διὰ κατὰ τὴν ποσότητα τῆς σταφίδας καὶ βάνης καὶ τὸ νερόν, ἤγουν τέσσαραις λίτραις σταφίδα εἰς κάθε μίστατον. (Ἀγαπίου, Γεωπονικὸν 42). Μίαν ὀγγίαν στίψιν εἰς κάθε ὀκτὼ μίστατα κρασί. (Αὐτόθι 44). Ἐσημφονήσαμεν μὲ τὸν ἡγούμενον καὶ μι ἔδοσε λμ (λάδι μίστατα) ὅκτὸ δια αὐτὴν τὴν ζημίαν... Χορίον Γενα τῇ 21 Οκτωβρίου 1838. Ἐπ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν 4 σ. 55.

Τὸ μέτρον εὐρίσκομεν μὲ τὸν ὄρον μυστάκια εἰς ἔκθεσιν συνταχθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐνετοκρατίας ὑπὸ Ἰουλίου Γαζώνη, μέλους ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, ἀποσταλείσης ὑπὸ τῆς ἐνετικῆς διοικήσεως εἰς Κρήτην: *Πρῶτον μὲν θὰ πληρώσῃ πρὸς τὸν γεωκλήτην πέντε κάδους ἢ, κατὰ τὴν ἐπιχωριάζουσαν λέξιν, πέντε μυστάκια οἶνου ἀνὰ ἐκάστην ἄμπελον.* (Σ. Ζαμπελίου, Οἱ κρητικοὶ γάμοι. Ἐν Τουρίνῳ 1871 σ. 125). Ὁ ὄρος μυστάκια ἐν ταῦθα φαίνεται συνώνυμος πρὸς τὸ μίστατα.

2) Φ. Κουκουλέ, Οἶνονυτιακά 81.

3) ... καὶ βάλετα εἰς μίαν μπότζα νά εἶναι καλὰ χρῆσιμον τὸ σκέπασμά της. *Du Cange*, Gloss gr. λ. μπότζα.

4) Λάδι πότζες 3. Βλ. Στ. Σκοπετέα, ἐνθ' ἄν. σ. 82, XXIV^ο καὶ 92, XLII. *Dölger*, ἐνθ' ἄν. 102, 48.

5) ΛΑ 1121 σ. 105 (Σιγάλας, Νάξος 1924). Πρβλ. Ἀθηνα 6, 448.

6) Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς 1, 177, 6 (ἐκδ. Βόννης). Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 163.

ξεστάκα (ή) ¹⁾. Ἐν Ἀθήναις καὶ Κυθήροις ξέστης, ξέστα ἢ ξεστίον ἐκαλεῖτο ἄλλοτε δοχεῖον χωρητικότητος ἕξ ὀκάδων ²⁾. Ἐν Κερκύρα δ' ξέστης περιελάμβανε 32 καρτοῦτσα, τὸ ξεστὶ 16 καρτοῦτσα ³⁾. Ἐν Λευκάδι ἡ ξέστα εἶχε χωρητικότητα 13-14 ὀκάδων ⁴⁾, ἐν Χιμάρῳ 14 ὀκάδων οἴνου ⁵⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι ἐν χρήσει καὶ σήμερον δοχεῖον ὕδατος γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα τέστα, ὅπερ πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιότερου ξέστα.

Ὁ ὅρος ξέστης προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ sextarius ⁶⁾ καὶ τὸ μέτρον εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες προσήρμοσαν πρὸς αὐτὸ τὰ μέτρα τῶν κατακτηθέντων λαῶν ⁷⁾.

Ἡ ἐκ παλαιῶν χρόνων ⁸⁾ γνωστὴ καὶ παρ' ἄλλων λαῶν χρησιμοποιοιμένη οὐγγία εἶναι ἐν χρήσει ὡς μέτρον ὑγρῶν προπαντὸς εἰς τινὰς νήσους καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Οὕτως ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ, ὡς καὶ ἐν Σινασσῷ τῆς Καππαδοκίας, εἶναι ἴση πρὸς 1/2 ὀκάς ⁹⁾ ἐν Κύπρῳ πρὸς 100 δράμια ¹⁰⁾. Φιάλη ἴσης χωρητικότητος ὀνομάζεται ἐκεῖ ὄντζιαρκά.

¹⁾ Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ Α' σ. 395. Παρὰ τὸν δῆμοι οὔτιχον: νύφη, νερὸ δὲν ἤφερες κ' ἡ ξέστα ποῦ νὰ τὸ ἔβη (Μανούσου, Τραγ. ἔθν. Β' σ. 16).

²⁾ Πανδώρα 8462.

³⁾ ΙΑ 567 σ. 38 (Κόκκαλης, Κερκύρα 1936).

⁴⁾ ΙΑ 540 σ. 24 (Ποῦλος, Λευκάς, 1935). ΙΑ 544 σ. 8, (Μάζαρης, Λευκάς 1950).

⁵⁾ ΔΑ 381 σ. 23 (Γεωργίση, Χιμάρω 1889). Παρὰ Φ. Κακουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε' (1952) σ. 184, σημ. 6.

⁶⁾ Ξέστης· ρωμαϊκὸν τὸ ὄνομα· τὸν γὰρ παρ' ἡμῶν ἕξ ἀριθμὸν αὐτοὶ σέξ, σέξτον λέγουσιν, διὰ δὲ εὐφωνίαν σέξτης λέγεται ξέστης, μεταθέσει τῶν στοιχείων. Τὸ χωρίον ἐκ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας δημοσιεύεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἔκδοσιν Fr. Hultsch, Metrologorum scriptorum reliquiae. Lipsiae 1864 τ. I σ. 279. Παρὰ. Ἡρώωνος Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικά 23,63 κέ. Σοῦιδαν λ. ξεστίον. Du Cange, Gloss. gr. λ. ξέστης. A. Pellegrini, Il dialetto graecocalabro di Bova σ. 246. Ἀθηνᾶ 24, 300 καὶ 51, 12-13.

⁷⁾ Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς Ἀθηναίοις οὔτε τὸ μέτρον ἦν οὔτε τοῦνομα τοῦτο· νυνὶ δὲ ἀφ' οὗ Ρωμαῖοι κρατοῦσι, τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ξέστου παρὰ πᾶσιν ἐστὶ τοῖς ἑλληνικῇ διαλέκτῳ χρωμένοις ἔθνεσιν, αὐτὸ δὲ τὸ μέτρον οὐκ ἴσον τῷ ρωμαϊκῷ· χρῶνται γὰρ ἄλλως ἄλλῳ ξεστιαίῳ μέτρῳ. Γαληνοῦ, περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη, I, 16 σ. 435. Παρὰ. Aug. Böckh, Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfüsse und Masse des Alterthums. Berlin 1838 σ. 203. Paul Tannery, ἀρχ. mensura. Daremberg - Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines. Περί τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ξέστου πρὸς ἄλλα μέτρα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Migne P. G. 43 σ. 280-281. G. Ostrogorsky, Löhne und Preise in Byzanz. Byz. Zeits. 32, 324.

⁸⁾ Ἡρώωνος Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικά 23, 23 κέ. Παρὰ. Πεδιασήμεον, Γεωμετρία ἢ σύνοψις περὶ μετρήσεως καὶ μερισμοῦ τῆς γῆς σ. 19: τὸ γὰρ τέταρτον τῆς λίτρας οὐγγία εἰσὶ γ'...

⁹⁾ ΔΑ 149, 131 (Χαβιαρᾶς, Σύμη 1910). Ἰ. Σ. Ἀρχελάου, Σινασσός. Ἀθῆναι 1899, 258.

¹⁰⁾ Πανάργετος, ἔνθ' ἀν. σ. 77.

Ἡ παλιάτσα, ἡ παλιάσα, μπαλιάτσα, ἦτο πῆλινον δοχεῖον ἐν χρήσει παλαιότερον κυρίως εἰς τὰς νήσους. Εἰς Κυκλάδας εἶχε χωρητικότητα 7-10 ὀκάδων¹⁾. Κατὰ πληροφορίας ἐκ Κεφαλληνίας ἡ ἐκεῖ ἐν χρήσει εἰς παλαιότερους χρόνους παλιάτσα ἦτο δοχεῖον χωροῦν ὑπὲρ τὰς 10 πίντας²⁾, ἦτοι περὶ τὰς 20-26 ὀκάδας. Ἐν Αἰτωλῷ μὲ τὸ ὄνομα παλιάτσα ἡ μπαλιάτσα ἦτο γνωστὸν δοχεῖον εἰσαγόμενον ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ³⁾, ὥς καὶ κέντημα ἀπεικονίζον τὸ δοχεῖον⁴⁾.

Τὸ πιθάρι⁵⁾, τὸ βυζαντινὸν πιθάριον⁶⁾, τὸ γνωστὸν μέγα πῆλινον δοχεῖον, ἔχει χωρητικότητα κυμαινομένην ἀπὸ 75 - 80 ὀκάδας. Εἰς Κυκλάδας καὶ Δωδεκάνησον πίθος χωρητικότητος 70 περίπου ὀκάδων εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα μεθήρα, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ἡ ἐτυμολογία. Ἀναλόγως τῆς χρήσεως λαμβάνει τὰ ὀνόματα: Τυρομεθήρα, συκομεθήρα, σταφυλομεθήρα, κρασομεθήρα, ρακομεθήρα⁷⁾ κλπ. Ἐν Ἰκαρίᾳ πίθος χωρητικότητος 60-70 ὀκάδων καλεῖται ποδόχι.

Πρὸς μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιεῖται ἐπίσης εἰς τινὰς νήσους δοχεῖον καλούμενον πίντα (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *pianta*), χωρητικότητος 2 1/2 ὀκάδων⁸⁾.

Τὸ σέκιο, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *secchio*, εἶναι δοχεῖον χρησιμοποιούμενον ὡς μέτρον χωρητικότητος καὶ ἰσοδυναμεῖν, κατὰ τὰς διαρκούσας πληροφορίες, πρὸς 16 ὀκάδας ἐν Μάνῃ⁹⁾, πρὸς 8 ὀκάδας ἐν Θήρᾳ¹⁰⁾ καὶ Εὐβοίᾳ¹¹⁾.

Τὸ σίκλον ἢ ἡ σίκλα, σιούκλα, σοῦκλας, ἀγγεῖον χρησιμοποιούμενον καὶ ὡς μέτρον ξηρῶν καρπῶν (βλ. ἀνωτ. σ. 77), ἔχει διάφορον κατὰ τόπους χωρητικότητα: Ἐν Ἠλείῳ ἢ σιούκλα εἶναι μετρικὴ μονὰς οἴνου ἢ ρακῆς, ἀντι-

¹⁾ ΛΑ 503 σ. 115 (*Ἀ. Κουκουλέ*, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917) ΛΑ 771 α σ. 28 (*Βογιατζίδης*, Ἄνδρος 1918). Δ. Πασχάλης, ἐνθ' ἀν. σ. 93. Πρβλ. Ζωγρ. Ἀγών Β 11.

²⁾ Ἄνδρ. Λασκαράτου, Ποιήματα. Ἀθήναι 1916 σ. 41. Πρβλ. ΙΑ 586 σ. 19 (*Μουρελάτος*, Πάλλη Κεφαλληνίας 1937). Περὶ τῆς λέξεως πίντα βλ. κατωτέρω.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκῆσεις. Ἀθήναι 1925 σ. 76.

⁴⁾ Δ. Λουκοπούλου, Πῶς ὑφαίνουσιν καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἀθήναι 1927 σ. 40.

⁵⁾ Τὸ ὑποκορ. πιθόπουλον εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς πολαιότερα ἔγγραφα. Βλ. *Ἰ. Τ. Βισβίζη*, Περιουσιακαὶ σχέσεις συζύγων. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 1 σ. 82. 93. 97. 102 κ. ἄ.

⁶⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν. Ε', 293.

⁷⁾ ΙΑ 447 σ. 120 (*Δ. Ζευγώλη*, Ἀπύρανθος 1928). ΛΑ 898 σ. 131 (*Ἐαρινός*, Σύμη 1895).

⁸⁾ ΙΑ 118 σ. 123 (*Ἀν. Κουκουλέ*, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917). Πρβλ. ΙΑ 609 σ. 34 (*Τακτικός*, Λευκάς 1939).

⁹⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἶνοντιακά σ. 81.

¹⁰⁾ ΙΑ 547 σ. 81 (*Γεωργακάς*, Θήρα 1937).

¹¹⁾ ΛΑ 713 σ. 132 (*Φάβης*, Εὐβοία 1920). Ἐν Εὐβοίᾳ εἶναι γνωστὸν τὸ δοχεῖον μὲ τὸν τύπον σέγκι.

στοιχοῦσα πρὸς 50 δακάδας¹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ ὁ σοῦγλος εἶναι εἶδος κουβᾶ, χωρητικότητος 10-12 δακάδων, χρησιμοποιούμενος συνήθως πρὸς ἀντλήσιν ὕδατος ἐκ τῶν φρεάτων. Ἐν Καρπάθῳ εὐρίσκομεν τὴν σίκλαν ἴσην πρὸς δύο δακάδας καὶ τὴν δίσικλαν ἴσην πρὸς τέσσαρας δακάδας²⁾.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων, τῶν διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιουμένων, πολὺ ἐνδιαφέροντες διὰ τὴν ἔρευναν εἶναι οἱ διάφοροι τρόποι μετρήσεως, οἱ ἐν χρήσει εἰς τὴν ὑπαιθρον παρὰ τοῖς ἀγρόταις διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος πρὸς ἄρδευσιν. Περὶ τούτων ὀλίγας μόνον δυστυχῶς εἰδήσεις δύναμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα. Συνήθης μετρικὸς ὄρος εἶναι ὁ ποτιστής, σημαίνων ποσότητα ὕδατος, ἀρκούντος ν' ἄρδυσῃ μίαν σποριάν ἀγροῦ. Ἡ διὰ τοῦ αὔλακος τοῦ μύλου (μυλαύλακο) διοχετευομένη ποσότης ὕδατος καταέμεται συνήθως εἰς ποτιστάς. Ὑποδιαίρεσις τοῦ ποτιστοῦ εἶναι τὸ κεραμίδι νερό, ἥγουν ποσότης ὕδατος, διοχετευομένη διὰ κεράμου ἀναστρώμενης. Δύο κεραμίδια νερὸ ἀποτελοῦν ἓνα ποτιστήν. Τὸ κεραμίδι ὠνομάζεται παλαιότερον καὶ ζυγάρι, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ὕδωρ διοχετεύετο διὰ κεράμων συνευγμένων³⁾. Ἐν Κύπρῳ πρὸς διακανονισμὸν τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος, ὅτεν δοκίμοιτο ἕκαστος τῶν κατόικων, μεταχειρίζονται ἐνίοτε εἶδος κατεύδρας λειτουργούσης με ἄμμον καὶ γνωστῆς μὲ τὸ ὄνομα μιζαρόλλιν (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ mezzaruola)⁴⁾.

ε) Ὅργανα σταθμίσεως καὶ σχετικοὶ ὅροι καὶ ἐκφράσεις

Ὡς ἐπίμετρον εἰς τὸ περὶ μέτρων χωρητικότητος κεφάλαιον παραθέτω τινὰ περὶ ὀργάνων σταθμίσεως, ὥς καὶ τοὺς σχετικοὺς ὅρους καὶ ἐκφράσεις. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ περιλάβω μόνον παλαιότερά τινα ὅργανα ζυγίσεως, ἅτινα ἤδη ἀρχίζουσιν νὰ ἐκλείπουν, ἀντικαθιστάμενα ὑπὸ ἄλλων νεωτέρων καὶ ἀκριβεστέρων.

Παλαιὸν μέσον πρὸς ζυγίσιν εἶναι τὸ στατέρι (ὁ στατήρ), γνωστὸν ἄλλως

¹⁾ ΛΑ 36, 88 (Σάργος, Ἡπειρος 1888).

²⁾ *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά. Ἀθῆναι 1896 σ. 212. Πρβλ. ΛΑ 431 σ. 220 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1893). Παλαιότερον φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον εἰδικοί τεχνῖται κατασκευασταὶ σίκλων, οἱ σικλάδες: Οἱ μαστόροι τῆς λαγηνικῆς τέχνης, οἱ λαγηνάδες ἢ τσουνκαλάδες ἢ γαβαθάδες ἢ σικλάδες ἢ καναλάδες. Συμφωνητικὸν μαστόρων τοῦ ἔτους 1712. Βλ. Στ. Καββάδα, Οἱ κώδικες Χίου. Χίος 1950 σ. 90.

³⁾ Βλ. Δ. Δουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελιν. Ἀθῆναι 1938 σ. 218.

⁴⁾ ΛΑ 1150 σ. 85 (*Περικιάνης*, Κύπρος 1925).

μέτ' ὄνομα καντάρι ¹⁾ ἢ ζύγι καὶ διαλεκτικῶς ζύγιν, ζύ, ζύν (τὸ) (Κύπρος, Μ. Ἀσία), ζύγια, (τὰ) (Κέρκυρα), ζύγια, (ἡ) (Σιάτιστα), ζύγα, (ἡ) (Θεσσαλία) ²⁾.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ καντάρι εἶναι γνωστὸν ἰδιαιτέρως καὶ ὡς μονὰς βάρους, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 44 ὀκάδας. Κατὰ καντάρια ὑπολογίζουν ἐν Πελοποννήσῳ τὴν ἄσβεστον· ἐν Κύπρῳ τὸ καντάρι σπόρων βάμβακος ἰσοδυναμεῖ πρὸς 180 ὀκάδας ³⁾. Ὡς μονὰς βάρους τὸ καντάρι ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ⁴⁾.

Εἷς τινὰς τόπους ἦτο ἐν χρήσει πρὸ ὀλίγων ἑτῶν μικρὸν ξύλινον στατέρι, τὸ λεγόμενον καμπανὸν ⁵⁾ ἢ λογαρκό, λογαράκ ⁶⁾. Ὁ δεύτερος οὗτος ὄρος φέρεται καὶ ὡς μονὰς βάρους, μετὰ διαφορὰν κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Ἰμβρῳ τὸ λογαρικὸ εἶναι ἴσον πρὸς 15 δράμια μετὰξης ⁷⁾, ἐν Πόντῳ ⁸⁾ καὶ Χαλκιδικῇ μετὰ τοὺς ὄρους τὸ λογαρκίον, ἢ λογαρκή, ἐννοοῦν ποσότητα ἴσην πρὸς ἡμίσειαν ὀκάν. Ὡς μονὰς βάρους ἢ λογαρκὴ ἀπαντᾷ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα: *βάλει ὕδωρ λογαρκὴν μίαν ἤγουν λίτραν μίαν εἰς τζουκαλόπουλον* ⁹⁾.

Οἱ μᾶλλον συνήθεις ὄροι σχετικοὶ πρὸς τὴν ζύγισιν εἶναι οἱ ἑξῆς: τὸ προκάμπανο ¹⁰⁾, λεγόμενον ἄλλως *ντάρα*, *ἀντάρα* ¹¹⁾, σημαῖνον τὸ βάρος τοῦ

¹⁾ Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ كَنْتَار.

²⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Πόσταθίσι καὶ Λαογραφικὰ Α' σ. 404.

³⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 67.

⁴⁾ *Μηδενί τε μηδὲν ὀφείλον παρέχειν, εἰμὶ μὲν γὰρ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ ἡμῶν καντάριον μέλιτος ὡς σημεῖον ὑποταγῆς κατὰ τὴν τάξιν τῶν σταυροπηγίων.* (Σιγίλλιον Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Β' τοῦ ἔτους 1700). Βλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνῶν, Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Περιοδ. Ἑλληνικά 2 (1929) σ. 396. Πρβλ. καὶ Franz. Dölger, ἐνθ' ἀν. 21, 12.

⁵⁾ Ἐ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, σ. 30. Πρβλ. Ἀθηνᾶ 6, 455. ΛΑ 1413, 78 (Ἀναγνωστόπουλος, Μονοφάτσιον 1925). Εἰς παλαιὸν δημοτικὸν ᾠσμα εὐρίσκομεν τοὺς στίχους:

*Κι ἡ κόρη ἔκλωθε μαλλιά, ἔκλωθε καὶ λινάρια
στὸ κάμπανο ἐσύρανε, λείπεται τρὰ σκουλλούδια...*

Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ καμπανοῦ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β', I, σ. 251.

⁶⁾ ΛΑ 1539 σ. 130 (Ἐλ. Ἀνδριώτη, Ἰμβρος 1930). ΙΑ 449 σ. 36 (Ἀνδριώτης, Σαμοθράκη 1928). Εἰκόνα τοῦ ἐν Θράκῃ χρησιμοποιουμένου στατηῆρος βλ. ἐν Γ. Α. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκήσεις. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 1 (1939), πῖναξ Γ, 1.

⁷⁾ Νικ. Γλέκα, Λεξιλόγιον Ἰμβρου. Ζωγράφ. Ἀγών 2, 17.

⁸⁾ Ἀρχεῖον Πόντου, 7, 96. 138 (Κοτύωρα). ΛΑ 31, 461 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912).

⁹⁾ Κῶδιξ ἀριθ. 378 τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, 16ου αἰῶνος. Βλ. ΙΑ 321 α, 245 (Ἀ. Παπαδόπουλος, Χαλκιδικὴ 1920).

¹⁰⁾ ΛΑ 916 σ. 261 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1928).

¹¹⁾ ΛΑ 146 σ. 44 (Χαβιαράς, Σύμη 1910).

σκεύους ἢ ἀγγείου, εἰς ὃ πρόκειται νὰ ἐναποτεθῇ τὸ πρὸς ζύγισιν εἶδος. Πρὸ-
κουφο (τὸ) ὀνομάζεται ἐν οἰονδήποτε σκεῦος, ὅπερ ζυγίζεται μετὰ τινος εἶδους
πολὺ ἐλαφροῦ καὶ μὴ δυναμένου νὰ σταθμισθῇ χωριστά, ἐλλείψει καταλλήλων
ὀργάνων. Μετὰ ταῦτα ζυγίζεται ἰδιαίτερος τὸ πρόκουφον καὶ δι' ἀφαιρέσεως τοῦ
βάρους τούτου ἐκ τοῦ πρώτου, τοῦ συνολικοῦ βάρους, εὐρίσκεται τὸ βάρος τοῦ
πρὸς ζύγισιν ἐλαφροῦ ἀντικειμένου¹⁾. Πρὸ σ βα ρ ο (τό): συνήθης ὅρος σημαίνων
κατά τι βαρύτερον: *ὁκὰ εἶναι καὶ πρόσβαρο* (κατά τι βαρύτερον τῆς *ὁκᾶς*²⁾).

Τὰ σταθμὰ τῆς πλάστιγγος ὀνομάζονται γενικῶς ζύγια ἢ βάρη. Ἐν Καρ-
πάθῳ χρησιμοποιοῦν τὸν ὅρον ἀντίσταφον, ἐκ τοῦ ἀρχ. ἐλληνικοῦ ἀντίσταθμος,
καὶ ἐν Κυθήροις τὸν ὅρον ἀντίσηκο³⁾. Ἐν Κρήτῃ ἐκρησιμοποιοῦν παλαιότερον
ὡς ἀντίσταθμον πυρῆνας ξυλοκεράτων, τὰ λεγόμενα κουρκουμιλίθρα⁴⁾, ὡς
ἀκριβῶς εἰς ἀρχαιότερους χρόνους ἐκρησιμοποιοῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὰ ξυ-
λόκοκκα ἢ κόκκους⁵⁾.

Πρὸς δὴλώσιν ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς σταθμίας, θεωρουμένης, ὡς γνωστὸν,
ὡς πράξεως ἀνηθίκου καὶ κολασίμου⁶⁾, εἶναι συνήθεις οἱ ὅροι παραζυγιάζω,
παραζύγιασμα, παραζύν, ξιγκοζυγιάζω, ξιγκοζύγιασμα, βα-
ροζυγιάζω κατ. Σημειωτέον, ὅτι πρὸς ἐλέγχον τῶν ὀργάνων στα-
θμίας, ἐπὶ τῇ παλαιότερῃ ὁ δημόσιος σταθμὸς, τῷ καντάρῳ⁷⁾, διὰ τοῦ ὁποίου
ἠλέγχοντο οἱ ἰδιωτικοὶ στατήρες, κατὰ ἀνάγκην δηλαδὴ πρὸς τὴν σημερινὴν δη-

¹⁾ Παπαζαφειροπούλου, Περιυναγωγὴ ἐν λ.

²⁾ Παπαζαφειρόπουλος, ἔνθ' ἀν. ἐν λ.

³⁾ Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, λ. ἀντίσταφον, ἀντίσηκον.

⁴⁾ ΛΑ 783 σ. 217 (Ζωγραφάκης, Κρήτῃ 1892). Τοὺς κόκκους ξυλοκεράτων ἐκρησιμοποι-
ποῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐκεῖθεν ἡ λέξις καράτι ὡς ἀντιδάνειον.
Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β, I σ. 251.

⁵⁾ Βλ. F. Hultsch, Metrologicorum scriptorum reliquiae. Lipsiae 1864, I σ. 245,
στίχ. 22. Du Cange, Gloss. gr. λ. ξυλόκοκκον. Πρβλ. Φ. Κουκουλέν, ἔνθ' ἀν.

⁶⁾ Πρβλ. τοὺς στίχους τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ ὕμνου, ὅπου ὁ ἀετὸς κρατεῖ εἰς τὰ
νύχια τοῦ κεφάλι κρηματισμένον καὶ τὸ ἐρωτᾷ:

*Κεφάλι μ', τί κακὸ 'καμες, ποὺ σὲ τσιμπᾶν τὰ ὄρνια,
νὰ μὴν ἐβαρυνζύγισες, νὰ μὴν ἀκριβοπούλεις;*

(Λαογραφία, 1, 268, 62)

⁷⁾ Κανταρτζῆς ἐκαλεῖτο ἄλλοτε ὁ ἐπιμελούμενος τὸν δημόσιον στατήρα ἐντεῦθεν καὶ
τὸ γνωστὸν ἐπώνυμον Κανταρτζῆς ἢ Καταρτζῆς. Ἐν Χίῳ ὁ ὅρος Κανταρτζῆς ἔχει εὐρυτέ-
ραν ἔννοιαν, ἀποδιδόμενος γενικώτερον εἰς τοὺς ὁπωρομεσίτας. Περὶ τούτου βλ. Περιоди-
κὸν τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1ος, τεῦχος 2. Χίος 1939 σ. 133 κέ.

μοσίαν ὑπηρεσίαν τῶν σταθμῶν. Διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ δημοσίου τούτου στα-
τήρος διετίθετο ἄλλοτε παρὰ τῶν κοινοτήτων εἰδικὸν κονδύλιον¹⁾.

Προτοῦ νὰ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον περὶ ὁργάνων σταθμίσεως, δέον νὰ ση-
μειώσωμεν, ὅτι εἶδη τινὰ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα δύνανται νὰ ἀριθμηθοῦν κατὰ τεμά-
χια, ὥς τὰ ἐσπεριδοειδῆ π.χ., δὲν ζυγίζονται, ἀλλ' ὑπολογίζονται εἰς ἀριθμούς,
λαμβανομένης ὡς βάσεως μιᾶς δεκαδικῆς μονάδος. Τοιαύτη μονάς, γνωστὴ εἰς δια-
φόρους τόπους, εἶναι τὸ κεντηνάρι ἢ κιντηνάρι, ἐκ τοῦ λατινικοῦ cente-
narium (ἰταλ. centenario), σημαῖνον ποσότητα ἑκατὸν ἀντικειμένων. Εἰς τινα χω-
ρία μετροῦν κατὰ κεντηνάρια τὰ σκόροδα²⁾, τὰ κάρυα, τοὺς κοχλίας³⁾ κ.ἄ.δ. Τὸ
μέτρον, γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων⁴⁾, ἀπαντᾷ συχνὰ κατὰ τὴν
βυζαντινὴν ἐποχὴν πρὸς δήλωσιν ποσοῦ νομισμάτων⁵⁾. Οὕτως ὁ ἐκ τοῦ ἀερικοῦ
φόρος π.χ. ἀπέδιδεν ἐτησίως εἰς τὸ δημόσιον 30 κεντηνάρια χρυσοῦ⁶⁾. Μὲ τὴν
πάροδον τοῦ χρόνου ὅμως ἐλησμονήθη ἡ ἔννοια τοῦ ἑκατόν, καὶ ὁ ὅρος ἐχρησιμο-
ποιήθη πρὸς δήλωσιν ἄλλου ἀριθμοῦ κατὰ συνήθη. Τοῦτο παρατηρεῖται σήμερον
εἰς τινα μέρη τῆς Πελοποννήσου π.χ., ὅπου ἑκατοντάρια σκόροδα ἀποτελεῖται ἀπὸ
δύο πλέχτρες, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει 25 σκόροδα.
Πρακτικὴ μεθόδος πρὸς συγκολλησὶν τοῦ ποσοῦ τῶν ἀριθμουμενῶν εἰδῶν,
λίαν διαδεδομένη, εἶναι ἡ ἐξῆς: Διὰ τοῦ ἀνέγρος ἢ αἰχμηροῦ τινος ὁργάνου χαράσ-
σουν κατὰ μῆκος τῆς ἐπιφανείας ράβδου συνήθως ἐκ κυδωνέας, ἐγκοπίας, ἐκάστη
τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει μετρικὴν τινα μονάδα, ὁκάν, ἑκατοντάδα, χιλιάδα
κ.τ.δ. Αἱ χαρασσόμεναι ἐγκοπαὶ ὀνομάζονται συνήθως κόκκες⁷⁾ σημάδια, ἢ

¹⁾ Βλ. Θ. Δρακάκη, ἔνθ' ἀν. σ. 109. (Ἀπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1793).

²⁾ ΙΑ 586 σ. 15 (Μουρελάτος, Κεφαλληνία 1940). ΙΑ 606 σ. 103 (Βαγιακάκος, Μάνη 1939).
ΙΑ 590 σ. 80 (Κοσμή, Σίφνος 1942). Σημειωτέον ὅτι τὰ σκόροδα ἀριθμοῦν καὶ κατὰ κε-
φάλια, ὥς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους: σκόροδα κεφάλια δώδεκα καὶ τσίρους δεκαπέντε.
Βλ. Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά Α' σ. 176.

³⁾ ΛΑ 441 σ. 186 (Ἀνώνυμος, Κρήτη 1892).

⁴⁾ Κεντηνάριον ἀπὸ τοῦ παρὰ Ρωμαίοις κέντουμ, ὃ ἐστὶν ρ'. Ἡρώδης Ἀλεξανδρέως,
Περὶ μέτρων 60, 2. Πρβλ. Προκοπίου, Περσικοὶ πόλεμοι 23: ἔλκει καὶ λίτρας τὸ κεντηνάριον
ἑκατόν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ ὠνόμασται κέντον γὰρ τὰ ἑκατόν καλοῦσι Ρωμαῖοι. Βλ. καὶ Σουίδαν ἐν
λ. κεντηνάριον.

⁵⁾ Καὶ ἐξῆς ὁσὰν τα καὶ ἐβγῆκαν διακόσια κεντηνάρια χρυσάφι καθαρὸν. Ν. Γ. Πολίτου,
Βυζαντινὰ παραδόσεις. Λαογραφία 3, 356. Τὸ κεντηνάρι ἔναι φλωρία χίλια καὶ ἡ κάθε λίτρα
ἔναι φλωρία ἑκατόν. F. H. Marschall, The chronicle of Malaxos. Byz. Neugr. Jahr. 5, 15.

⁶⁾ Π. Καλλιγᾶ, Μελέται καὶ λόγοι I, 226.

⁷⁾ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ cocca (γαλλικὸν coche). Βλ. Κοραῆ, Ἀτακτα 4, 237.

τάλεις¹⁾, ἡ δὲ ράβδος, ἐφ' ἧς χαράσσονται, τσιέτουλα²⁾). Οὕτως ἐν Χίῳ συγκεντρώνοντες τὰ ἐσπεριδοειδῆ κατὰ χιλιάδας, μεθ' ἐκάστην συγκεντρομένην χιλιάδα χαράσσουν μίαν κόκκαν³⁾). Ἐν Νάξῳ χαράσσουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀρμεοῦ σημάδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων δηλοῖ ὠρισμένην ποσότητα γάλακτος⁴⁾). Ἡ αὕτη πρακτικὴ μέθοδος μὲ παραλλαγὰς τινας, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐφαρμόζεται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐπαγγελματιῶν. Οἱ βαφεῖς π. χ. ἐν Κύπρῳ, παραλαμβάνοντες ἔνδυμα πρὸς βαφήν, χαράσσουν κόκκες εἰς τὴν τσιέτουλαν καὶ μετὰ ταῦτα χωρίζουν αὐτὴν εἰς δύο ἡμίση, ἕξ ὧν τὸ μὲν ἐν λαμβάνει ὁ πελάτης, τὸ δὲ ἄλλο κρατεῖ ὁ βαφεύς. Ἐπανερχόμενος ὁ πελάτης πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἐνδύματός του, παραδίδει τὴν τσιέτουλάν του εἰς τὸν βαφέα, ὁ ὁποῖος δοκιμάζει ἂν συμπίπτουν αἱ ἐγκοπαὶ (κόκκες) τῆς τσιέτουλας τοῦ πελάτου μετὰ τῶν τῆς παρ' αὐτοῦ κρατηθείσης καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος προσηρτημένης, καί, ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, παραδίδει τὸ ἔνδυμα⁵⁾).

Γ' ΜΕΤΡΑ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐξέτασιν τῶν μέτρων χωρητικότητος ἀνεφέραμεν τὴν κρατοῦσαν γενικῶς συνήθειαν τοῦ προσδιορισμοῦ κατὰ προσέγγισιν τῆς καλλιεργουμένης γῆς, ἀναλόγως τοῦ πρὸς σπορὰν ἀπαιτούμενου ποσοῦ δημητριακῶν. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ τρόπου τούτου μετρήσεως, εὑρίσκουμεν καὶ ἄλλα εἰδικὰ μέτρα ἐπιφανείας. Γενικῆς χρήσεως εἶναι τὸ στρέμμα, ἐπισήμως μὲν ὑπολογιζόμενον εἰς 1000 τετραγωνικά μέτρα (τὸ τουρκικὸν ἴσον πρὸς 1270 τετραγ. μέτρα), κατὰ τόπους δὲ προσδιοριζόμενον κατὰ διαφόρους πρακτικοὺς τρόπους. Ἐν Χαλκιδικῇ καὶ Αἰτωλίᾳ π. χ. μὲ τὸ στρέμμα ἐννοοῦν τετράγωνον, τοῦ ὁποίου ἐκάστη πλευρὰ ἰσοῦται πρὸς 40 βήματα, σκέλια, ἀνδρὸς μεγάλα⁶⁾). Ἐν Ἡλείᾳ διακρίνουν τὸ παλαιὸν στρέμμα ἴσον πρὸς 50×50 πάσσα καὶ τὸ γαλλικὸν ἴσον πρὸς 40×40 πάσσα (1600 τετραγ. μέτρα)⁷⁾. Ὁ κατὰ στρέμμα ὑπολογισμὸς τῆς καλλιεργουμένης γῆς

¹⁾ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ taglia.

²⁾ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ cedola. Ἐν Θράκῃ εὑρίσκομεν ὡς συνώνυμον τὴν λέξιν ραμπόσι (ἐκ τοῦ σλαβικοῦ raboch). Βλ. *Κ. Μυρτίλον* - Ἐπιστολίδου, Τὰ Ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν ἀμπατζήδων. Ἀρχεῖον θράκικοῦ θησαυροῦ Ζ (1940-41) σ. 65.

³⁾ ΛΑ 692 σ. 125 (*Βίος*, Χίος 1918). Πρβλ. Ἀθηνᾶ 28,272.

⁴⁾ ΛΑ 1121 σ. 268-9 (*Σιγάλας*, Νάξος 1924).

⁵⁾ ΛΑ 1538 σ. 88-9 Ἐρωτόκριτος, Κύπρος 1930).

⁶⁾ ΙΑ 650 σ. 139 (*Παπαθανασίου*, Ἀρναία 1950). Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. στρέμμα.

⁷⁾ ΙΑ 646 σ. 67 (*Ψυχογιός*, Ἡλεία 1950).

εἶναι λίαν συνήθης εἰς παλαιὰ ἔγγραφα βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς τουρκοκρατίας¹⁾. Σημειωτέον ὅτι τὸ στρέμμα ἀπαντᾷ καὶ ὡς μονὰς μήκους μὲ ὠρισμένην ἀξίαν ἢ ὡς ἀπλῇ ἔκφρασις, σημαίνουσα μεγάλην ἀπόστασιν. Οὕτως ἐν Αἰτωλίᾳ μὲ τὸ στρέμμα ἐννοοῦν ἀπόστασιν 30 περίπου βημάτων, συνήθης δὲ εἶναι πολλαχοῦ ἢ χρῆσις τοῦ ὅρου μετὰ τινος ἀριθμητικοῦ προσδιορισμοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ μακράν: 10 στρέμματα μακριὰ π.χ. λέγεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πολὺ μακράν²⁾.

Ἐν Κύπρῳ ὡς μονάδα ἐπιφανείας ἴσην μὲ τὸ στρέμμα μεταχειρίζονται τὴν σκάλαν³⁾.

Μετρικὸς ὅρος ἐπιφανείας, συνήθης ἐπίσης, εἶναι ἡ σποριά. Σημαίνει κατ' ἀρχὴν λωρίδα γῆς, χωριζομένην δι' αὐλακος παρὰ τοῦ γεωργοῦ πρὸ τῆς ἐνάφξεως τῆς σπορᾶς⁴⁾. Χωρίζω σποριὰς ἢ κόβω σποριὰς εἶναι οἱ συνήθως χρησιμοποιοῦμενοι ὅροι. Κατὰ τόπους ἡ σποριά σημαίνει ὠρισμένην ἐπιφάνειαν γῆς, καθοριζομένην ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸ στρέμμα. Κατ' εἰδήσεις ἐξ Αἰγίνης, Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου ἰσοῦται πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ στρέμματος⁵⁾, ἐν Ἀργολίδι πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ τούτου⁶⁾. Ἐν Κύπρῳ μεταχειρίζονται τὸν ὅρον προστάθιν ἢ προστάχιν⁷⁾, ἰσοδύναμον πρὸς τὴν σποριά, ἢ τοῦ στρέμματος ἢ τῆς ἐκεῖ

¹⁾ Βλ. F. Dölger, Aus den Schatzkammern d. Reichs. Berges, 110, 8. Ostrogorsky, Löhne und Preise in Byzanz. Byz. Zeits. 32 σ. 314. 27. X. Σκοπεῖα, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1900) σ. 25, XXX.

²⁾ ΙΑ 113, 19 (Τριανταφυλλίδης, Αἰτωλία 1916).

³⁾ ΛΑ 678, 220 (Φαρμακίδης, Κύπρος 1917). ΛΑ 949, 101 (Ἐρωτόκριτος, Κύπρος 1922). Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν σκάλας βλ. Ἀ. Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 62, 63. Διπλόσκαλον ἢ διπλόσκαλιν, δκνυοσκάλιν ὀνομάζεται ἀγρός δύο σκαλῶν (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 σ. 57). Συνήθεις ἐπίσης εἶναι οἱ ὅροι μισόσκαλον ἢ μισοσκάλιν, μονόσκαλον ἢ μοοσκάλιν κ.ο.κ. (αὐτόθι σ. 58).

⁴⁾ Βλ. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή σ. 501.

⁵⁾ ΛΑ 894 σ. 82 (Πουλάκης, Αἶγινα 1885). ΙΑ 610, 139 (Παπαθανασίου, Χαλκιδική 1950). ΙΑ 539 σ. 12 (Ποῦλος, Πρέβεζα 1933).

⁶⁾ ΙΑ 570 σ. 63 (Ποῦλος, Ἀργολίς 1936).

⁷⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 62. Πρβλ. ΛΑ 697, 15 (Χατζηπαναγῆς, Κύπρος 1919). Ἀθ. Σακελλαρίου, Κυπριακά 2 σ. 764. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἶναι ἀγνωστος. Πιθανὴ ἡ παραγωγή ἐκ τοῦ προστάδιν (ἐκ τοῦ προστάδιον), μαρτυρουμένου ἤδη ἐν παπύροις τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. ὡς ὅρου οἰκοδομικοῦ: Τὴν κάμινον καθελεῖν καὶ στεγᾶσαι καὶ τοῦ προσταδίου τὰ ἐγγλείποντα [s] τῆς στέγης στεγᾶσαι... Papiiri graeci e latini 5, 546 (Publicazioni della societa italiana, Firenze 1917). Περὶ τῆς τροπῆς τοῦ δ εἰς θ (σκιιάδιον—σ'σ'ιάθιν, σπουδάζω—σπουθάζω κλπ.) βλ. Χρ. Παντελίδου, Φωνητικὴ νεοελληνικῶν ιδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας. Ἀθήναι 1929 σ. 38.

χρησιμοποιουμένης σκάλας, καὶ τὸ ρῆμα προσταθικιάζω, σημαῖνον χωρίζω δι' αὐλακος τὴν σποριάν¹⁾).

Ἐν Ἀνακοῦ τῆς Καππαδοκίας εὐρίσκομεν ὡς μέτρον τὸ στάμα (βλ. ἀν. σ. 78), σημαῖνον ἐπιφάνειαν καθοριζομένην διὰ τῶν βημάτων 45×45 ²⁾).

Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν μέτρων ἐπιφανείας πρέπει ν' ἀναφέρωμεν τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβαλλομένης ἐργασίας καὶ τοῦ πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένου χρόνου. Ὁ τρόπος οὗτος μετρήσεως εἶναι συνηθέστατος παρὰ τοῖς ἀγρόταις: Πέντε μεροδούλια ἢ μεροκάματα ἀμπέλι ἢ ἀμπέλι πέντε ἐργατῶν π.χ. σημαίνει ἔκτασιν ἀμπέλου, δυναμένην νὰ καλλιεργηθῇ ὑπὸ ἑνὸς ἐργάτου ἐργαζομένου ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἢ ὑπὸ πέντε ἐργατῶν ἐργαζομένων ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Τοιούτου εἵδους προσδιορισμοὶ ἐπιφανείας γῆς ἀναφέρονται συχνὰ εἰς παλαιότερα ἔγγραφα³⁾).

Λίαν συνήθης ἐπίσης διὰ τὸν προσδιορισμὸν καλλιεργησίμου γῆς εἶναι ἡ ζευγιά, ζευγαριά ἢ ὄργο⁴⁾. Διὰ τῶν ὁσῶν τούτων σημαίνεται ἔκτασις γῆς, δυναμένης νὰ καλλιεργηθῇ ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὑπὸ ζεύγους βοῶν⁵⁾. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εὐρίσκομεν ἐν Κρήτῃ τοὺς ὅρους ζευγὰς ἢ ζευγαρὰ καὶ βοιδέα⁶⁾.

Ὁ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους γνωστός ὅρος ζευγὰς ἢ ζευγαρὰ, σημαίνει ἔκτασιν γῆς 100·290 στρεμμάτων⁷⁾, δυναμένης νὰ καλλιεργηθῇ ὑπὸ ζεύγους βοῶν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους καὶ κατὰ τὰς περιόδους τῆς καλλιεργείας⁸⁾,

¹⁾ Ἀ. Παναρέτου, Λέξεις πού ἀναφέρονται εἰς μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τῶν χωραφῶν. Κυπριακαὶ Σπουδαί 12 (1948) σ. 91.

²⁾ ΛΑ 871, 35 (Ἀνώνυμος, Ἀνακοῦ Μ. Ἀσίας ἀν. χρόν.).

³⁾ ...εἰς τὸ τρουλὲ ἀμπέλι ἐργατῶν δύο (Ἐγγραφον τοῦ 1812 τῆς μονῆς Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Κρήτης. Ἐπετ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν 4, (1941) σ. 58) ...Τὸ χωράφι στὸ Σελο̄ ἕνα μεροκάμα... (Προικοσύμφωνον τῆς 10ης Νοεμβρίου 1821: Λαογραφία 5, 17). Βλ. καὶ Α. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. σ. 183.

⁴⁾ ΛΑ 953, 26 (Κακριδῆς, Πάρος 1922). Βλ. καὶ Κοραῆ, Ἀτακτα 4, 18.

⁵⁾ Α. Πουλᾶκη, Λεξιλόγιον ἰδίᾳ τῆς Σίφνου καὶ τινων ἄλλων τόπων. Ζωγράφειος Ἀγών Β' σ. 8. Ἱ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τῆς νήσου. Ἀθηνᾶ 35, 120 (ἐπελθούσης ἐσπέρας ὑπολογίζεται μία ζευγαριά γῆς ἀροθείσης). Π. Γ. Ζερλέντιου, Ἀρχιεπίσκοποι Σαντορῆνης σ. 34 σημ. 1. Μνεῖαν τοῦ ὄρου εἰς ἔγγραφα παλαιότερων αἰώνων βλ. Τ. Γκρισποῦλου, Πωλητήρια ἔγγραφα τῆς μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου 3, 142 ἀρ. 43. Στ. Καββάδα, Οἱ κώδικες Χίου. Χίος 1950 σ. 89.

⁶⁾ Χριστιανικὴ Κρήτη Β' σ. 100, 102 κ.ά.

⁷⁾ Τὸ ζευγάριον ἐσήμαινε μεγαλύτεραν ἔκτασιν, ἐὰν ἐντὸς τῆς καλλιεργουμένης γῆς περιελαμβάνοντο καὶ λειβάδια.

⁸⁾ Μνεῖαν τοῦ ὄρου εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς βυζαντινὰ κείμενα: Ἐὰν πωλῶν σοι ἀγρόν, ὑποδείξω σοι τοὺς ὁρους καὶ εἶπω εἶναι τὸν ἀγρόν 9' ζευγῶν ἐργασίας καὶ ἐκνικηθῇ γῆ...

χρησιμοποιείται επίσης και σήμερα με την αὐτὴν ἔννοιαν. Οὕτως ἡ ἔκφρασις αὐτὸς ἔχει ζευγάρι ἢ κρατεῖ ζευγάρι σημαίνει, ὅτι συντηρεῖ ζεύγος ἀροτριῶντων ζῶων πρὸς ἄροσιν τῶν ἀγρῶν του, καὶ συνεκδοχικῶς, κατέχει ἔκτασιν γῆς, δυναμένην ν' ἀροθῇ ὑπὸ τοῦ ζεύγους τῶν ἀροτριῶντων ἐντὸς ἔτους. Ὑπάρχει δηλαδὴ εἰσέτι ἡ διάκρισις μεταξὺ ζευγαριοῦ καὶ ζευγιᾶς ἢ ζευγαριᾶς¹⁾, τοῦ πρώτου ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ βυζαντινὸν ζεῦγος ἢ ζευγάριον καὶ τῆς δευτέρας πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰσπανίᾳ *jugum*, σημαῖνον ἔκτασιν γῆς καλλιεργουμένην ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὑπὸ ζεύγους ἀροτριῶντων²⁾.

Ἐκτὸς τῶν κοινῶν τούτων ἀγροτικῶν μέτρων ἐπιφανείας, εὐρίσκομεν κατὰ τόπους ἄλλα εἰδικὰ μέτρα, χρησιμοποιούμενα διὰ διαφόρους ἀνάγκας. Οὕτως ἐν Κρήτῃ πρὸς μέτρησιν τοῦ δέσματος ἀγριοχοίρου, ἐξ οὗ κατασκευάζουν ὑποδήματα, μεταχειρίζονται τὸν ἀγροκόπον³⁾. Ἡ λέξις, σύνθετος ἐκ τοῦ ἵχνος-κόπτω, σημαίνει τετράγωνον σανίδα, ἐπιφανείας ἴσης πρὸς τὴν τῶν δύο πελμάτων.

Πολλοὺς ὁμοίους τρόπους μετρήσεων χρησιμοποιούμενους κατὰ περιστάσεις ἠθέλεν εὑρεῖ τις διὰ λεπτομεροῦς ἐρευνῆς τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων μετρῶν πρακτικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρήσεως, συναντῶμεν εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις σχετικὰς πρὸς τὴν μέτρησιν. Αὗται δὲ εἶναι δυνατόν βεβαίως νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς

(Βασιλικά, βιβλ. 19. τίτλ. ια', 42. Ἐκδ. *Heimbach*, Lipsiae 1833). Πρβλ. *Fr. Dölger*, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges, 7, 76. 45]6 I, 4 κ. ἀ. Τοῦ ἰδίου, Byzanz und die europäische Staatenwelt. München 1953 σ. 227. 253. Χριστιανικὴ Κρήτη Β', 69. 75. 77. 100. 102 κέ. *Jean Darrouzès*, Un obituaire chypriote σ. 42. f. 201, 237. *Diogenes A. Xanaltos*, Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens in Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida. München 1937 σ. 40.

¹⁾ Πρβλ. Γ'. Ν. Χατζιδάκι, Φιλολογικῶν συζητήσεων μέρος Β'. Ἀθηνᾶ 13 (1901) σ. 277 κέ. Ἰ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου. Ἀθηνᾶ 35 (1923) σ. 88. 120. Φ. Κονκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 252.

²⁾ Nam in Hispania ulteriore metiuntur jugis, in Campania versibus, apud nos in agro romano ac latino jugeris. Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possint (*Varro*, De re rustica I, 10, 1-2). Πρβλ. Π. Καλλιγᾶ, Μελέται καὶ Λόγοι. Ἀθῆναι 1885, I, 290 κέ. *G. Ostrogorsky*, Löhne und Preise in Byzanz: Byz. Zeits. 32 σ. 326-327.

³⁾ ΛΑ 895, 133 (Ζωγραφάκης, Κρήτη 1888).

αντιπροσωπεύουσαι πραγματικά μέτρα, διότι δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πράξει καὶ σχετικὴν ἀκρίβειαν, ὥς τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα· εἶναι ὅμως ὄροι μετρικοί, σημαίνοντες κατὰ προσέγγισιν ἀπόστασιν, ὕψος, ποσότητα ἢ βάρος, καὶ ἀξιίζει, νομίζω, νὰ παρατεθοῦν ἐνταῦθα, τὸ μὲν διότι ἀντικατοπτρίζουν τὸν τρόπον τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων, τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καὶ τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὸ νὰ ἐπινοῇ μεταφορὰς καὶ ἄλλους ἐκφραστικούς τρόπους, τὸ δὲ διότι πολλάκις ὑποδηλώνουν ἀρχεγόνους τρόπους μετρήσεως καὶ ὑποβοηθοῦν σημαντικῶς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐθνογραφικὴν ἔρευναν. Αἱ συνηθέστεραι ἐξ αὐτῶν ἐξετάζονται κατωτέρω κατατεταγμέναι κατὰ τὰς πηγάς, ἐξ ὧν μεταφορικῶς ἔχουν ληφθῇ, καὶ τὴν δηλουμένην ἔννοιαν.

α) Σχετικαὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὰ μέλη τοῦ σώματός του καὶ τὰς κινήσεις των

1) Πρὸς ἐκφρασιν ὕψους, μήκους ἢ ἀποστάσεως ἐν γένει.

Ἵνα δηλωθῇ, ὅτι ἀντικείμενον ἡ προῶντα ἔχει ὕψος ἀνθρωπίνου ἀναστήματος περίπου, μεταχειρίζονται τοὺς ὅρους: *μπαρ* (ψηλὰ ἕνα μπόι, μακρὺς ἕνα μπόι. *Ἀπόστασις*: *φιλά* ὡς ἕνα ἀπόστασις χιλόν¹⁾). Ἡ αὕτη ἔννοια ἐκφράζεται ἐν Κύπρῳ μὲ τὴν λέξιν *ἄθ θρωπας*²⁾. Ἡ φράσις *ἕνα γόνα*, ὡς *ἕνα γόνα*, σημαίνει ὕψος ἀπὸ τῶν πελμάτων μέχρι τοῦ γόνατος, χρησιμοποιεῖται ὅμως συνήθως πρὸς δήλωσιν μεγάλης ποσότητος: *ἕνα γόνα νερό*, *ἕνα γόνα χιόνι* π. χ. σημαίνει πολὺ νερό, πολὺ χιόνι. *Δρασκελιά*, κατὰ τόπους, *γρασκελιά*, *ἀσκελιά*, κλπ.³⁾, σημαίνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῶν ποδῶν καὶ κατὰ συνεκδοχὴν πολὺ μικρὰν ἔκτασιν: *μιὰ γρασκελιά τόπος*. Ἡ ἔννοια τοῦ ὀλίγου ἐκφράζεται ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως *πατησιὰ* καὶ διαλεκτικῶς *παδικιὰ*⁴⁾ ἢ *πατημασιὰ*⁵⁾, ὅσον δύναται κανεῖς νὰ πατήσῃ καὶ συνεπῶς ἐλάχιστον, μηδαμινὸν διάστημα. Ὁ *δάκτυλος*, ἐκ τῶν γνωστῶν μετρικῶν μονάδων τῆς ἀρχαιότητος⁶⁾, δὲν χρησιμοποιεῖται σήμερον, εἰμὴ μόνον πρὸς δήλωσιν μικροῦ

¹⁾ ΛΑ 398 σ. 3 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1892).

²⁾ *Ἀ. Πανάρετος*, Κυπριακὰ μέτρα, σταθμὰ κλπ. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8 σ. 78.

³⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 61.

⁴⁾ *Ἀ. Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 62.

⁵⁾ *Ὅτε μιὰ πατημασιὰ γῆς νὰ θραυτοῦν* (*Μιχαηλίδου - Νουάρον*, Νομικὰ ἔθιμα Δωδεκανήσου σ. 143).

⁶⁾ *Ἐπὶ δακτύλων θεῖναι τὸ λογίσασθαι*. (*Πολυδεύκους*, Ὀνομ. II, 156). Πρβλ. αὐτόθι 157: *Τῶν δὲ μέτρων ἔστι μέντοι καὶ δάκτυλος*.

τινος μήκους ἢ ποσότητος: ἓνα δάχτυλο τόπος, ἓνα δάχτυλο ψωμί, ἓνα δάχτυλο νερό κ.τ.δ. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει ὁ ὅρος πιθαμή: μιὰ πιθαμὴ ἄνθρωπος (πολὺ μικρός).

Εὐρύτατα διαδεδομένος καὶ παλαιότατος μετρικὸς ὅρος, σημαίνων ἐπίσης μικρὰν τινα ἀπόστασιν, εἶναι τὸ *κυνόστομον* καὶ διαλεκτικῶς *τζυνόστομον*, ἢ *συνόστομον* ἐν Κύπρῳ¹⁾, *γκυνόστομον* ἐν Σάμῳ²⁾, *ζυνόστομον* ἐν Εὐβοίᾳ³⁾, *χυνόστομον* ἐν Αἴνῳ⁴⁾, *ἀγκυνόστομα* ἐν Πάρῳ⁵⁾, *λυνόστομον* ἢ *λυνκόστομον* ἐν Βιθυνίᾳ⁶⁾, *λυνκοχάσμαν* ἐν Πόντῳ⁷⁾ κ.λπ. Ὁ ὅρος οὗτος σημαίνει ἀπόστασιν, ἣτις περιγράφεται ὑπὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου, καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματος τούτου πρὸς τὸ ρύγχος κυνὸς (κυνὸς - στόμα). Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ οὕτω προσδιοριζομένη ἔκτασις δὲν δύναται νὰ εἶναι σταθερά, καθόσον κυμαίνεται ἀναλόγως τῆς ἀποστάσεως τοῦ μετρομένου ἀντικειμένου ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν μέτρησιν. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εὐρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ⁸⁾ καὶ Θεσσαλίᾳ τὸν ὅρον *δίμοιρον*. Ἡ παράδοσις τῶν δύο τούτων μετρικῶν ὀρων εἶναι παλαιά, μαρτυρουμένη παρὰ παλαιῶν συγγραφέων: *Λιχὰς δὲ λέγεται τὸ τὴν δύο δακτύλων ἀνοίγμα, τοῦ ἀντίχειρος, λέγω, καὶ τοῦ λιχανοῦ. Τούτῳ καὶ κυνόστομον καλοῦσιν οἱ τινες* (Ἡρόδοτος *ἱστορίαι*, Γεωμετρ. 4, 4)¹⁰⁾.

Συνώνυμος πρὸς τὸ κυνόστομον καὶ τὸ δίμοιρον εἶναι ὁ μεταγενέστερος ὅρος *φουρκί*¹¹⁾.

¹⁾ Λαογραφία 11, 108. Πρβλ. ΛΑ 678 σ. 253 (Ε. Φαρμακίδης, Κύπρος 1917).

²⁾ ΛΑ 391 σ. 163 (Ἰωαννίδης, Σάμος 1921).

³⁾ ΛΑ 713 σ. 45 (Φάβης, Εὐβοία 1920).

⁴⁾ ΛΑ 897 α σ. 19 (Μανασίδης, Αἶνος 1882).

⁵⁾ ΛΑ 953 σ. 41 (Ἰ. Κακριδῆς, Πάρος 1922).

⁶⁾ ΛΑ 300 σ. 49 (Μακρῆς, Βιθυνία 1894).

⁷⁾ ΛΑ 775 σ. 69 (χειρόγρ. ἑλλην. φιολ. συλλ. Κωνσταντινουπόλεως).

⁸⁾ Π. Παπαγεωργίου, Δύο δημῶδεις μακεδονικαὶ λέξεις, κυνόστομον ἢ δίμοιρον. Ἀθηνᾶ 23, 92. Πρβλ. Λαογραφία 2, 481.

⁹⁾ ΛΑ 422 σ. 62 (Ἀνώνυμος, Βελεστίνον 1908).

¹⁰⁾ Πρβλ. Πολυδ. Ὄνομ. II, 158: εἰ δὲ τὸν μέγαν δάκτυλον τῷ λιχανῷ ἀντιτείνας, τὸ μέτρον λιχὰς. Βλ. ὁμοίως αὐτόθι 157: Ἡ διχὰς δὲ ἔχει παλαιστὰς δύο, ἥγουν δακτύλους ὀκτὼ (κονδύλους τέσσαρας) καὶ καλεῖται δίμοιρον σπιθαμῆς.

¹¹⁾ Ἀθηνᾶ 23, 92. Πρβλ. Λαογραφία 2, 481. Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ μεταχειρίζονται τὸν αὐτὸν τρόπον μετρήσεως, χορησιμοποιώντας πρὸς τοῦτο τὸν ὅρον *πελέμπεα*. Βλ. J. G. von Hahn, Albanesische Studien. Jena 1854, τόμ. 2, 115. Κατὰ τὸν Κ. Χριστοφορίδην (Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1904 σ. 306) *πελάμπεα* (πληθ. *πελάμπεστε*) ἐκ τοῦ ἑλλην. παλάμη, λατιν. *palma*.

Πρὸς δῆλωσιν μικρᾶς τινος ἐκτάσεως μεταχειρίζονται ἐπίσης μεταφορικῶς τὴν λέξιν *μουτσοῦνι* (= ρύγχος): ἓνα μουτσούνι τόπος, συνών. πρὸς τό: μιὰ πιθαμὴ τόπος.

Ἀκαθόριστος μεγάλη ἀπόστασις δηλοῦται διὰ τῶν φράσεων ὅσο κόβει (ἢ παίρνει) τὸ μάτι σου, ὅσο βλέπουν τὰ μάτια σου κ.τ.δ.

Εἰς τὰς ὡς ἄνω ἐκφράσεις θὰ ἡδύνατό τις νὰ προσθήσῃ τὰς ἀκολουθούσας, δηλούσας ἀπόστασιν καὶ προερχομένας ἐξ ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου: Λιθαρόπετρα, λιθαροπέταμα, πετροβόλια¹⁾· διὰ τούτων δηλοῦται ἀπόστασις ἴση πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν θὰ ἡδύνατο νὰ διαπεράσῃ λίθος ριπτόμενος διὰ τῆς χειρός: Μιὰ λιθαρόπετρα τόπος. Ἀνάλογος ἔννοια διατυπῶνται διὰ τῶν λέξεων: σφεντονιά²⁾, τοξόβολο, τουφεκόβολο³⁾ ἢ ἓνα ντουφέκι τόπος⁴⁾, τῶν ὁποίων ἀντίστοιχα εὐρίσκομεν ἤδη κατὰ τὴν δημοτικὴν ἐποχὴν⁵⁾, ἓνα τσιγάρο δρόμος κτλ.

2) Πρὸς δῆλωσιν μεγάλης ποσότητος.

Χούφτα, φούχτα ἢ *χοῦφτιά, φούχτιά* σημαίνει ποσόν τι, ὅπερ δύναται νὰ περιληφθῇ ἐντὸς τοῦ καίλου τῶν παλαιῶν τῶν δύο χειρῶν ἡνωμένων. Τὸ ἥμισυ τούτου ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων *μολόχοῦφτο* ἢ *μολόφουχτο*, *μπλόχερος* ἢ *πλόχερος*, *μολόχερο*⁶⁾ ἢ *μολόσ'ερο*⁷⁾, *παλαμιά*⁸⁾, *χαλαλιά*⁹⁾ *γρόθος* ἢ *γροθιά*. Ὁ γρόθος χρησιμοποιεῖται ἐνίστε καὶ πρὸς

¹⁾ ΛΑ 491 σ. 47 (Πουλάκης, Ἰκαρία 1910).

²⁾ ΛΑ 891, 236 (Πουλάκης, Μάνη 1891).

³⁾ ΛΑ 491, 47 (Πουλάκης, Ἰκαρία 1910).

⁴⁾ *Λίγο γιὰ χαμηλώσει ἓνα ντουφέκι τόπον*, Λαογραφία 6, 522, 5Α).

⁵⁾ Ἰλ. II, 589 κέ.: Ὅσση δ' αἰγανέης ριπὴ ταναοῖο τέινεται,
ἦν ρά τ' ἀνὴρ ἀφείη πειρώμενος ἢ ἐν ἀέθλῳ
ἦε καὶ ἐν πολέμῳ δειῶν ὑπὸ θυμοραϊστέων
τόσσον ἐχώρησαν Τρῶες, ὥσαντο δ' Ἀχαιοί.

Σημειωτέον, ὅτι εἰς παλαιὰ δημοτικὰ ἔσματα εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *θέμα* πρὸς δῆλωσιν μεγάλης ἀποστάσεως: *Κε ἀφέιτης του τὸ γροίκαε ποὺ τριῶθ θεμάτω στράτα.* (Ζωγράφ. Ἀγών Α', 281. Πρβλ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Δημοτ. τραγ. Καρπάθου, 47, 6 α). Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ ὄρου, γνωστοῦ ἤδη εἰς τὴν βυζαντινὴν διοικητικὴν διαίρεσιν, εἶναι, νομίζω, ἀνάλογος πρὸς τὸ σήμερον λεγόμενον: *ἀκουσταν ἢ φωνή του ἀπὸ δυνὸ χωριὰ μακριὰ* κ. τ. δ.

⁶⁾ ΛΑ 771 β σ. 356 (Βογιατζίδης, Ἄνδρος 1918).

⁷⁾ ΛΑ 949 σ. 66 (Ἐρωτόκριτος, Κύπρος 1922).

⁸⁾ ΛΑ 898 σ. 163 (Ἐαρινός, Σύμη 1895).

⁹⁾ ΛΑ 885 σ. 68 (Δράκος, Μοσχονήσια 1885). Χαλαλιά ἐκ τοῦ χαλάλη, ὅπερ πιθανῶς

δήλωσιν ἀποστάσεως. Οὕτως ἐν Ἀκαρνανίᾳ¹⁾ λέγουν: πέντε γρόθους ψηλά ὁ ἥλιος. Πρὸς προσδιορισμὸν τῆς τοιαύτης ἀποστάσεως θέτουν τὴν χεῖρα συν-εσφιγμένην εἰς γρόνθον πρὸ τοῦ ἐνὸς ὀφθαλμοῦ, κλείοντες τὸν ἕτερον, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ὀπτικάι ἀκτῖνες, αἱ διερχόμεναι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ γρόνθου νὰ τέμνουν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὀρίζοντος. Μετὰ ταῦτα θέτουν τὸν ἕτερον γρόνθον ἐπὶ τοῦ πρώτου, κατόπιν ἐναλλαγῆς δὲ τούτων, γινομένης πεντάκις, αἱ ὀπτικάι ἀκτῖνες, αἱ διερχόμεναι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τελευταίου γρόνθου, τέμνουν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἡλίου. Τοιουτοτρόπως ὀρίζεται εἰς πέντε γρόθους ἡ ἀπόστασις τοῦ ἡλίου ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος²⁾.

Τὸ ποσόν, ὅπερ δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν κλειστὴν παλάμην, δηλοῦται ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως *χεριά*, *χερέα* ἢ *χεράδα*: *μιὰ χεριά ἀλάτι*, *μιὰ χεριά σιτάρι*, *μιὰ χεριά βασιλικό*³⁾ κ.ο.κ. Σημειωτέον ὅτι μεταχειρίζονται ἐνίοτε τὸν ὄρον *χερέα*, *χεριά* καὶ ἐπὶ ὑγρῶν. Οὕτως ἐν Πόντῳ λέγουν: *χερέα νερὸ πνίγει με*⁴⁾.

Ἡ λέξις εἶναι ἰδιαιτέρως γνωστὴ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν θεριστῶν πρὸς δήλωσιν τοῦ ποσοῦ τῶν σταχυῶν, ἅτινα δύναται νὰ λαβῇ τις διὰ τῆς μιᾶς χειρός: *χεράδα σταχυῶν*⁵⁾ ἢ *χεράδα στάχυα*. Μετὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἀπαντᾷ ἐν Κύπρῳ ἡ λέξις *στασι* ἢ *στά*⁶⁾. Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν θεριστῶν ἀνήκει ἐπίσης ὁ μετροῦχος

ἐκ τοῦ *χαχάλ* = *χηλή* τοῦ καρκίνου καὶ συνεξοδικῶς ἡ ὅμοιον σχῆμα ἔχουσα ἀνοικτὴ παλάμη μὲ τεταμένον τὸν ἀντίχειρα. Περί τῆς *χαχάλ* βλ. Φ. Κουκουλέ, Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἑλλην. γλωσσάριον τοῦ Du Cange. Ἀθηνᾶ 42, 65.

¹⁾ ΔΑ 709 σ. 62 (*Σαλβάνος*, Λεπενού 1925).

²⁾ Σημειωτέον, ὅτι ὁ γρόνθος ὡς μονὰς μετρήσεως ἴση πρὸς τὸ τρίτον τῆς σπιθαμῆς, ἐχρησιμοποιεῖτο συχνὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Βλ. *Preisigke*, Wörterbuch der griech. Papyrusurkunden, Abschnitt 18 ἐν λ. γρόνθος. Ν. Ἑλληνομνήμων 16 σ. 78 φ. 94 α.

³⁾ Ὡρα καλὴ σου, μάτια μου,
λειβάδι νά'ν' ὀμπρός σου
χιριές, χιριές βασιλικό
νὰ τρώῃ ὁ γάδαρός σου

(στίχος σατυρικοῦ δημοτικοῦ ἡπειρωτικοῦ τραγουδιοῦ. Ζωγράφειος Ἀγών 1, 130)

⁴⁾ Μεσαιωνικὴ παροιμιώδης ἔκφρασις. Βλ. *K. Krumbacher*, Mittelnriechische Sprichwörter. München 1893 σ. 93, 112, 122, 186. Πρὸβλ. *P. N. Papageorgiou* ἐν *Byz. Zeits.* 3 (1894) σ. 567. *Du Cange Gloss. gr. ἐν λ. χερέα*:

*χερέα πνίγει με νερόν, ἄλλος τις οὗτος λόγος·
τίς οὗτος ὁ πνιγόμενος εἰς ὕδωρ δράκα μίαν
καὶ τί τὸ πολύδαμον ὕδωρ τῆς παροιμίας.*

⁵⁾ ΙΑ 419 σ. 128 (*Κακριδής*, Καλάβρυτα 1924).

⁶⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 65.

ὄροι *χερόβολο* καὶ διαλεκτικῶς *χερβόλιν*, *σ'ερβόλιν*, (ποσότης σταχύων ὁμοῦ δεδεμένων) καὶ *δεμάτι*, (σύνολον ἐκ περισσοτέρων χεροβόλων), γνωστοὶ ἦδη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων¹⁾.

Συνώνυμοι πρὸς τὴν χειρὰν λέξεις εἶναι: *δράκα* ἢ *γράκα* (ἦ) (Κύπρος), *δρακά*, *δρατζά*²⁾ (ἦ), *πιάσμα* (τὸ), *μαγλιά*³⁾, *πασμαδικιά*, *παπαντζιά*⁴⁾ (ἦ).

Κατὰ τόπους εὐρίσκομεν διαφοροῦς ἀναλογίας μεταξὺ χειρᾶς καὶ μεγαλυτέρων ποσοτήτων σταχύων, ὥς εἶναι τὸ *χερόβολο*⁵⁾, τὸ *λημάρι*⁶⁾, τὸ *δεμάτι*: Ἐν Κιμῶφι 5 χειρὲς σταχύων ἀπαρτίζουν ἓνα χερόβολο, περισσότερα χερόβολα ἓνα λημάρι⁷⁾. Ἐν Σερίφῳ λημαρία σημαίνει δέσμην πολλῶν χεροβόλων. Ἐν Μεγάροις 6 χεράδες ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἓνα λημάρι. Ἐν Εὐβοίᾳ ἕξ χερόβολα ἀποτελοῦν ἓνα λημάρι⁸⁾. Ἐν Λέσβῳ 6-8 λημαρία ἀποτελοῦν ἓνα δεμάτι⁹⁾. Ἐν Κύπρῳ τὸ δεμάτι ἀποτελεῖται ἀπὸ 4-5 ἀγκαλιῶν στάχυα¹⁰⁾. Ἄλλοι ὄροι σχετικοὶ πρὸς τὸν προσδιορισμὸν ποσότητος δημητριακῶν εἶναι οἱ ἑξῆς: *θημωνιά*, *θεμωνιά*, *σωρὸς* ἐκ περισσοτέρων *δεματίων*. *Κεφαυλιά*, *σωρὸς* μικρότερος τῆς *θεμωνιάς*. *Πατὸς*¹¹⁾, *σειρὰ* ἕξ 20-30 *δεματίων*.

Πρὸς δὴλῶσιν μικροῦ τινος ποσῶν μετατρέπονται ἐπίσης τὰς λέξεις: *μάσκαλιά*, *ἀμύσκαλιά*, *ἀρμασκαλιά*, ποσὸν ὅπερ ἡ *μοσχάλη* θὰ ᾔδει-

¹⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Εἰσὸς καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 261. Τοῦ ἰδίου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά Α', 255.

²⁾ ΛΑ 949 σ. 28 (*Ἐρωτικόκριτος*, Κύπρος 1922). ΛΑ 950 σ. 17 (*Φαρμακίδης*, Κύπρος 1921).

³⁾ ΛΑ 948 σ. 129 (*Βογιατζίδης*, Κυκλάδες 1919) ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λ. ἀμάλῃ, ἀμάλλα· *ἔτυχε δὲ τεθερισμένον . . . συνδραμόντες ἐφόρουν τὰς ἀμάλλας εἰς τὸν ποταμὸν (Πλουτάρχου, Ποπλικόλας 8).*

⁴⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 67.

⁵⁾ Συνώνυμον τὸ *σκοσυλλύδα* ἢ *σκοσυλλί* ἐκ τοῦ ἀρχ. ἑλλ. σκόλλυς.

⁶⁾ Ἐκ τῆς λ. *εἴλημα*. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἑτυμολογικά καὶ τεχνολογικά. Ἀθηνᾶ 28, 102.

⁷⁾ Γ. Κ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου. Ἀθηνᾶ 35, 121. Πρβλ. αὐτόθι 45, 333.

⁸⁾ ΙΑ 501 σ. 42 (*Τριανταφύλλου*, Μακεδονία 1930).

⁹⁾ ΙΑ 118, 33 (*Γ. Α. Κουκουλέ*, Γλωσσ. ὕλη ἐκ διαφορῶν τόπων 1917).

¹⁰⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 64, 65. Μονόκουρο λέγεται τὸ δεμάτι μὲ τοὺς στάχους ἐστραμμένους ὅλους πρὸς μίαν πλευράν· διπλόκουρο ἢ δίκουρο τὸ δεμάτι μὲ τοὺς στάχους ἐστραμμένους πρὸς τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην πλευράν. Βόρτινον ἢ ὄρτινον ὀνομάζεται ἐν Κύπρῳ φόρτωμα ἕξ 20-30 *δεματίων*, τοποθετημένων ὀρθῶν ἐντὸς τοῦ κάρρου, ἕως ὅτου τοῦτο πληρωθῇ μέχρι βρουντέλλων (*βρουντέλλα* = τὸ ξύλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται πρὸς τὸ ἄνω των μέρος τὰ λουρούνια τῆς καρρέτας).

¹¹⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 65.

νατο νὰ περιλάβῃ. *Νυχιά*, μικρόν τι ποσόν: μιὰ νυχιά ψωμί, μιὰ νυχιά τυρί, καὶ συνεκδοχικῶς μιὰ νυχιά ἢ ἓνα νύχι ἄερα: μιὰ νυχιά ἄερα ν' ἄλωνέψουμε¹⁾. *Μπουκιὰ, χαπιὰ, καταπιὰ*: μιὰ μπουκιὰ ἄνθρωπος = μικρόσωμος· μιὰ χαπιὰ τυρὶ = ἐλάχιστον ποσόν· δυὸ καταπιές ρακὶ κ.ἄ.δ. *Δαγκασιὰ, δαγκαματιὰ καὶ δακαμμαθκιὰ* (Κύπρος) = ἐλαχίστη ποσότης. *Γουλιὰ* (ἐπὶ ὕγρῳ), ὅσον ποσὸν ὕγρου δύναται τις διὰ μιᾶς νὰ καταπιῇ: Τοῦδωκε μιὰ γουλιὰ κρασί· δός μου μιὰ γουλιὰ νερό. *Δάκρου*: οὔτε ἓνα δάκρυ μέλι. Σὺ δάκρυ ἀμ-πλύζει²⁾ (ἐπὶ μικρῶν πηγῶν). *Μάτι*: ἓνα μάτι ψωμί.

**β) Λέξεις καὶ φράσεις προερχόμεναι ἐκ τῆς ἐν ὑπαίθρῳ ζωῆς
ἢ ἐκ τοῦ σχήματος διαφόρων ἀντικειμένων**

1) Πρὸς δῆλωσιν μικροῦ χώρου ἢ ἐκτάσεως γῆς.

Ἄλωνοῦιν (Κύπρος), ἀγρὸς στοργικῶς σχήματος, περιορισμένης ἐκτάσεως³⁾. *Αὐλακιὰ*: Μιὰ αὐλακία τόπος (μικρὴ ἐκτασις). *Βοσκησιὰ*: Δυὸ βοσκησιές τόπος τὸ πατρικὸν του μερίδιο. *Γαϊδάροκαλλιστρα*: Μάλων γιὰ μιὰ γαϊδουρακιότορα τόπο. *Γκλίτσα*: Μία γκλίτσα τόπος (ἐκτασις ἀσήμαντος ἴση πρὸς τὸ μήκος ποιμενικῆς ράβδου). *Γουλιὰ ἢ γάγια*, μικρά τις ἐκτασις ἀγροῦ, σχήματος τριγωνικοῦ⁴⁾. *Κάλτσα*⁵⁾: Πῆρε ὁ καθένας μιὰ κάλτσα χωράφι, τὸ πατρικὸν τους μερίδιο (ἀσήμαντον ἐκτασιν). *Λοῦρα ἢ λουρι*⁶⁾ καὶ διαλεκτικῶς *λουρούα* (ἢ) *λουρίν* (τὸ) (Κύπρος): Ἐνα λουρί γῆς. Ἡ αὐτὴ ἔννοια ἐκ-

¹⁾ ΛΑ 1564 σ. 155 (*Ζευγώλη*, Ἀπύρανθος 1931). Πρβλ. *δός μου μιὰ νυχιά τυρὶ* = δός μου λίγο τυρὶ. Δ. Β. *Οικονομίδου*, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Ἀπεράθου-Νάξου. Ἀθηνᾶ 56, 227. Σημειωτέον ὅτι τὸ περιεχόμενον ὀρίζεται καὶ διὰ τῶν ἐξ οὐσιαστικῶν παραγῶγων εἰς —έα —ιά, οἷον καλαθιά, κοσκινιά, πιθαργιά, χουλιαργιά, караβιά, ἀμαξιά, καρριά (διαλεκτικῶς καρραθκιά, καρραπασιά) κλπ., διὰ τινων δὲ ἐκ τούτων δηλοῦται κατὰ τόπους ὠρισμένον τι ποσόν: μιὰ ἀμαξιά ἀχύρου ἐν Κύπρῳ π.χ. ὑπολογίζεται ἴση πρὸς 70-80 ὀκάδες, μία κρεβαδικιά δεματίων ἀποτελεῖται ἐξ 20-30 δεματίων σταχύων κ.ο.κ. (βλ. *Πανόρστον*, ἔνθ' ἀν. σ. 65).

²⁾ Δ. *Λουκοπούλου*, Γεωργικά Ρούμελης σ. 218.

³⁾ Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 (1948) σ. 57.

⁴⁾ Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 σ. 57.

⁵⁾ ΛΑ 873 σ. 18 (*Τριανταφυλλίδης*, Αἰτωλία 1916).

⁶⁾ Τὸν ὄρον εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα: *πουλῶ τὴν λαχίδα... μετὰ τὰ λουρία της* (Πωλητ. ἔγγρ. τοῦ 1773. Στ. *Σκοπετιά*, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλην. Δικαίου 3 σ. 91, XL. Πρβλ. αὐτόθι 94, XLVI).

φράζεται διὰ τῶν λέξεων σούβλα, σύρμα, χαϊμαλί, ψαθὶν ἢ ψαχίν¹⁾, ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὰ διὰ τῶν λέξεων τούτων σημαίνοντα.

2) Πρὸς δῆλωσιν ὕψους.

Θηρίο ἢ θεριό: Στάθηκε μπρὸς μου ὁλόκληρο θεριό. Καμπαναριό: Ψηλὸς κεῖ πάνου, καμπαναριό. Κυπαρίσσι: Ψηλὸς σὰν κυπαρίσσι. Συνήθεις ἐπίσης εἶναι αἱ πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα ὕψους τοῦ ἡλίου φράσεις: 'Ο ἥλιος ψηλὰ ἔνα, δυὸ ραβδιὰ (κοντάρια, μαγκοῦρες, καλάμια, βουκέντρες, σκοινιά, τριχῆς κ.ἄ.δ.)²⁾. 'Εν Κῶ εἰς ὁμοίας περιπτώσεις λέγουν: Ψηλωμένος ὁ ἥλιος δγυνὸ πιτταριόξυλα καὶ τρία καλαμουκάννια³⁾.

3) Πρὸς δῆλωσιν μεγάλου ἀριθμοῦ ἢ δμάδος.

Κοπάδι: 'Επесе κοπάδι κόσμος. Μπουλούκι: Κατέβαιναν μπουλούκια. Μελίσσι, μελισσολόι καὶ τὰ συνακόλουθα: μισρηγκιά, λιμπουρίν⁴⁾, βρυμίν: Μαζεύτηκε μελίσσι ὁ κόσμος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

4) Πρὸς δῆλωσιν ποσότητος.

ΑΘΗΝΩΝ

'Απλωσιά: Μιὰ ἀπλωσιά καρδιά (μικρὰ ποσότης). Λιχνισιά: Μιὰ λιχνισιά σιτάρι. Φτελλὶν ἢ φτερον (ἐλαχίστη ποσότης). Ψησταριά (ἐν Κρήτῃ ὀφταρέ)⁵⁾: Μιὰ ψησταριά κάστανά.

5) Πρὸς δῆλωσιν μικρᾶς ποσότητος ὕγρων.

'Αρμεξιά: Μιὰ ἀρμεξιά γάλα. Βούλλα: 'Η βρύση δὲν ἔχει βούλλα νερό. Κεραμίδι: 'Ενα κεραμίδι νερὸ (μικρὰ ποσότης, ἴση πρὸς τὴν διὰ κεραμίδος δυναμένην νὰ διοχετευθῇ). Κόμπος: Σήμερα δὲν ἔχουμε κόμπο νερό. Μα-

¹⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἄν. σ. 63. Πρβλ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Νομικά ἔθιμα Δωδεκανήσου. Ἀθῆναι 1926 σ. 159.

²⁾ Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικά σύμμεικτα 2 (1921) σ. 111.

³⁾ Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου Ἀ. Καραναστάση. Πιτταριόξυλο (τὸ) = ξύλινος κοντὸς μήκους ἐνὸς μέτρου περίπου, χρησιμοποιούμενος πρὸς διάνοξιν τῶν φύλλων ξύμης. Καλαμουκάννι (τὸ) = σπόνδυλος χονδροῦ καλαμιῶ, ὅπου τυλίγουν τὸ νῆμα πρὸς ὕφανσιν. Βλ. καὶ Ἰ. Σ. Ζαργάφτη, Λαογραφικά ἐκ Κῶ, ἐκδιδόμενα ὑπὸ Δ. Β. Οἰκονομίδου. Λαογραφία Π', 306.

⁴⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἄν. σ. 77.

⁵⁾ ΔΑ 492 σ. 45 (Λουπασάκης, Κρήτη 1916).

σούρι: Ἐνα μασούρι νερό (ποσότης ὕδατος πάχους ἴσου πρὸς μασούριον). Ρακί: Ρακὶ νερό (ἐλαχίστη ποσότης, σταλάζουσα ὡς τὸ ρακὶ ἐκ τῶν ἀμβύκων). Στάλα, σταξιά, σταλαματιά: Δὲν ἔχει στάλα νερό. Στελίφιν: Νερό στελίφιν¹⁾ (ποσότης ὕδατος βάθους ὅσον τὸ μῆκος στειλεοῦ). Τουφεκόβεργα: Μιά τουφεκόβεργα νερό (ἐλαχίστη ποσότης, ἔχουσα τὸ πάχος τουφεκόβεργας).

6) Πρὸς δήλωσιν μεγάλης ποσότητος ὕγρῳν.

Θάλασσα: Χύθηκε τὸ κρασί στὸ κατῶι κι ἔγινε θάλασσα. Κόσκινο (ἐν Κύπρῳ κόσινας)²⁾: Ρίχνει νερό μὲ τὸ κόσκινο (ραγδαία βροχή). Ποτάμι: Ἔτρεχε ποτάμι ἢ βρύση. Πέλαγος: Χύθηκε τὸ κρασί κι ἔγινε πέλαγος. Τίγκα ἢ στίγκα: Τὸ ποτῆρι γεμάτο τίγκα (ὑπερπληρες).

7) Πρὸς δήλωσιν βάρους.

Γενικὸς ὅρος δηλωτικὸς βάρους εἶναι τὸ *γομάρι* καὶ διαλεκτικῶς *ομάρι*, (*γομάρκα*, *ομαριάστρα*)³⁾, σημαίνων ποσὸν δυνάμενον νὰ φορτωθῇ εἰς ζῶον διὰ μίαν φορὰν· τούτου τὸ βάρος κυμαίνεται ἀπὸ 60-80 ὀκάδας. Ἡ λέξις εἶναι παλαιά, ἀπαντῶσα ἤδη εἰς τὰς πατρῷας καὶ τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κείμενα⁴⁾. Συνώνυμον πρὸς τὸ γομάρι εἶναι τὸ *φορτωμα*, διακρινόμενον ἀναλόγως τοῦ μεταφέροντος ζῴου εἰς *γαϊδουροφόρτωμα*, *μουλαροφόρτωμα*, *ἀλογοφόρτωμα*⁵⁾. Ἐν Κοῦντῃ εὐρίσκομεν τὸν ὅρον *γίγινι*⁶⁾ (ἐκ τοῦ τουρκ. *yigın*) μὲ τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ φορτωμα σημασίαν. Ἐν Κύπρῳ, μεταχειρίζονται ἐπίσης τὸν ὅρον *καμηλιά*⁷⁾, σημαίνοντα τὸ φορτίον, ὅπερ δύναται νὰ φορτωθῇ ἐπὶ καμήλου.

Τὸ ἥμισυ τοῦ φορτώματος ἐν Κορινθίᾳ ὀνομάζεται *τρακάδα*⁸⁾ (ἐκ τοῦ τρι-

¹⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 79.

²⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 73.

³⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 64. Πρβλ. Ἀθηνᾶ 20, 557.

⁴⁾ Βλ. *Fr. Preisigke*, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden, III Band, Berlin 1931, Abschnitt 18 ἐν λ. γομάριον. *F. Dölger*, Aus den Schatzkammern d. heiligen Berges 102, 23. *Du Cange*, Closs. gr. λ. γομάρι. Στ. Καββάδα, Οἱ κώδικες Χίου, Α' (Χίος 1950) σ. 60. Περὶ τῆς λ. γενικώτερον βλ. *Δ. Ι. Γεωργακά*, Γλωσσικά. Ἀθηνᾶ 51 (1941) σ. 66-72.

⁵⁾ ΛΑ 1098 σ. 724 (Κακριδῆς, Τρίκαλα Κορινθίας 1924).

⁶⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας.

⁷⁾ Καμηλιά = 10-12 κόφες. Μισὴ καμηλιά = 1 χαράρι ἄχυρον. Βλ. Πανάρετον, ἔνθ' ἀν. σ. 67.

⁸⁾ ΛΑ 1098 σ. 678 (Κακριδῆς, Τρίκαλα Κορινθίας 1924).

ακάς). Ἐν Αἰτωλίᾳ εἶναι ἐν χρήσει ὁ συναφῆς ὄρος *βάσταμα*, σημαίνων σάκκον περιέχοντα ποσὸν δημητριακῶν πρὸς ἄλλεσιν, ὅπερ δύναται τις νὰ σηκώσῃ ἐπὶ τῶν ὠμοπλατῶν ¹⁾).

Ἀνασκοποῦντες τοὺς ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ ἐξετασθέντας 150 περίπου μετρικοὺς ὄρους, διαπιστώνομεν τὰ ἑξῆς: Περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα ἐξ αὐτῶν δηλοῦνται διὰ λέξεων γνωστῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης· ἐκ τῶν λέξεων τούτων τινὲς ἐχρησιμοποιοῦντο ἤδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πρὸς δήλωσιν μέτρων ἢ μονάδων μετρήσεως, αἱ δὲ ἄλλαι ἐχρησιμοποιήθησαν ἀργότερον πρὸς ἔκφρασιν τοιούτου εἵδους ἐννοιῶν.

Περὶ τοὺς τεσσαράκοντα πέντε ἐκ τῶν ἐξετασθέντων μετρικῶν ὄρων, γνωστοὶ διὰ λέξεων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἢ λατινικῆς προερχομένων, δηλοῦν μέτρα ἐν πρακτικῇ χρήσει ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων, περὶ τοὺς εἴκοσι πέντε μὲν εἶναι γνωστοὶ διὰ λέξεων δανείων ἐκ νεωτέρων ξένων γλωσσῶν καὶ δὴ τῆς ἰταλικῆς καὶ τουρκικῆς, ἐλαχίστου δὲ ἀριθμοῦ ἐξ αὐτῶν ἡ ἔτυμολογία μένει εἰσέτι ἀκαθόριστος ἢ αἰετῆς.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν μετρικῶν ὄρων τῶν διασχιζομένων ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν χρησιμοποιεῖνται πλέον πρὸς προσδιορισμὸν μετρικῶν μονάδων ἢ μέσων μετρήσεως ἐν πρακτικῇ χρήσει εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ἀλλὰ πρὸς δήλωσιν διαφορῶν μέτρων κατὰ προσέγγισιν. Ἀντιθέτως οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων δηλώνουν μέτρα πρακτικῆς χρήσεως ἰσχύοντα ἀκόμη καὶ σήμερον. Ὡς πρὸς τοὺς διὰ λέξεων προερχομένους ἐκ νεωτέρων ξένων γλωσσῶν γνωστοὺς μετρικοὺς ὄρους, δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι οὗτοι δηλώνουν μέσα μετρήσεως καὶ μετρικὰς μονάδας, αἵτινες ἀπαντοῦν μεμονωμένως εἰς τινὰς περιοχάς.

Μάρτιος 1953.

¹⁾ ΛΑ 1421 σ. 33 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).